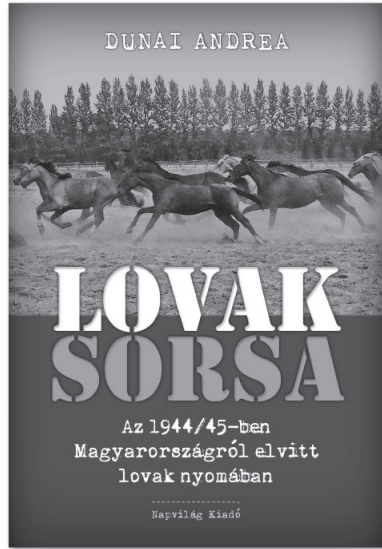

Ára: 1450 Ft

Dunai Andrea: Lovak sorsa

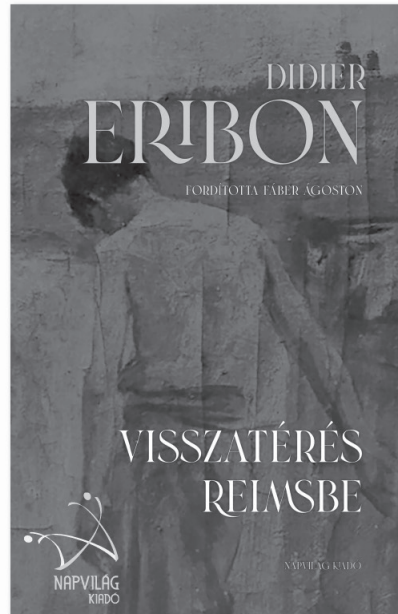
Az 1944/45-ben Magyarországról elvitt lovak nyomában

1944 őszén vagonokban, uszályokon és tehergépkocsikon indult meg az ipari és kulturális javak áttelepítése a németek megszállta Magyarországról a Birodalom területére – a Vörös Hadsereg ekkor már átlépte az ország határát. A kényszerű helyváltoztatás az állami ménesek és méntelepek, valamint a magánistállók lovait is érintette. Jövőjük azon múlt, hogy hol és milyen körülmények között érte őket a háború vége. A szerző a magyar lovak felkutatására indul, követi őket viszontagságos útjukon és beszámol későbbi élethelyzetükről.

WWW.NAPVILAGKIADO.EU >> RENDELJE MEG KEDVEZMÉNNYEL!

Didier Eribon: Visszatérés Reimsbe

„Nem az a kérdés, hogy mit kezdünk magunkkal, hanem az, hogy mit kezdünk azzal, amivé mások tettek bennünket.« Rövidesen ez lett az életem egyik jelmondata: a magam által magamon elvégzendő munka alapelve. Ez a mondat azonban kettős jelentésre tett szert az életemben, mégpedig egymással ellentétes jelentésekre a szexualitásban és a társas érintkezésben: az első esetben ez a valóságom magamévá tételét és visszakövetelését jelentette, míg a másodikban a kiszakadást abból a társadalmi közegből, amelybe beleszülettem. Úgy is fogalmazhatnék: az első esetben azzá váltam, aki voltam, míg a másodikban elutasítottam, hogy azzá váljak, akivé válnom kellett volna. Az én esetemben ez a két változás egymással párhuzamosan ment végbe.”

10

MOZGÓ VILÁG

2024/10

2024/10

MOZGÓ VILÁG

Lipovecz Iván esszéje a székházügyről
● Farkas Zoltán tanulmánya Matolcsy Györgyről ● Sümegi István tanulmánya Lukács Györgyről ● Ki a hiteles? – pódiumbeszélgetés Kuncze Gáborral, Pók Attilával, Síklaki Istvánnal és F. Szabó Emesével ● Kiss Judit Ágnes és Kürti László versei ● Molnár Krisztina Rita és Odze György prózája

Csengery Kristóf ● Csepeli György ● Dalos György ● Gárdonyi László ● Hargitai Miklós ● Herskovits Eszter ● Kőrösi Imre ● Pető Iván ● Révész Sándor ● Stuber Andrea ● Vadas József ● Vársárhelyi Mária ● Végel László

Lipovecz Iván	3	Az ősbűn <i>Esszé</i>
Farkas Zoltán	10	Arcképvázlat jegybanki háttérrel 3. rész <i>Tanulmány</i>
Gárdonyi László	25	Mechanikus technoidill – Gáspár György munkáiról
Kiss Judit Ágnes	27	Hús; Carnivor; Gyümölcsfa; Kertész; Az öreg haver <i>Versek</i>
Kürti László	30	gyógyulás; vinni a batyut <i>Versek</i>
Odze György	32	Dixi <i>Novella</i>
Molnár Krisztina Rita	44	Gombosdoboz <i>Regényrészlet</i>
Sümege István	52	Életrajz életre-halálra – Lukács György versengő biográfiái 2. rész <i>Tanulmány</i>
Herskovits Eszter	69	Ki a hiteles? – <i>Pódiumbeszélgetés Kuncze Gáborral, Pók Attilával, Síklaki Istvánnal és F. Szabó Emesével</i>
Hónapló		
Dalos György	83	Békés, békétlen évtizedek
Hargitai Miklós	86	A pokol tornácán
Végel László	89	Száz év után...
Reflex		
Révész Sándor	92	A zsidó: a puhány okostojás
-ról, -ről		
Kőríz Imre	104	Jutalomjáték
Pető Iván	109	Múltkreálás
Csepeli György	113	A selyemút szerelmesei
Csengery Kristóf	115	Szaltóval és szaltó nélkül
Stuber Andrea	119	Egymás nélkül nincsenek
Vadas József	122	A Kalmopyrin háza táján
Vásárhelyi Mária	126	Egy letartóztatás margójára

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1450 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 12 000 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MAZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

© | CONCORDE

LENTUS Kft.

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

2

Mozgó Világ 2024/október

ötvenedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bogár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművész), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Varró József (gazdasági vezető), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).
Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Alapítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: batthyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 12 000 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: MBH Bank 10300002-20323080-00003285

Lipovecz Iván

Az ősbűn

Erdély Zsigmond Gábor emlékének

Gazdag olajországok sivatagaiban lehet látni ilyesmit: oázis és benne a modern kor vívmányai a semmi közepén. Legalábbis ez a benyomása keletkezik az embernek, ha az Alföldön körülbelül fele távolságra Kecskemét és Szarvas között a Lakitelektől Szentkirály felé vezető úton a Hungarikum-ligetbe téved. Három tucat különböző létesítmény – szálloda, étterem, gyógyfürdő, vendégház, kegyhely, szoborpark, focipálya és megannyi más. Mind-mind az ősmagyar révület fényében sok makovecki ihletésű dongával, tömörfa bútorokkal no és persze lovakkal.

Azelőtt Lakitelek Népfőiskolának hívták ezt a helyet, de idővel kinőtte a funkcióját. A tanulás lehetősége mellett az örömködésnek, a szellem táplálása mellett a test élvezeteinek is teret szorított. Pontosabban ez irányba tágult a Hungarikum-liget névre átnevezett projekt egy nagy népi gyülekezőhellyé, ahol bárki bármikor megfordulhat, fő, hogy az obulust letegye.

Ami persze, akármennyit fizessenek is a betérő vándorok, csupán aprópénz ahhoz a mannához képest, amit bőkezűen csengettek ide egy feneketlen hordóból: az állami költségvetésből. Harmincmilliárd forint alig egy évtized leforgása alatt, aminek egyharmadából a legújabb attrakció, a százszobás Hungarikum Hotel épült – ugyan ki más, mint egy Mészáros-érdekeltség erőfeszítéseinek köszönhetően.

Ez tehát a Lezsák-birodalom, ami akkor is igaz, ha tudjuk, hogy a területnek már több mint egy évtizede nem az egykori MDF-alapító, ma fideszes színekben parlamenti alelnök, koszorús költő Lezsák Sándor (és a felesége) által gründolt népfőiskola, hanem a szeged-csanádi egyházmegye a tulajdonosa. Érdekes módon volt egy pillanat, amikor a népfőiskola olyan mértékben fizetéképtelenné vált, hogy adósságainak átvállalása fejében kénytelen volt átengedni az ingatlant a püspökségnek, amely azonban nagyvonalú volt, és megengedte, hogy az üzemeltetés továbbra is Lezsákék biznisze maradjon. Persze nem járt rosszul: az azóta épített környezet már az egyházmegye főkönyveit gyarapítja.

Pedig eredetileg nem erről volt szó. Lezsákot mint az 1987-ben a jelenkori történelemben elhíresült lakiteleki sátor felállítóját és mint az 1990-es első szabad választáson győztes MDF alelnökét, a népies irodalom illyési hagyományai őrzőinek vezéralakját 1991-ben Princz Gábor, a Postabank üstökösként feltűnt fő embere támogatta azzal, hogy egy négyhektáros területet adományozott a kárpátaljai összetartozást hirdető népfőiskolának. Így nem csoda, hogy az első vendégház 1-es számú apartmanjának ajtajára a bankár neve került. Várhegyi Éva *A bankrendszer elfoglalása* című könyvében pedig az olvasható, hogy más bankok vezetői is szívesen adtak pénzt Lakitelekre.

Lezsák a rendszerváltás hajnalán egyfajta intézmény volt. Messianisztikus megjelenésével és magasztos szónoklataival amolyan purifikátor, akiket egyik HVG-s írásomban Savonarolához hasonlítottam. Ő az, aki itt rendet teremt, aki eltünteti a sok mocskot, ami az „átkosból” maradt, aki egy új világ megtestesítője.

Mai ésszel azt kell mondjam: ezzel a róla alkotott képpel valójában csak a felszín ragadtam meg. Az alakot, amit a fellépésein sugallt. Az időnként dörgegelmes szónoklatok előadója valójában egy ravaszul számító machinátor volt, aki ezzel a külsővel sokáig egészen sikeresen leplezte a háttérben folytatott üzelmeit, és amikor már pártjában, az MDF-ben kezdett egyeseknek gyanússá válni, hogy mit is művel Lezsák alatt a Lakitelek Alapítvány, akár a Fórum pénzügyeivel is, akkor – 1996 elején – ő lépett fel támadólag, és ragadta magához az általa már régóta áhított elnöki pozíciót. Igaz, nem kis áldozat árán: sikerült a pártot kettészakítania. Ismét egy korabeli kommentáromat idézem, ezúttal hosszabban: „Hogy mit tudott a legkevésbé megbocsátani Szabó Ivánéknak, az egykori sátorverésből való kimaradásukat, városi katolicizmusukat az antalli politikai pragmatizmus tudatos követését vagy éppen a Csurka István három évvel ezelőtti kiűzetésében való közreműködésüket, esetleg azt, hogy túl sokat tudnak – tudhatnak – az ő pénzügyi machinációról és az azokat lehetővé tevő kapcsolatrendszeréről, az eredmény szempontjából végül is szinte mindegy. A lakiteleki alapértékekhez való visszatérést és azok bázisán az MDF újra felemelkedését ígéri Lezsák, és vezértársai a többség számára hihetőbbnek, követhetőbbnek bizonyultak a magyar demokraták parlamenti frakciójának azon eddigi hangadóinál, akik inkább keresték szövetségeseiket a többi ellenzéki párt mérsékeltbije, mint családpártjuk radikálisai között.”

4

De ne szaladjunk ennyire előre! Történetünk az „ösbűnök” első fejezetéről jóval korábban, 1991-ben kezdődik. Az év szeptember 17-én fogadta el az Országgyűlés a párttörvény módosítását, amellyel az első szabad választáson legalább 1 százalékos eredményt elérő pártok országos központjainak az elhelyezését kívánták megoldani. Ez a módosítás azt a megállapodást öntötte jogszabályba, amelyet a parlamenti mandátumhoz jutott hat párt képviselői kötöttek korábban egymással. Ennek az egyezségnek a jogosultság mértékének meghatározása volt a lényege.

A formula ugyanis a következő volt: a hat parlamenti párt mindegyike jogosult 2000 négyzetméter hasznos nettó alapterületű épületre. Ezen túlmenően a választáson elért eredmény függvényében jogosultak további, legfeljebb 1500 négyzetméter alapterületre. Ezek a pártok másfél évvel korábban már hozzájutottak ingatlanokhoz, még hozzá az előző rendszerben politikai feladatot betöltő épületek közül. Az MDF a II. kerületi pártházát a Bem téren, az SZDSZ az V. kerületit a Mérleg utcában, az FKGP a Hazafias Népfront és kapcsolódó szervezeteinek otthonát a Belgrád rakparton, a Fidesz az Állami Egyházügyi Hivatal elegáns, de nem túl nagy házát a Lendvai utcában, a KDNP a XII. kerületi pártbizottság hűlt helyét kapta, az MSZP pedig berendezkedett a Köztársaság téren, a Budapesti Pártbizottság valamikori épületében. A fenti képlet eredménye az lett, hogy – a többiek kisebb-nagyobb mértékű kielégítése

mellett – az MDF-nek és a Fidesznek lett még jelentős többlethelyigénye. A kormánypártnak 1500 négyzetméter, a legkisebb ellenzéki pártnak pedig 1800 négyzetméternyi.

Hogy mi volt előbb, a tyúk vagy a tojás, talán már soha nem fogjuk megtudni. Hogy Lezsák kereste meg Orbánt, vagy fordítva: az utóbbi fedezte fel a lehetséges tettestársat az MDF alelnökében (aki a kormány ügyeivel elfoglalt és a betegségével küszködő Antall József helyett-mögött a párt működtetésének az irányítója volt), tulajdonképpen mindegy. A lényeg az eredmény: ők ketten összefogtak a lehető legjobb megoldás érdekében. Természetesen nem úgy, hogy közösen színre is léptek volna. Mindkettőjüknek megvolt az a bizalmi embere, akit a sikeres együttműködés reményében ruházhattak fel azzal, hogy a maximumot hozzák ki a „területfoglalásból”. No, nem azért, hogy minél tágasabban rendezhessék be a pártirodákat meg a közösségi tereket, hanem hogy az elérhető legjobb áron lehessen eladni az ingatlanokat, miután azok a pártok birtokába kerültek.

A Fidesz-elnök „meghosszabbított karját” Simicska Lajosnak, az ő hadsegédjét Varga Tamásnak hívták. Mindketten Orbán Viktor egykori iskolatársai voltak. Lezsák „előretolt bátyája” egy szinte ismeretlen előéletű, szürke eminenciás, az MDF gazdasági igazgatója, Kollár K. Attila volt. Jó tíz évvel idősebb fideszes „harcostársainál”, semmiféle múltbeli kötődéssel, viszont végtelen lojalitással megbízója iránt. Lezsák saját szavai szerint a lakiteleki sátorban figyelt fel az államigazgatásban gyakorlatot szerzett gazdasági szakemberre, és rögtön az MDF 1990-es kormánya kerülése után órá bízta a párt pénzügyeinek intézését.

Antallt az utóbbiak részletei nem különösebben érdekelték. A belégek rendben vannak? – állítólag ezt kérdezte Lezsáktól Kollár K. Attila tevékenységét illetően. Erre maga Lezsák emlékezett így 2022-ben a volt pártpénztárnok temetésén tartott búcsúbeszédében, ahol felidézte azt is, hogy Kollár szabadidejében profi bűvár volt, az Adrián az I. világháborúban elsüllyedt Szent István csatahajó roncsai után kutatott. Azt viszont nem említette Lezsák, hogy a 90-es évek elején Lakitelken volt egy medence, de nem olyan, mint amit földbe ástak, hanem inkább, mint egy óriási esővízgyűjtő tartály, amit a földre állítanak. Kollár ebben oktatott bűvárkodást bátor tanulóinak.

A székházügybe is alaposan belemerült ő, aki ismerői szerint többnyire rabiátus, hirtelen haragú és a beosztottaival emelt hangon értekező ember volt. Ugyanúgy, mint a másik oldalon Simicska. De vele ellentétben semmiféle túlzott ambíciója, hatalom- vagy nyereségvágya sem volt. Szerény életmódot folytatott, és tökéletesen kielégítette, hogy az ország akkor első számú pártjának vezető tisztségviselői közé tartozott. Így Lezsák számára még megbízhatóbbnak bizonyult.

Érdemes összevetni két előterjesztést, az első 1991. december 9-ről, a második december 20-ról datálódott. Mindkettő címzettje a Kincstári Vagyongazdálkodási Szervezet, az azokban foglaltak aláírói pedig az MDF részéről Kollár, a Fidesz részéről Simicska. Az elsőben rögzítik, hogy a két párt – 51-49 arányban – tulajdont szerez a XIII. kerület Váci út 69–71. szám alatti ingatlanban. Ez az 1980-ban emelt épület 1989-ig az MSZMP kerületi bizottságá-

nak a székháza volt robusztus külsővel és nagy belső terekkel. A rendszerváltás után egy időre az Alkotmánybíróság költözött ide, de Sólyom Lászlónak nem tetszett a „flepnis múlt”, így 1991 decemberére a volt pártház eladó-sorba került. (Ma a Magyar Államkincstár található benne, a bejárat előtt azonban még mindig Kiss István *Munkások* című térkompozíciója díszíti a teret.) A szövegben az áll, hogy a vagyonkezelő – a Magyar Köztársaság kormánya nevében – legkésőbb 1992. június 30-ig kiürített állapotban és tehermentesen a két párt birtokába adja az ingatlant. Az aláírók – az idő sürgetésére hivatkozva – kérik, hogy a KVSZ egy héten belül válaszoljon. Nem kizárt, hogy a vagyonkezelőnél gondolták meg magukat, mivel valaki másnak szánták a volt pártházat. Ennél valószínűbb azonban, hogy a jövőbeni tulajdonosok jöttek rá: nem olyan lukratív ingatlant használnak, amin könnyen túl lehetne adni, ezért feltárják kártyáikat, a második feljegyzésben természetbeni juttatás helyett pénzbeni megváltásra tesznek javaslatot. És mindjárt az összeget is megnevezik: 1,7 milliárd forint, amit már egy hónap múlva kézhez is kívánnak kapni. Nyers őszinteség – Simicskától sosem állt távol az efféle attitűd. De hát az ő tollának Orbán diktált, mint ahogyan Kollárénak Lezsák.

Egyvalaki azonban nem lehetett beavatva a „buliba”: Kupa Mihály. A pénzügyminiszter kerek perec megtagadta, hogy az államkassza fizessen, ami egyfelől törvénytelen lett volna, másrészt – ha előbb nem, legkésőbb a költségvetés zárszámadásakor – utólag mindenre fény derült volna. És bár ennek nincs látható nyoma, Kupa ezt egészen biztosan Antallal is tisztázta.

6

Ettől a pillanattól egy nagyon érdekes, többfelvonásos és többszereplős eseménysorozat vette kezdetét, amit csak azért nem lehet színjátéknak, netán előadásnak minősíteni, mert az egész a közönség – a nyilvánosság – teljes kizárásával zajlott, és még a befejezését követően is csak hónapok múltán derült rá fény, és akkor sem a résztvevők eredeti szándéka szerint.

Első felvonás: a helyszín a Pénzügyminisztérium valamelyik helyisége. Szereplők: a KVSZ, a Belvárosi Irodaház Kft. (ez az Állami Vagyonügynökség leányvállalata) és a minisztérium egy-egy embere. Aki a darabot rendezi: Slosár Gábor, az ÁVÜ-nek az MDF által odahelyezett vezérigazgató-helyettese. Az összejövetel célja: a két párt kérésének (követelésének?) eleget tenni képes, méreteiben is megfelelő ingatlan(ok) megtalálása.

A későbbi fejlemények tükrében szinte bizonyosan megállapítható, hogy a Belvárosi Irodaház Kft. tarsolyában már ott lapult a jelölt. Egy épület, ami elég nagy, elég értékes, gyorsan kiüríthető és talán már a vevője is ott toporog az ajtó előtt, tehát nem kerül a távoli jövőbe az eladása.

Második felvonás: kormányülés, 1992. február 20-án, tehát mindössze két hónappal a két párt fordulata után. Itt elfogadják a 3148. számú határozatot (a 3000-esek voltak a titkos határozatok), amiben megnevezik a kiszemelt portékát: Váci utca 38. és Széchenyi rkp. 3. A rövid szöveg tele van eufemizmussal: az ÁVÜ adja át a KVSZ-nek a magyar állam tulajdonát képező épületek kezelői jogát, majd a KVSZ bocsássa azokat a két párt rendelkezésére. Felelős: a privatizációs és a pénzügyminiszter. Aláírás: Antall József s. k. A kocka el lett vetve. Innentől kezdve az események felgyorsulnak, amiből arra lehet kö-

vetkeztetni, hogy az első felvonásban már a további lépésekről is eléggé egyértelmű döntések születtek.

Harmadik felvonás (ahol minden világossá válik): tizenkét nappal a kormányhatározat után a megállapodás köttetik egyrészt az ÁVÜ, a BI és a KVSZ, másrészt az MDF és a Fidesz között a szóban forgó ingatlan „tulajdoni helyzetének rendezéséről”. Ez az épület a Budapest, V. kerület, Váci u. 38., hrsz. 23994, amely egy hónapon belül az MDF és a Fidesz tulajdonába kerül. Ha csak ennyi lenne olvasható az öt fél képviselői által (MDF: Kollár, Fidesz: Simicska, Varga Tamás) aláírt dokumentumban, akkor azt is mondhatnánk: leült a cselekmény, nincs új fejlemény. A csattanó azonban még hátravan. A megállapodás negyedik pontjában ugyanis a két párt bizományosi szerződést köt a Belvárosi Irodaház Kft.-vel az ingatlan értékesítésére. A minimális eladási ár 1 milliárd 300 millió forint (plusz áfa). A színjátéknak ezennel vége, az állam mégiscsak megsegíti a pártokat, hogy pénzhez, még hozzá sok pénzhez jussanak.

Mielőtt továbblépnénk a történetben, érdemes közelebbről megismerkedni az annak középpontjában álló tárggyal, a Váci u. 38. szám alatti épülettel. A pontos szakmai leírás szerint kétemeletes, belső udvaros, neobarokk-eklektikus épület a Váci, a Duna, a Veres Pálné és az Irányi utcák által határolva. 1898-ban épült, miután a helyén álló, ugyancsak kétemeletes lakóépületet három évvel korábban lebontották. Építtető: a Hadügyminisztérium. Ennek megfelelően használói is honvédségi intézmények voltak. 1920 és 1945 között például a Magyar Királyi Vegyesdandár Parancsnoksága, amely dísztermet varázsolt az addig csupán irodákból álló épületbe, ahol a híres üvegfestő mester, Róth Miksa lenyűgöző színes alkotásai is helyet kaptak. A II. világháborút hogy, hogy nem átvészelte, csupán a háborút allegorizáló homlokzati szobrai vesztek el. Újra a honvédség részlegeit helyezték el benne, ez lett a téli tiszti ház – szemben a Stefánia úti nyári palotával –, az ötvenes években színháztermet alakítottak ki benne. Alapvetően tehát kulturális, szociális funkciója volt, nem tartozott a pártoknak juttatott ingatlanok egyik kategóriájába sem, viszont méreteinél, elhelyezkedésénél, attraktivitásánál fogva felettebb értékű volt.

De hogy került abba a körbe, amivel az ÁVÜ, illetve a BI Kft. gazdálkodhatott? Arra, hogy a Honvédelmi Minisztérium mikor vált meg a könyvekben csak tiszti kaszinó névre hallgató épülettől, nem találtam nyomot. Az viszont tény, hogy a 80-as évek végén már a MOGÜRT gépjármű-külkereskedelmi vállalat irodái voltak benne. Márpedig a külker vállalatok alkupozíciója a rendszerváltás idejére igencsak meggyengült. A külkereskedelem állami monopóliuma 1988. január 1-jén megszűnt, és az import liberalizációja rohamléptekkel haladt előre. Kis túlzással: egy ilyen cégre, mint a MOGÜRT, már nem is volt feltétlenül szükség. Tehát a kitessékelése 1992 elején nem kerülhetett túl sok fáradságba. Március 10-én Slosár Gábor annak tudatában írhatta alá az ötoldalú megállapodást, hogy biztos lehetett benne, a kialakított határidőre, június 30-ra a MOGÜRT eltűnik a Váci utca 38.-ból.

Mint ahogyan a tekintetben is biztosra mehettek a felek, hogy ennek a háznak nagyon hamar vevője lesz. A Magyar Külkereskedelmi Bank – egészen

pontosan annak vezérigazgató-helyettese, Erdei Tamás – már régóta kiszemelte azt magának. A bankon belül ugyan voltak komoly ellenvélemények, hogy minek egy ilyen sok tekintetben reprezentatív funkciójú épület a pénzügyi tevékenységéhez, de Erdei szívósan bizonyult. Állítólag az is őt segítette, hogy az MKB privatizációjára készülő Bayerische Landesbank kifejezetten támogatta ennek a jó helyen fekvő, dekoratív épületnek a megszerzését. Jóllehet, az MKB-nak az Országos Kereskedelmi és Hitelbankkal közösen kész tervei voltak – nyilván nem kevés pénzért – egy új bankközpont megépítésére a Király utca és a Paulay Ede utca közötti üres telken.

Ideális találkozás, mindenki jól jár: a pártok pénzhez jutnak az MKB új székházat kap, az ÁVÜ teljesíti a rábízott feladatot, a közpénzek nem sérülnek. De ez csak a látszat. Az MKB ebben a pillanatban még a magyar állam tulajdona, tehát olyan pénzből vásárol – ha csak nem hitelt vesz fel mástól –, ami elvben a tulajdonos államot illetné, vagyis az MDF és a Fidesz végül mégiscsak a közpénzből kapott.

És az sem volt mindegy, hogy mennyit. Mint láthattuk, a cél nettó 1,3 milliárd forint volt, 25 százalékos általános forgalmi adóval: 1,625 milliárd. Mennyiről szólt végül az adásvételi szerződés? 1 milliárd 530 millió forintról. Vagyis ugyan 95 millióval kevesebbről, csak hogy ez az összeg áfa nélkül értendő. Mivelhogy 1992 végén hatpárti konszenzussal a parlament úgy határozott, hogy a pártok különféle ügyleteit a jövő év január 1-jétől áfafizetési kötelezettség nem terheli.

8

De hát most még csak 1992 nyár végén járunk, és előlegfizetésről még szó sem esik, legalábbis nyilvánosan nem. Az MDF és a Fidesz azonban már tudja, hogy mire készül: az MKB-val szeptemberben előszerződést kötnek. Ilyen esetben a vételár egy töredékét szokták kifizetni a vevő szándékainak komolyságát bizonyítandó. Az MKB azonban nem aprózza el: egyből 1 milliárd 410 milliót fizet, a vételár több mint 90 százalékát utalja át az eladóknak. Igaz, cserébe ragaszkodik ahhoz, hogy az épületet azonnal birtokba is vehesse. November 11-én, az átadás-átvétel jegyzőkönyvileg meg is történik.

De mi lesz a tulajdonképpeni adásvételi szerződéssel? Az még, mint hús a nyereg alatt, várat magára, hogy „fogyasztható” állapotba kerüljön. Január 1-je után azonban az utolsó akadály is elhárul, az eladók (Kollár, illetve Simicska és mellette Győri Tibor) által 1993. január 11-én aláírt szerződésben teljesen jogszerűen kijelenthetik, hogy az ingatlan értékesítését általános forgalmi adó nem terheli. A két párt a vételárat maradéktalanul zsebre teheti, a Fidesz 697 millió 680 ezer, az MDF 832 millió 320 ezer forintot.

Az, hogy utána mi minden történt, nem igazán nyomon követhető. Egy biztos: sem az MDF, sem a Fidesz nem szerepeltette 1992. évi bevételei között az előlegként felvett 1,4 milliárd forint rá eső részét. Ezek az összegek majd csak az 1993. évi pártmérlegekben jelennek meg, jóllehet egy részüknek még 1992-ben lába kelt. A Fidesz például rögtön, ahogy megkapta, 470 milliót saját cégének, a Ficó Kft.-nek utalt tovább, és ennek természetesen nincs nyoma a könyvekben. Az MDF 1993. évi bevétele szinte fillérre pontosan annyival volt több az 1992. évinél, mint amennyit a párt a székházéladásért kapott. A Fidesz esetében ez a különbség még valamivel nagyobb is volt. A nagyságrendek

érezkeltetése végett: a Fórum bevételei is pontosan az előző évinek a háromszorosára, a Fidesz pedig több mint az ötszörösére nőttek.¹

És ezek a pénzek 1994-ben tűntek el véglegesen, amikor is mind a két párt egyformán sok pénzt költött: 1384, illetve 1396 millió forintot. Akkori mércével iradatlanul sok pénz, aminek a nagy része a választási kampány finanszírozására ment el, papíron mindenképpen. Soha nem fogjuk megtudni, hogy hányszorosan túlárazott költséggel dolgoztak azok, akiknek a kampányhoz bármi közük volt, csak egy dolog biztos: meglehetősen alacsony hatékonysággal. A Fidesz és az MDF választási szereplése semmiképpen sem volt arányban a deklarált ráfordítással.

Ami azonban így sem volt több az összkiadás 50-60 százalékánál. A Fidesznél a székházipénzt a párt különféle cégein keresztül folyatták szét. Az MDF-nek ilyen szatellitcégei nem voltak, viszont volt jelentős pénznyelő automatája: Lakitelek. Lezsák feje fölött évekig ott lebegett a gyanú árnyéka, hogy kedvenc projektjét módfelett előnyben részesítette. De Lakitelek az igazán sok pénzt nem akkor, hanem húsz évvel később, az orbáni érában seprerte be utólagos jutalékként annak, hogy a Lezsák-csapat a 90-es években a Fidesz játszótársául szegődött ebben a „teklimekliben”.

¹ Az idézett dokumentumok jelentős részét Juhász Gábor 2001-ben megjelent forrásértékű Pártpénzügyek című művében találtam. – L. I.

Gáspár György: Householder I. (2024)

Arcképvázlat jegybanki háttérrel*

Matolcsy György tizenkét éve a Magyar Nemzeti Bank élén

Gyorsan változnak az idők, egy év alatt egy évtized veszett el.

Magyar Jövőkép és Stratégia 2030. Tavaly szeptemberben ezen a címen jelent meg Matolcsy György víziója arról, hogyan fog fölzárkózni a magyar gazdaság Európa élvonalába. Idén májusra elkészült az angol fordítás Hungarian Vision and Strategy 2030/40 címen. „Egy kicsi különbség”-kommentálta a Magyar Nemzeti Bank elnöke 2024 szeptemberében a Magyar Közgazdasági Társaság szokásos vándorgyűlésén, amelyen Valahol megint utat tévesztettünk... címen tartott előadást. Ennek lényege, hogy 2021-től hibás gazdaságpolitikai fordulat következett be, emiatt veszélybe kerültek a 2010 és 2019 közötti sikeres évtized eredményei, velük együtt a 2030-ra kitűzött célok megvalósítása, így azokat 2040-ig prolongálni kell. A magyar gazdaság Covid utáni helyreállítása megtört, a globális inflációs sokk Magyarországot sújtotta a leginkább, a magyar gazdaság versenyképessége sokat romlott, termelékenysége úgyszintén. Vége szakadt a korábbi egyensúlyi növekedési pályának, az államháztartás tartós hiányt mutat. Vissza kell térni a korábbi sikeres recepthez – sürgette. A Magyar Nemzeti Bank teljesítményét pedig azzal méltatta, hogy „az inflációellenes harc éllovasa” lett. Ami elég vicces, vagy inkább tragikomikus, azután, hogy Magyarország előbb az inflációnak lett az európai éllovasa.

„2023-ban világosan érezhető, hogy a gazdasági felzárkózás elakadt, a vállalkozások és a családok túlelő üzem- és életmódba kapcsolnak” – írja kötete Bevezetésében.¹ Ennek az elakadásnak megannyi összetevőjét jól ismerte fel. Egyetlen tényezővel adós, mindmáig. Saját ténykedése önkritikus elemzésével. Esszéssorozatunk ezt igyekszik pótolni. Nem tudományos alaposággal – ez a feldolgozás még várat magára –, csupán vázlatosan. Az első rész azokról a százmilliárdokról szól, amelyek Matolcsy elnöksége idején elveszítettek közpénzjellegüket (Mozgó Világ, 2024/8). A második az Európa-rekord alapkamat és az Európa-rekord infláció kezdeteire fókuszál (2024/9). A harmadik rész pedig éppen az úttévesztés időszakát tekinti át, Matolcsy Györgyöt is a képbe illesztve.

III. rész. A „sikeres válságkezelés” és ára, a jegybanki veszteség

Bárkinek az életében lehetnek nagy lelki vagy szellemi fordulatok. Matolcsy Györgyöt a 2022-es inflációs sokk visszaterelte a nagyobb biztonságot jelentő, hagyományos monetáris megoldásokhoz.

* A tanulmány első és második részét előző számainkban közöltük – a szerk.

¹ Matolcsy György: Magyar jövőkép és stratégia 2010–2030. Pallas Athéné Könyvkiadó, 2023.

2022. december 5.

A fordulat napja.

„2021 közepén beütött egy egészen új jelenség, ez az infláció [...] elszállt a költségvetés hiánya, ez gazdaságtörténeti tükörben nézve gazdaságpolitikai műhiba volt. Az infláció beindulásakor a jegybank a fékre lépett, a kormány pedig a gázra. Ebből 2022-ben már 14 és fél százalékos infláció lesz [...] 2023 egészét tekintve 15 százalékos infláció várható az alapforgatókönyv szerint. Ez a béke forgatókönyve, ha nem ez a forgatókönyv lesz, akkor 18 százalék körül alakul az infláció, ami már az Európai Unió legmagasabb inflációja lesz a jövő évben. Ennek okait ismerjük. Az első ok az, hogy 2021-ben a magyar állam inflációs politikát meghatározó két intézménye, a kormány és a jegybank különböző utakra tért át. Megbomlott a kormány és a jegybank korábbi gazdaságpolitikai összhangja. Ez sokba kerül. Ez 2022-ben 14 és fél százalékos alapoz meg, természetesen továbbra is az energiaár-robbanás a legnagyobb tétele az inflációs forrásoknak, de második helyen már a költségvetés áll. [...] a Magyar Nemzeti Bank többször figyelmeztetett arra, hogy helytelen a kormány elmúlt féléves válságkezelési stratégiája. Helytelen, mert halat próbál adni háló helyett, tehát árstoppokkal, kamatstoppal, kamatplafonnal működik. Ez teljes mértékben ellentétes a közgazdaságtan törvényeivel [...] Szembe kell nézni azzal, hogy a magyar gazdaság válságközeli helyzetben van, szembe kell nézni azzal, hogy a pénzügyi, makrogazdasági mutatók az Európai Unióban az 1., 2. legrosszabb helyen vannak, jövőre már a legrosszabbak lesznek, mert a 15-18 százalék közötti várható inflá-

cio a legmagasabb lesz az Európai Unióban.”²

Megdöbentette az Országgyűlés gazdasági bizottságának hallgató-ságát Matolcsy. Hasonló állításokat addig legfeljebb szakadár és független médiumok kockáztattak meg. Egy különbséggel. Abban, hogy az infláció 25 százalék fölött tetőzött, és a 2023-as év egészében alulról súrolta a 18 százalékos, éppen úgy, amint azt Matolcsy 2022 decemberében megjövendölte, a jegybankot társtettesnek tartják. Nem alaptalanul.

Mindazonáltal a 2022. decemberi bizottsági ülésen más Matolcsyt láttunk, mint bármikor korábban. Az elnök visszatért ortodoxiába. Néhány hónappal korábban, 2021 júniusában belekezdett a lassú, fokozatos kamatemelésekbe, ám a hitelezést ösztönző egyéb eszközöket még hónapokig nem adta fel. Hiába büszkélkedik mindmáig Matolcsy, hogy az MNB az Európai Unióban elsőként jött rá, hogy a 2020-as években tartósan magas inflációs környezetre kell számítani, a 2021. június 22-én 0,6 százalékról 0,9 százalékra emelt alapkamat az akkor már 5,3 százalékos infláció mellett nem jelentett igazi szigorítást. Legfeljebb jelképeset. Vagy a szándékot mutatta fel, hogy ha szükséges, hajlandó lesz olyan magasra emelni az alapkamatot, ami már alkalmas az infláció csillapítására. A kamatemelési ciklus meghirdetése után a nemhagyományos eszközök alkalmazásáról – az állampapírok

² Jegyzőkönyv az Országgyűlés Gazdasági Bizottságának 2022. december 5-én, hétfőn, 10 óra 03 perckor az Országház Tisza Kálmán termében (főemelet 37.) megtartott üléséről. <https://www.parlament.hu/documents/static/biz42/bizjkw42/GAB/2212051.pdf>

vásárlásáról, a vállalati hitelezést megkönnyítő növekedési hitelprogramról és a növekedési kötvényprogramról – pedig csak hónapokkal később tett le az MNB.

Virág Barnabás alelnök 2021 decemberében jelentette be, hogy befejeződik az államkötvények vásárlása. Az MNB utoljára 2021. december 12. és 19. között vett meg – akkor már csak 10 milliárd forint értékben – állampapírt. A csúcson, 2021 januárja és szeptembere között heti 50-60 milliárdot vásárolt. A 2020 májusában beindított program megkönnyítette a pandémia hónapjaiban és az azt követő évben a költségvetési költségek és az államháztartás óriási-ra duzzadt hiányának a finanszírozását. Az MNB biztos, kiszámítható vevő volt, előre meghirdetett mennyiséget vásárolt meg az állampapírokból, ezzel is segítette a válság legsúlyosabb szakaszában a költségvetést, hogy a deficit finanszírozása ne okozzon megoldhatatlan gondot. Nem is okozott.

Emellett Virág azt is beharangozta, hogy 2021 decemberében az MNB lezárja a 2019. július 1-jén indított növekedési kötvényprogramot. Ennek a leginkább vitatott eszköznek a keretében olyan vállalkozások sora is pénzhez jutott, amelyek már egyébként is eladósodtak, hitelminősítésük elég vacak volt, és emiatt a bankok hanyagolták őket. Kihasználta a kedvező alkalmat az orbáni klientúra szinte valamennyi cégbirodalma, köztük a Garancsi István érdekeltségébe tartozó Market Építő Zrt., a Mészáros Lőrinc-féle Opus Global Nyrt., a Mészáros Lőrincel több projektben együttműködő Szíjj László által irányított Duna Aszfalt Zrt., a Jászai Gellért meghatározó

tulajdonlásával infokommunikációs megavállalattá duzzadt 4iG Nyrt. Élt a kötvénykibocsátók szempontjából remek lehetőséggel mások mellett a Csányi Sándor, az OTP Bank elnök-vezérigazgatója vállalkozói csoportjába tartozó Bonafarm csoport és a Pick Zrt., illetve a Telekom Nyrt., a Mol Nyrt., a Mercedes-Benz Manufacturing Hungary Kft. is. Az MNB hathatós támogatásával valamennyien képesek voltak megerősödni és terjeszkedni a pandémia időszakában és azt követően is. Az OTP Bank és a Mol arra is felhasználta az alkalmat, hogy a kötvénykibocsátással a különleges munkavállalói résztulajdonosi programhoz vegyen fel hitelt; az előbbi kötvényeiből az MNB 100, az utóbbiéból 80 milliárd forint értékben vásárolt. Magyarán: az MNB ahhoz adott kölcsönt, hogy a Mol és az OTP Bank alkalmazottai, a vezérkart is beleértve, növeljék részesedésüket a cégben. Ez nem éppen klasszikus válságkezelési feladat. Az sem, hogy csaknem 28 milliárd forintnyi kötvényt vásárolt az MNB az általa alapított Pallas Athéné-alapítvány befektetéseit kezelő Optima többségi tulajdonában lévő GTC Magyarország Zrt.-től is. Részen tehát ő maga hitelezte az alapítványi vagyonkezelő gyarapodását.

Legvégül, csupán 2022 szeptemberében állította le az MNB a kis- és középvállalati szektort olcsó hitelek felvételére ösztönző növekedési hitelprogram utolsó, az elnevezéshez a „hajrá” szót biggyesztő szakaszát.

Az inflációellenes harcnak ezt az első, 2021 júniusától 2022 októberéig terjedő időszakát határozatlanság jellemezte. Hosszúra nyúlt a szakítás azzal a korábbi monetáris politikával, amely a gazdasági fel-

lendülés éveiben, 2013 és 2019 között ultralaza volt, költsékezésre és hitelfelvételre ösztönözte a gazdaság szereplőit, és amelyen a pandémia első évében még tovább lazított az MNB. Csak akkor keményített be igazán, amikor felsejlett a devizaváltság réme. Az irányadó kamat 13 százalékról 18 százalékra emelése 2022. október 14-én, kényszerhelyzetben, látványosan lezárta a megelőző időszakot (ennek összetevőit az esszé második része tárgyalta).

Amikor Matolcsyt az Országgyűlés gazdasági bizottsága 2022 decemberében meghallgatta, az elnök már a „régii” tankönyvek téziseit felmondva fakadt ki a túlzott költségvetési hiány vagy éppen a kormányzati árstopok ellen. *„Súlyos gazdaságpolitikai hiba volt a múlt évi 6,8 százalékos költségvetési hiány”,* támadt rá Varga Mihály pénzügyminiszterre. Az élelmiszerek árrobbanása miatt bírálta az agrártárca irányítóit. *„A magyar élelmiszeripar elfogadhatatlanul alacsony termelékenységgel működik, monopóliumokkal működik, magas importhányaddal, magas energiahányaddal működik”,* és levonta a következtetést: *„minél alacsonyabb egy ágazatban a termelékenység, annál magasabb annak az ágazatnak az inflációja”.* Ehhez hozzáfűzte, hogy az agráriumot az öntözés hiánya tette különösen sebezhetővé.³

Korábbi alelnökét, Nagy Márton nemzetgazdasági minisztert pedig a fogyasztói árakba és a lakossági hitelezésbe történt állami beavatkozások miatt bírálta: „3-4 százalékos veszteséget okoz, azaz inflációs többletet okoz az ársapkák alkalma-

zása. Azonnal ki kell vezetni minden ársapkát... [...] helytelen a kamatplafon és a kamatstop alkalmazása. Mindennek van jobb közgazdasági megoldása.”⁴

Ha valaki a közeli vagy távolabbi jövőben meg akarja tudni, mi történt a magyar gazdaságpolitikában a 2020 és 2022 közötti időszakban, mi az oka, hogy 2023-ban csúcsra futott az infláció és recesszióba dőlt a gazdaság, kulcsfontosságú dokumentumként forgathatja az Országgyűlés gazdasági bizottságának eme jegyzőkönyvét. Tegyük hozzá: Matolcsy nem Varga Mihályt, Nagy Mártont és minisztertársaikat támadta – egyiküket sem nevesítette –, hanem végső soron magát a miniszterelnököt. Igaz, őt sem nevezte meg. Közvetett módon azt is elsiratta, hogy már nem ő Orbán Viktor fő guruja, korábbi helyettese, Nagy Márton látványosan lenyúlta ezt a szerepet. Végső soron azonban – és félreérthetetlenül – Orbán Vikort tette felelőssé Matolcsy. Az ő számlájára írta, hogy Magyarországot ismét a világ öt pénzügyileg legsérülékenyebb országa közé sorolták. A kormányzati propaganda kulcskifejezéseit, a háborús inflációt és a szankciós inflációt pedig gondosan kerülte, ezeket az MNB dokumentumaiban sem lehet megtalálni. Respect.

El is veszítette Orbán Viktor bizalmát. *„A kormány átvette az infláció elleni küzdelem feladatát és a felelősségét, saját vállalást tettünk és saját eszközöket vetettünk be. Online árfi-gyelő rendszert vezetünk be és kötelező árcsökkentő akciókat rendeltünk el. A tervünk működik”* – mondta a

³ Uott.

⁴ Uott.

miniszterelnök 2023 szeptemberében az Országgyűlésben.⁵

Matolcsy bátor, sőt kifejezetten vágány fellépésének hitelességét csupán az rontja le, hogy szerinte egyetlen olyan intézmény van, amelyik hibátlanul helyállt, mindent időben felismert, és azonnal cselekedett: az általa vezetett Magyar Nemzeti Bank.

Kitérő: Miután Európát elérte a bizonytalan kimenetelű pandémia, a járvány terjedését az uniós tagállamok kijárási tilalmakkal, az emberi érintkezés korlátozásával igyekeztek megfékezni. Leállították a gazdaság egy részét, főleg a szolgáltatásokat. A védekezés – kórházi kapacitások felszabadítása és újak kialakítása, a szükséges gyógyászati eszközök és vakcinák beszerzése, az orvosok, ápolók mozgósítása, áthelyezése, túlóráztatása – önmagában irdatlan mennyiségű pénzt igényelt. A gazdaság hatalmi szóval történt leállítása miatt a dolgozók bérét – legalább részben – magára vállalta az állam, és ezt tette a kieső termelés miatt bekövetkezett veszteségekkel is. Az állami költségvetés többletkiadásokra kényszerült, miközben a szokásos adóbevételek tetemes része nem folyt be. A válság sújtotta gazdaságok zsugorodtak, mély visszaesés következett be. A még mélyebb zuhanással fenyegető krízis elkerülése végett az Európai Unió kifejezetten bátorította a költségvetési költsékeztést, a deficitre és az államadósságra vonatkozó szabályokat időlegesen

felfüggesztette. Feloldotta az egyik legfontosabb versenyszabályt, az állami támogatások tilalmát. A leálló és piacaikat veszítő vállalkozások megmentése, felszínen tartása szintén a költségvetés nyakába szakadt. A válságkezelésbe az Európai Központi Bank is bekapcsolódott. A 2008–2009-es pénzügyi válság után eleve laza politikát folytatott, ezt meghosszabbítva 2022 júliusáig mínusz 0,5 százalékon tartotta a betéti kamatot, és más eszközökkel is ösztönözte a hitelezést. Közben az Európai Tanács 2020 decemberében úgy döntött, hogy a pandémia által leginkább sújtott tagállamok megsegítésére az 1074 milliárd eurós keretösszegű, szokásos hétéves költségvetés kiegészítésére létrehoz egy 750 milliárd eurós újjáépítési és ellenállóképességi eszközt; egy olyan alapot, amelynek működtetésére az Európai Bizottság hitelt vesz föl, a pénz egy részét ingyenes juttatásként, másik részét alacsony kamatozású hitelként továbbítja a tagállamoknak. Pénz és hitel tehát bőséggel volt arra, hogy a leállítások után újraindítsák a gazdaságokat.

Főbb vonalakban ez történt Magyarországon is. A kieső jövedelmeket a költségvetés kipótolta, az üzleti szektor leállításával keletkezett veszteségeket úgyszintén. Ennek mellékhatásaként azonban a kormányzati klientúrához tartozó vállalkozói körök további terjeszkedését is egyengette. A nemzetközi példákat követve az MNB 2020 júniusában 0,75, majd júliusban 0,6 százalékra vitte le az alapkamatot – innen indította egy évvel később a kamatemelési ciklust –, és más eszközökkel is szorgalmazta a banki hitelezés felpörgetését. Orbán Viktor

⁵ Orbán Viktor: A tervünk működik, év végéig tíz százalék alatti lesz az infláció. mno.hu, 2023. szeptember 27. <https://magyarnemzet.hu/belfold/2023/09/orvan-viktor-a-tervunk-mukodik-ev-vegeig-tiz-szazalek-alatti-lesz-az-inflacio>

az uniós költségvetési alkuk során vaskos borítékkal tért haza Brüsszselből: Magyarország a nagyjából 34 milliárd euró felzárkóztatási és agrártámogatáson felül a helyreállítási alapból 6,3 milliárd euró vissza nem térítendő támogatásra és tízmilliárd euró hitelre volt jogosult. (A *Mozgó Világ* lapzártája idején borítékolható, hogy a helyreállítási eszközök, vele az időközben 5,8 milliárd euróra mérsékelt hiteligényt a kormány elbukja, és a felzárkóztatási források nagy része is zárva van.) A kormány és a jegybank azzal dicsekedett, hogy Európa legnagyobb arányú válságkezelési programját indították be,⁶ és „kanyarban előzni” jelszóval nem csupán a károk minimalizálására törekedtek, hanem arra is, hogy gyorsítsák a felzárkóztatást, Magyarország a Covid éveiben előzze meg a riválisait.

A pandémia kitörése után valamiféle sajátos részegység szédítette meg a politikai irányítóit. Nagy lendületet akartak venni, nagy koppanás lett belőle. A költségvetés 2020-ban bődületes összeggel, 5311 milliárd forinttal költött többet a bevételeinél, ebből 1200 milliárdot decemberben szórt ki a kormány. Vagyis az után, hogy a járvány már csillapodott, lecsengőben volt. A pandémia idején indokolt volt, hogy a forráshiányos egészségügyet anyagilag megerősítette az állam, és az is, hogy a lezárások miatti veszteséget részben kipótolta, mentesítette a munkaadókat és a munkavállalókat a végzetes

⁶ A GDP ötödét is elérhetik az összehangolt hazai válságkezelő intézkedések. Novekedes.hu, 2020. április 4. <https://novekedes.hu/elemezsek/a-gdp-otodet-is-elherheti-kormany-valsagkezelelo-csomagja>

károk alól, csakhogy a költségvetés a következő évben sem normalizálódott, újabb 4774 milliárd forint hiányt hozott össze. Az előző a hazai össztermék 10,9, az utóbbi a 8,6 százaléka volt. Ugyanakkor az MNB a legkülönbözőbb csatornákon – Matolcsy szó szerint idézve – több mint 11 ezermilliárd forintos „jegybanki pénzpumpával” segítette a válságkezelést. A gazdaság a pandémia évében 4,5 százalékkal zsugorodott, a következő esztendőben 7,1 százalékkal nőtt. Ezt a két év átlagában alig gyarapodó gazdaságot árasztotta el pénzzel az állam, többletlikviditással az MNB.

A jegybanki, költségvetési és jövedelempolitikai eszközök – például központilag elrendelt béremelések – együttes alkalmazásával akkora többletkereslet hajtotta felfelé az árakat a pandémia után éledező gazdaságban, aminek csak felpörgő infláció lehetett a következménye. Matolcsy állítása, mely szerint az infláció fő okozója az energia és az élelmiszerek árrobbanása mellett a költségvetési hiány nagysága lett volna, miközben az MNB azt tette, amit tennie kellett, és épp akkor, amikor időszerű volt, nehezen védhető. A „sikeres válságkezelés” hatására az államadósság 2020 végére a hazai össztermék 80 százaléka közelébe emelkedett, arra a szintre, amelyen 2010-ben állt, amikor Orbán Viktor átvette a kormányzást.

A kamatemelési ciklus beindításának fontos mozzanata, hogy amikor 2021 júniusában Matolcsy megadta a jelet, Orbán Viktor keményen oda szólt: reméli, hogy „óvatos és mérsékelt kamatemelési ciklus” kezdődik. Az MNB sokáig tartotta magát az intelemhez, hezitálása és óvatossá-

ga feltehetőleg közrejátszott az infláció gyorsulásában, a forint leértékelődésében. Abban is, hogy 2022 októberében, mint láttuk, a forint árfolyama védelmében, válságközeli állapotban 13-ról 18 százalékra kellett emelni az irányadó kamatot. Az „óvatos és mérsékelt” kamatemelési ciklus tehát olyan sikeres volt, hogy csak Európa legmagasabb irányadó kamatával lehetett lezárni.

Sajátos előzési verseny folyt a fogyasztói árszint emelkedése és az alapkamat változása között, amelyet a forint folyamatos és töretlen leértékelődése színezt. Az MNB Monetáris Tanácsa hónapról hónapra emelte az irányadó kamatot, hol kisebb, hol nagyobb mértékben, gyakori lépésváltásokkal, miközben az infláció, rövid kitérőkkel, trendszerűen gyorsult. Amikor 2022 februárjában Oroszország nekirontott Ukrajnának, 3,4 százalék volt az alapkamat és 8,3 százalék az infláció. Vagyis a negatív reálkamat (kamat mínusz infláció) nemhogy csökkent volna, még nőtt is. Előre tekintve, a várható inflációhoz viszonyítva még inkább.

Rövidesen elszabadult a pokol. 2022 augusztusára 15 százalékra gyorsult az infláció, akkor már 11,75 százalékos alapkamat mellett. Az importált gáz és kőolaj megdrágulása miatt a kormány a háztartási energiára kettős árrendszert vezetett be: az átlagos fogyasztásig megtartotta az úgynevezett rezsicsökkentett árakat, e fölött úgynevezett piaci árakat állapított meg (utóbbiakat mindmáig változatlanul hagyta, holott a nemzetközi energiapiaci árak már rég normalizálódtak). A háztartási energia 2022 augusztusától szeptemberre 62 százalékkal drá-

gult meg. A nyelvi találékonysággal a rezsicsökkentés csökkentésének gúnyolt áremelés hatására húsz százalék fölé tört az infláció.

A kamatemelési ciklus súlyos kritikája, hogy annak kezdete, azaz 2021 júniusa és 2022 szeptembere között a forint az euróhoz viszonyítva csaknem 20 százalékot gyengült (az egy euró = 352 forintos kurzusról 420 forintig). Ez önmagában is azt mutatja, hogy az óvatoskodás visszaütött, nem sikerült stabilizálni a forint árfolyamát. Márpedig a gyenge forint az importcikkek megdrágulása révén önmagában is megemelte a fogyasztói árszintet.

A kormány pedig fenntartotta a laza költségvetési politikát. Ebben az értelemben igaza van Matolcsynak: *„a kormány és a jegybank különböző utakra tért”*. Sőt a 2022-es választások előtt a költségvetés 1600 milliárd forintos pluszkiadással – fegyverpénzzel, 13. havi nyugdíjjal, személyijövedelemadókedvezményekkel – győzte meg a bizonytalanokokat, hogy érdemes az Orbán-rezsim működését meghosszabbítani. A választások után aztán menetrendszerű megszorítások jöttek. Egyrészt beruházásokat halasztott el a kormány, másrészt egy sor ágazati különadót vetett ki, ezek többségét az érintett vállalatok szinte azonnal áthárították a vásárlókra. A különadók és a beruházások megrostálása ellenére a költségvetés 2022-ben 4672 milliárd forintos, 2023-ban 4593 milliárdos hiánnyal zárt, mindegyik esztendőben durván átlépte a törvényben meghatározott célt. 2022-ben GDP-arányosan 7,1 százalékkal, 2023-ban 6,1 százalékkal költött többet az állam a bevételeinél. Az Európai Unió legtöbb

országa ekkor már valamennyire konszolidálta költségvetését.

Időközben az Európai Unió költségvetési szabályait ismét élesítették, ennek megsértése miatt 2024-ben Magyarország (és hat további tagállam ellen) túlzottdeficit-eljárás indult. Ettől független fejlemény, hogy alapvetően jogállamisági viták miatt az Európai Unió befagyasztotta a Magyarországnak megítélt pénzügyi keretek némelyikét, a 21,7 milliárd eurós kohéziós támogatásokból csak 12,77 milliárd euróhoz juthat hozzá a kormány. Elvileg, mert az Európai Bizottság ennek nagy részét is visszatartja.⁷ Ez a pénz rettenetesen hiányzik a költségvetés bevételeiből és a gazdaság növekedési forrásaiból.

A Matolcsy szóhasználatával „sikeres”, valójában az eltúlzott méretei miatt vitatható válságkezelést sikertelen utókezelés követte. A gazdaságpolitika a 2022-es választások után szétesett, háromfejű alakzatot öltött. A kulcskérdéseket illetően folyamatosan távolodtak az elképzelések.

Infláció. Ennek lakossági terheit a kormány egyes termékek átmeneti árbefagyasztásával enyhítette. Az MNB viszont úgy vélte, ezzel csak fűtötte az inflációt, mert az ársapkás termékeken elszenvedett veszteségeket más áruféleség áremelésével kompenzálták a kiskereskedők.

Jegybanki kamat. Az MNB a magas irányadó kamattal indult végső rohamra az infláció ellen. Ezt kormányzati körökben azért bírálták, mert úgymond megbénította a hitelezést. A kamatemelések hatását Nagy Márton a Magyar Fejlesztési

Bank és az Eximbank célzott, jóval olcsóbb, támogatott hiteleivel igyekezett ellensúlyozni. Az MNB szerint viszont nem a magas kamatok, hanem az infláció miatt akadozott a hitelezés; előbb az árstabilitást kell elérni, s ha ez megtörténik, a vállalkozók visszatérnek bankjaikhoz.

Költségvetés. Matolcsy rögeszmésen követelte a pénzügyi tárcától a költségvetés szigorítását. Varga Mihály azzal ríposztzott, hogy 2020 óta fokozatosan mérséklődik a deficit, és ha a költségvetés ennél erősebb megszorító üzemmódra váltott volna, 2023-ban még súlyosabb visszaesés következett volna be. Így a várt 1,5 százalékos növekedés helyett mindössze 0,9 százalékkal zsugorodott a gazdaság.

Recesszió. A gazdasági visszaesést a kormány főleg a magas alapkamatnak tulajdonította. Matolcsy viszont a monetáris szigorítást egyszer sem hozta összefüggésbe azzal, hogy 2023-ban beütött a recesszió.

Megannyi rész kérdésben is egymásnak feszültek a rivalizáló kormányzati tényezők, Európa legmagasabb inflációja miatt a balhét senki nem akarja elvinni. A legkevésbé Matolcsy.

2022. január 24.

Matolcsy az is nyomasztotta, hogy az MNB a válságkezelés során súlyos veszteségeket szenvedett el. Sokáig halogatta ennek bejelentését. De nem tudta megúszni.

„A sikeres válságkezelés jegybanki költségei, valamint a megugró infláció miatt emelkedő jegybanki kamatok együtt veszteségbe fordítják a jegybank korábbi nyereségét, ami évi több százmilliárd forinttal is növelheti a költségvetés kiadásait. A költ-

⁷ <https://akk.hu/download?path=912b450f-1a8a-4576-a0b8-a1f7d847beec.pdf>

ségvetés arra sem számíthat, hogy az elmúlt két évben összesen több mint 11 ezermilliárd forintos jegybanki »pénzpumpa« megismétlődik, amiből több ezermilliárd adó- és állampapír-piaci többletbevételre tett szert. A visszaemelkedő kamatkiadások és a több százmilliárdos jegybanki veszteségtérítés miatt az államnak új bevételi forrást kell találnia a 2019-hez képest akár 1000 milliárdos nagyságrendben keletkező új »lyuk« betömésére.»⁸

Kitérő: Egy jegybank nyeresége vagy vesztesége nem a működés sikeremutatója. Adott esetben helyes és sikeres monetáris politika is okozhat horribilis veszteségeket, mint például a konjunktúrát hűtő vagy az inflációt fékező időszakban, amikor meg kell emelni a kamatokat. És viszont, rossz politika is növelheti a jegybanki nyereséget. Például akkor, ha a nemzeti valuta gyorsan és túlzottan leértékelődik, mert ezzel arányosan nő a korábban megvásárolt és tartalékolt deviza nemzeti valutára átszámított értéke.

De mi legyen a jegybank nyereségével vagy veszteségével? Némi leegyszerűsítéssel, alapesetben a jegybank a nyereségét osztalék formájában befizeti a költségvetésbe, a veszteségét pedig a költségvetés kiigyenlíti.

A nyereségnek vagy veszteségnek két pillére van, a kamatműveletek és az árfolyam-politika. Ha az MNB-nél elhelyezett betétek kamata jóval alacsonyabb, mint az MNB által

nyújtott hiteleké vagy devizatartalékoké, akkor a kamatmérleg nyereséges. Ez történt akkor, amikor a betéti kamat negatív volt. Ellenben ha az MNB-ben elhelyezett tartalékokra és egyéb betétekre több kamatot kell fizetni, amint amennyit a nyújtott hitelek, az általa birtokolt eszközök, például kötvények és a devizatartalék után kap a jegybank, akkor veszteség keletkezik. Ez történt 2022 októbere után. Ugyanez a szimmetria az árfolyampolitikában is érvényesül. Ha a forint leértékelődik, a korábban olcsóbban megvásárolt deviza forintértéke nő. Ha viszont a forint erősödik, ugyanannyi deviza arányosan kevesebb forintot ér.

A jegybank mindemellett a saját működési költségeiért is felel, és ha azok meglódnak – például, ha felduzzad az alkalmazottlétszám, ha nagyon megugranak a kifizetett bérek, bónuszok, jutalmak, vagy ha tetemes költségeket igénylő fejlesztések történnek –, akkor ő is veszteséget okozhat saját magának. Mivel azonban egy jegybank értelemszerűen képes a pénzteremtésre, szakszerű működését egy-egy év átmeneti vesztesége nem zavarja. Sőt hosszabb ideig is működhet veszteségesen. A Cseh Nemzeti Bank már a pandémia előtt is évekig veszteséges volt, mégis meglehetősen sikeresen ténykedett, amit az is jelez, hogy a korona árfolyama stabil. Tartós veszteség esetén, amennyiben egy nemzeti bank már a saját tőkéjét is elveszítette, rászorulhat tőkepótlásra. Mivel egy nemzeti vagy központi bank állami tulajdonban van, a tőkepótlás terhei értelemszerűen az államra hárulnak.

Igazi hungarikum, hogy Matolcsy György nem az Országgyűlésben,

⁸ Matolcsy György: Fenntartható magyar pénzügyek a 2020-as években. mno.hu, 2022. január 24. <https://magyarnemzet.hu/pc19/2022/01/matolcsy-gyorgy-fenntarthato-magyar-penzugyek-a-2020-as-evekben>

nem egy sajtótájékoztatón, hanem a Magyar Nemzetben tette meg pályafutása legsúlyosabb bejelentését. Egy: a magas kamatok miatt az MNB veszteséges. Kettő: a kamatok emelkedésével nőnek a költségvetés kamatkiadásai is. Három: az MNB leállt a gazdaság élénkítésével, lezárta növekedési hitelprogramját és növekedési kötvényprogramját, nem vásárol több állampapírt, vagyis nem könnyíti meg a költségvetési deficit finanszírozását. Ellenkezőleg, fékezni fog, ezért a költségvetés adóbevételei szintén csökkennek. Négy: a költségvetésnek ki kell gazdálkodnia azt a pénzt, esetleg ezermilliárd forintot, amiből az MNB veszteségeit meg kell térítenie.

Nem könnyű megértetni, hogy ha a nyereség siker, akkor a veszteség miért nem kudarc. Főleg azért, mert Matolcsy maga is sikernek állította be a nyereséget, a veszteséget pedig a stábjába bagatellizálja. Az elnök 2013. márciusi kinevezése után talán el sem tudta képzelni, hogy működése alatt az MNB valaha veszteséges lehet. A nyereségből – egészen pontosan a nyereséget apasztó jegybanki költségek megemelésével – hozta létre 2014-ben a Pallas Athéné alapítványokat, amelyekben az oda csatornázott pénz elveszítette közpénzjellegét. Majd a botrányt követően óvatosabb lett: a nyereségből 2015-ben 50 milliárd, 2018-ban újabb 50 milliárd, 2019-ben és 2020-ban 250-250 milliárd forint osztalékot befizetett a költségvetésbe. Önként vagy figyelmeztetésre, nem tudni.

A horizonton feltűnő veszteségről azonban szinte a bekövetkezte előtti utolsó pillanatig nem vett tudomást. „Az MNB részéről tett lazító lépések [...] a jegybanki eredmény alakulá-

sát is pozitívan befolyásolták. 2017-ben a jegybank 38 milliárd forintos eredményéhez a kamateredmény 11 milliárd forinttal járult hozzá. Ez a hozzájárulás tovább bővült, és 2019-ben már megközelítette az 50 milliárd forintot. A pozitív jegybanki eredmény biztosítja, hogy a költségvetésnek ne keletkezzen térítési kötelezettsége a jegybankkal szemben” – írta 2020-ban megjelent hétszáz oldalas kötetében Matolcsy.⁹ Még 2021-ben is, alig fél évvel azelőtt, hogy szembesült a formálódó veszteséggel, azzal indokolta a bank Szabadság téri központjának felújítását, hogy azt a nyereségből finanszírozzák. „A műemléki épület teljes külső és belső felújításának költsége 54 milliárd forint, melyet a jegybank az évek óta nyereséges gazdálkodásából fedez.”¹⁰ A beruházás teljes értéke 100 milliárd forint körül lesz, nem készül el határidőre, és a költségeket nem az MNB nyereségéből fedezik, mert nincs olyan. Ezt speciel 2021-ben már látnia kellett volna.

Nagyot fordult a világ. Matolcsynak a nyereséget méltató 2020-as veretes mondatait két évvel később így kellett átfogalmazni. Az MNB részéről tett szigorító lépések 2022-ben a jegybanki eredmény alakulását negatívan befolyásolták. 2022-ben a jegybank 402 milliárd forintos veszteségéhez a kamateredmény 1062 milliárd forint mínusszal járult hozzá (vagyis ezt az árfolyamnyereség részben ellensúlyozta). 2023-ban a

⁹ Matolcsy György: Egyensúly és növekedés, 2010–2019. Második, átdolgozott kiadás. Se-reghajtóból újra éllovas. 2020.

¹⁰ Megújult székházban ünnepli 100 éves fennállását a Magyar Nemzeti Bank. mnb.hu, 2021. május 21. <https://www.mnb.hu/sajtoszoba/sajtokozlomenyek/2021-evi-sajtokozlomenyek>

veszteség tovább duzzadt, az MNB eredménye mínusz 1763 milliárd forint volt [...] A saját tőke állománya 2023. december 31-én 1854,6 milliárd forint negatív egyenleget mutatott, ám a módosított jegybanktörvény alapján 2024-ben a jegybanki tőkehelyzet miatt a költségvetésnek nem keletkezik térítési kötelezettsége.¹¹

Hogy van ez? A 2020-as kamatnyereség jó volt, mert növelte a jegybank eredményét, és jó volt az is, hogy a költségvetésnek nem kellett a veszteséget megtérítenie, mert nem volt veszteség... A 2022-es és a 2023-as kamatveszteség nem jó ugyan, és mínuszba vitte az MNB saját tőkéjét, ám semmi vész, mert nem kell a veszteséget a költségvetésnek megtérítenie. Bár gigaveszteség van.

Micsoda különbség!

Vegyük sorra az összefüggések egyes elemeit, a veszteség okait és annak következményeit. Kezdjük az előbbiekkal.

Mielőtt a teljes veszteséget Matolcsy nyakába varrnánk, tisztázzuk, hogy annak volt elkerülhetetlen és voltak – igaz, kisebb – elkerülhető részei.

Az elkerülhetetlen rész abból adódik, hogy az inflációellenes harc fő eszközeként az MNB a nála elhelyezett betétek után magas kamatot fizetett, ő viszont ennél jóval szerényebb kamatbevételt tudott felmutatni. Márpedig a monetáris szigorítás jegyében folyamatosan 10-11 ezermilliárd forint körüli összeget parkoltatott a számláin a jegybank, állva ennek súlyos kamatterheit. Az ebből előállt veszteség kivédhetetlen. Bár... ha Matolcsy és a vele szavazó Monetáris Tanács nem ügyetlenke-

dett volna 2022 szeptemberében, nem büszkélkedett volna a kamatemelési ciklus hangzatos lezárásával, akkor talán megúszta volna az MNB, hogy a csúcson 18 százalékos kamatot adjon a betétekre. Maga a veszteség lényegében elkerülhetetlen, de a mértéke kisebb lehetett volna.

A veszteség további, nem elkerülhetetlen részét az MNB vezető munkatársai vállalva mentetegetik. Azon ügyködnek, hogy meggyőzzék a közvéleményt: a „negatív eredmény” voltaképpen a válságkezelés utólagos ára.¹² Ha az MNB az elmúlt években nem tolt volna a gazdaságba háromezermilliárd forintot a növekedésihitel- és több mint 1500 milliárdot a növekedésikötvényprogram keretében, ha nem vásárolt volna csaknem 3500 milliárd forint értékben állampapírt, vagyis nem szánt volna más tételekkel együtt nagyjából 11 ezermilliárd forintot a koronavírus-járvány utáni helyreállításra, mindenki rosszabbul járt volna – fejtegeti jegybanki tanulmányok sora. A szerzők szinte egymásra licitálva érvelnek, hogy a keletkezett veszteség nem ártalmas, mert a pénz ott van a gazdaságban, az sem baj, ha emiatt az MNB a teljes saját tőkéjét elveszítette. Mivel egy jegybank, amely pénzt teremt, saját valutájában nem mehet csődbe. Sőt a saját tőke hiánya „nem jelent korlátot a monetáris politika vitelében” sem.¹³ A mi veszteségünk a ti nyere-

¹² Farkas Zoltán: Működhet évekig tőkehiányosan a Magyar Nemzeti Bank? HVG360, 2023. augusztus 27. https://hvg.hu/360/20230827_hvg_jegybanki-veszteseg_koltsegvetsesi_tether_tokehianyos_mukodes_nemfizeto_kezes_hvg

¹³ Kuti Zsolt – Koroknai Péter: Az infláció elleni küzdelem ára a jegybanki eredményben jelenik meg. Boldizsár Anna – Simon Zoltán: A

¹¹ MNB Éves jelentés 2023. <https://www.mnb.hu/letoltes/e-ves-jelente-s-2023-hun-0523.pdf>

ségeket – nagyjából ezzel érvelnek.

Ha ez ilyen egyszerű volna. Mert ha például nem ingyen, kamatmentesen adta volna a növekedési hiteleket az MNB, akkor 2022 után nem bukott volna ekkorát. A két szélső értéket a betétekre fizetett 18 százalékos kamat és a hitelek nulla kamatbevétele jelenti. Bár összességében nem a nullás hitelek állománya volt perdöntő a veszteségben, a kettő szembeállítása jól jellemzi, hogy az MNB gigaveszteségének vannak olyan összetevői, amelyeket némi előrelátással el lehetett volna kerülni.

Annyiban igazuk van a mundér becsületét védő munkatársaknak, hogy az MNB veszteséget okozó politikájának vannak nyertesei. Például a növekedési hitelek után a „szerencsés” adósok 15–20 évig csak évi 2,5 százalékos kamatot fizetnek, miközben az ő adósságaikat megესzi az infláció. Ez nekik afféle nemzeti ajándék. Hasonló nemzeti ajándékban részesültek azok a vállalkozások – többségük közel áll a kormányzathoz –, amelyek bővlikötvényeiből nagyobb mennyiséget vásárolt meg az MNB, akár harmincéves lejáratra is. Ők ebből a pénzből akkor is fejleszthettek, terjeszkedhettek, amikor mások elvérezték a magas infláció miatt.

Végső soron tehát igaz, hogy a jegybank vesztesége mások nyeresége. Csak azok a mások kevesen, nagyon kevesen vannak, és többnyire közel a kormányzathoz. Sokkal kevesebben, mint a két esztendő alatt a forint értékének egyharmadát elnyelő infláció vesztesei.

negatív saját tőke nem korlátozza a jegybankok működését. Kuti Zsolt – Balogh Csaba: A jegybank költségeivel szemben a nemzetgazdaság haszna áll. Valamennyi írás az mnb.hu Szakmai cikkek rovatában jelent meg.

Ha már megesett ez a csúfság, és ha nem is irulva-pirulva, hanem a veszteséget erényként feltüntetve kommentálja a fejleményeket az MNB, akkor azért spórolhatna valamennyit önmagán is. Eddig nem tette. Feletébb bőkezűen költött a jegybanki csapatra. A személyi jellegű kiadások 2014 és 2023 között 16,3 milliárd forintról közel 40 milliárdra nőttek, a 2013. évi záró létszám 1088, a tavalyi 1566 fő volt. A banküzemi általános költségek a 2014-es 15,8 milliárdról 2023-ra 42 milliárdra ugrottak. A kétezermilliárdhoz közelítő veszteséget persze a működési költségekből lehetetlen kigazdálkodni. De nem mutatna rosszul, ha az MNB legalább minimális hajlandóságot mutatna a spórolásra, ha tenne efféle gesztusokat. Eddig ezt elmulasztotta.

A veszteség és vele a tőkehiány tehát előállt. Kérdés, mi legyen vele.

A jegybanki veszteség megtérítésének nincsenek univerzális szabályai. Ha erről a kormánnyal kell alkudozni, veszélybe kerülhet a jegybank függetlensége. Viszont – az Európai Központi Bank értelmezése szerint – akkor is veszélybe kerülhet, ha a jegybank tartósan veszteséges, és a tőkéje mínuszba megy. Valamiféle áthidaló megoldásra van szükség. Tiszta, átlátható szabályokra. Erre tett kísérletet tavaly decemberben az Országgyűlés, amely úgy módosította a jegybanktörvényt, hogy ha az MNB saját tőkéje hosszabb ideig a jegyzett tőke szintje alatt van, akkor a központi költségvetésnek „elfogadható időn belül” ki kell azt pótolnia, mégpedig „a pénzügyi függetlenség elvének” betartásával.¹⁴ Azt azonban

¹⁴ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1300139.TV>

ügyesen elhallgatták a jogalkotók, hogyan értelmezik az „elfogadható időt”, és miképp szereznek érvényt „a pénzügyi függetlenség elvének”.

A törvénymódosítással a fő cél megvalósult. A Pénzügyminisztérium néhány év haladékot kapott, hogy az MNB momentán 1854,6 milliárdos tőkehiányát kipótolja. Reménykedhet, hogy a következő években, amikor alacsonyabb lesz az alapkamat, keletkezik némi nyereség. Ha ez bekövetkezik, akkor a pénzügyi tárcaának nem kell olyan bődületes összeggel kisegítenie az MNB-t, amelybe szinte beleroppan. Ha viszont nem képződik több éven át több százmilliárd forintos nyereség – márpedig erre van esély –, akkor néhány év múlva nagyon sokba fog kerülni a költségvetésnek, így az egész országnak Matolcsy sikeres válságkezelése.

Akkor már rég nem ő lesz az MNB elnöke.

*

P. S. A rendszerváltást követő 34 évnek csaknem a fele úgy telt el, hogy Matolcsy György valamilyen fontos kormányzati pozíciót töltött be. Jegybankelnöki megbízatása 2024. március 3-án jár le. Addig már guggolva is kibírjuk – reagált Matolcsynak a közgazdász-vándorgyűlésen a kormányt keményen ostromozó előadására Orbán Viktor politikai igazgatója, Orbán Balázs, érzékeltetve, hogy Matolcsyt leírták, de valószínűleg kitöltheti a mandátumát.

Egy arcképvázlat nem törekedhet teljességre, és Matolcsy működésének minősítése könnyen azt a benyomást keltheti, hogy a szerzőt elragadták az indulatai, hogy előítéletei a tények fölé kerekedtek. Ennek a kockázatát vállalva is szükségét érzem valamiféle összefoglalónak.

Matolcsy egyik fő jellemvonása az izgátság. Szellemileg és alkatilag. Egész pályáját meghatározta. Minden pillanatban minden dilemmára van megoldása, csak úgy dőlnek belőle az ötletek. Érdemi hatásvizsgálat nélkül. Vagy, ami még rosszabb, ő maga számolja ki a következményeket, saját adataival hitelesíti saját vízióit. Képes elkápráztatni kevésbé felkészült és gyanútlan hallgatóságát, a miniszterelnökkel az élen.

Ha beleolvassunk Matolcsynak a *Heti Válaszban* 2002 és 2013 között közölt cikksorozatába, kirajzolódik belőle a tényleges hatása. Kína ajnázásából keleti nyitás lett, Eurázsia korszakának felfedezéséhez a Magyar Nemzeti Bank konferenciák sorával járult hozzá. Az Európai Egyesült Államok ideájának elutasítása kormányprogrammá vált, miként a szuverenitás megőrzése is. Az euró bevezetésének halogatását mesterségesen kreált mutatószámokkal támasztotta alá az MNB csapatának egy része, kiszolgálva a kormányfő szándékát, hogy távol tartsa Magyarországot az euróövezettől. Matolcsy sugallatára és eszmei iránymutatásával távolodott el a miniszterelnök az európai centrumtól – bár tőle sem volt idegen ez a fordulat –, és a perifériára taszította az országot.

Voltak igazán jó megérzései is. Ilyen a foglalkoztatás, amely – ellentmondásaival együtt – az Orbán-korszak egyik sikerágazata. A fogyó népesség növekedési és költségvetési kockázataira az elsők között figyelmeztetett, a kormány demográfiai programja azonban csak átmeneti javulást hozott. Egykulcsos személyi jövedelemadója, a járulék- és nyugdíjplafon eltörlése pedig olyan mélyen beleégett a rendszerbe, hogy az a politikus,

aki változtatni óhajtana rajta, borítékolhatóan nagyot bukik. Mert bár az adómentes sáv megszüntetésével az alacsony jövedelműektől vontak el jövedelmet, és átpasszolták a magasabb keresetűeknek, az utóbbiak ma már nem fogadnak el semmiféle progresszivitást, járulékplafont és a vele járó kisebb nyugdíjat.

Az MNB élén kétségtelen siker az azonnali pénzáttalálás megvalósítása. Az is, hogy munkatársai közreműködésével szinte az utolsó pillanatban forintra váltották a devizahiteleket – napokkal később a svájci frank árfolyama elszabadult, ami újabb, brutális veszteséget okozott volna az adósoknak. Továbbá az MNB-ben kidolgozott, úgynevezett önfinszírozási rendszer révén az állam devizaadósságát visszaszorították, ezzel mérsékeltek az árfolyamkockázatot és a sérülékenységet. Ma már a teljes tartozás egyötödét a lakosság finanszírozza – igaz, megfelelően nagy, vonzó, kamatfelár fejében. Vagyis az állam szempontjából meglehetősen drága ez a viszonylagos biztonság is. Akik pedig nem spájzoltak be az inflációt meghaladó hozamú állampapírokból, azok az infláció kettős kárvallottja: az áremelkedésen kívül azt is megszenvedik, hogy az állam a nagyobb kamatterheket a különadók és más költségek révén voltaképpen velük fizetteti meg.

A mérleg másik serpenyőjében felejtetetlenül súlyos bűnök vannak. Miniszterként a magánnyugdíjpénztári vagyon lenyúlásával beléptette Magyarországot a jogbiztonság hiányával jellemezhető korszakba. A Magyar Nemzeti Bank élén a képződő árfolyamnyereség egy részét, összesen 260 milliárd forintot a Pallas Athéné alapítványokba csatornázott, ez a

summa azóta törvényileg is elveszítette közpénzjellegét. A manóver általános üzenete félreérthetetlen: azé a közpénz, aki megszerzi magának. Az MKB Bank szanálásával és privatizációjával – amelynek fő menedzsere az MNB elnökhelyettese, Nagy Márton volt – elindította a pénzügyet azon a pályán, amelyen végül Mészáros Lőrinc és Szíjj László érdekelttségében kötött ki. Készségesen közreműködött abban, hogy a pandémia idején, a válságkezelés ürügyén a kormányzati klientúra csúcsvállalkozói az MNB közreműködésével kockázatmentes hitelekhez jussanak.

Tévedhetetlen. Ő hozta el nekünk 2010 után a növekedési fordulatot. Utolsóként az Európai Unió belül. Ő reformálta meg a jegybanki politikát. Minden más tagországot meghaladó infláció lett a vége. Az MNB nyeresége siker, a veszteség a sikeres válságkezelés ára. Rekordokat hajszol, legországban él. Nálunk a legstabilabb a politikai rendszer, a legalacsonyabb a társasági adó, a legegyszerűbb a személyijövedelemadó-rendszer, amely a legerősebben ösztönöz gyermekvállalásra, a legrugalmasabb a munkaerőpiac, itt javul a legjobban a versenyképesség, a miénk az egyik leghatékonyabb állam, így leszünk sereghajtóból éllovasok – sorolta. Miniszterként a leggyorsabb államadósság-csökkentést ígérte 2011-ben. Nem jött be. Ma már a magas és költséges eladósodást tartja Magyarország egyik ellenfelének. A másik a magas és makacs infláció. Mintha mindkettőhöz lett volna köze.

Hosszú idősorok alapján kiszámolta, hogy a tíz százalékos feletti infláció 0,8 százalékkal csökkenti a gazdasági növekedést. Mihez képest, kérdezhetnénk, okkal. Hosszú

idősorokat felvázolva kiszámolta, mi kell ahhoz, hogy Magyarország 2030-ig felzárkózzon Ausztriához. Ez a törekvése is elporladt. Csak 2040-re leszünk ott, ahová 2030-ban kellett volna megérkeznünk, ha rá hallgattunk volna – mondja most. Újabban azzal dicsekszik, hogy az MNB ismerte fel legelőször, hogy az infláció nem átmeneti jelenség, hanem tartósan itt marad, ő kezdte el a kamatemelést, új keletű megfogalmazásában „az inflációellenes fellépés éllövása lettünk”. Meg persze az inflációé, tegyük hozzá. Vonzódása a bombasztikus kijelentésekhez kifejezetten ártalmas, visszaüt az MNB erős szakmai teljesítményére. Túlzásai nehezen felejthetők – és számonkérhetők. Szemfényvesztésben örök eminens, csak az a fránya valóság nem tiszteli.

Nem műveli, csak ígéri a csodát. Megfontolatlan kijelentéseivel rendkívül sokat ártott 2010 és 2013 között a magyar gazdaságpolitika, majd a monetáris politika hitelességének. Saját ténykedéséről a melléfogások, kudarcok ellenére csak öngazoló üzemmódban képes beszélni. Összegyűjtött cikkeket, elmélkedéseit, vaskos köteteket olykor ingyen osztogatják azokon az eseményeken, amelyeken előad. Grafomán, de nincs gondja azzal, hol jelentesse meg a könyveit. Az *Egyensúly és növekedés* 700 oldalas második kiadását az MNB adta ki, a szakmai lektor Palotai Dániel, 2020-ig az MNB ügyvezető igazgatója. *A Magyar jövőkép és stratégiát, Az idő mintázatait, az Amerikai birodalom vs. Európai álmok: Az euró kudarcát, az Amerikai birodalom: A jövő forgatókönyveit*, valamint válogatott írásainak kétszer két kö-

tetét, az *Olvasó-Naplót* és a *Napló-Olvasót* a Pallas Athéné Könyvkiadó jelentette meg. Fő ambíciója, hogy elméleteivel kivívja közönsége ámulatát, a legnagyobb, a legeredetibb gondolkodó, a közgazdaságtan megújítója óhajt lenni – de az akadémiai közegben nincs tekintélye. Akad, aki legalább az ezzel járó hiányérzetét pótolja. „Azt gondolom, hogy a magyarok küldetése az, hogy megmentik a világot, és utána megújítják. S ehhez szükség van víziókra, jövőképre és stratégiára egyaránt, amely ebben a könyvben összeáll ahhoz, hogy ne csak az előző évtizedet, de az előttünk álló évtizedet is megnyerhessük. A jövő elkezdődött...” – írta a *Magyar jövőkép és stratégia* előszavában Csizmadia Norbert geográfus, a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány elnöke, aki a Nemzetgazdasági Minisztériumban és az MNB-ben is Matolcsy beosztottja volt. Igazán sajnálatos, hogy a víziók és stratégiák ellenére egyelőre nem állunk nyerésre, és inkább a múltba tartunk, mint a jövőbe.

Az önkritika teljes hiányában akkor sincs igaza Matolcsynak, ha történetesen többé-kevésbé helytálló a helyzetértékelése, mint 2022 decembere óta. Amióta háttérbe szorult, nagyon összekapta magát, tetszetős érvrendszerrel szidja a kormányt, de ezzel sem feledtetheti, hogy a nem is oly távoli múltban ő volt Orbán Viktor jobbkeze. Csaknem egy évtizeden át a független MNB élén is őt szolgálta. Ezért most belső ellenzékként sem lehet hiteles. Mindazonáltal az MNB szakmailag erős stábjára túl fogja élni az elnök távozását, és remélhetőleg felszabadultan kezd új életet 2025. március 3-a után.

Mechanikus technoidill

Gáspár György munkáiról

*öt szeretem, ki érzi a földet,
tapintja merészen a görcsös, a szörnyű
Medusa-valóság kő-iszonyatját
s szól: „ez van”, „ez nincsen”
Kosztolányi Dezső: Marcus Aurelius*

Már az antik bukolikus irodalom is összekötötte az idillt a természettel. A művekben megjelenő világ a pásztorokkal, állatokkal és egyszerű falusi élettel a korabeli nagyvárosi élet ellentéte volt, a tökéletes békés élet helyszíne, és lassan az általános értelemben vett elvagyódás szimbólumává vált. Hatása máig érezhető, sokszoros újrafelfedezésen és átértelmezésen keresztül is domináns, sőt, a természet és a régi korok szembeállítására a mesterséges modernitással szinte közhelyesnek tekinthető. Azonban világunk már nemcsak a természettől, hanem attól a városi léteztől és fogalmi rendszertől is véglegesen eltávolodott, ahonnan Theokritosz és Vergilius vagy később a filozófus Rousseau vágódott vissza a természetbe. Az ő városuk, természettől távoli életük a mi nosztalgiánk tárgya is lehetne. Világunkban a tulajdon fogalma egyre kérdésesebb, helyét a szolgáltatás veszi át, a tárgyak mindinkább értéküket és értelmüket veszítik, ahogy életünk egyre nagyobb mértékben kerül át a digitális információs infrastruktúrába, ami magában is folyton változik. Az élet a késői kapitalizmusban tulajdonképpen egy végtelen rendszerfrissítés. Ebben a helyzetben nem csoda, ha újfajta nosztalgia ébredhet bennünk a geometriai tisztaság, a mechanikus iránt. A klasszikus mechanika, a newtoni fizika, a fizikai gépek magukban hordozták azt az ígéretet, hogy a világ – ha nem is azonnal vagy mindenki számára – megismerhető, irányítható, és így a rend eszméje a megfelelő elvek szerint átültethető a gyakorlatba is. Tanúsítja ezt a modern művészet: a de stilj és Piet Mondrian struktúrái, a Bauhaus letisztult vonalai mind erről az alapvetően optimista szemléletről árulkodnak.

Gáspár György 2019-es *City* és 2021-es *New Species* sorozatai ezt a régmúlt világot és álmodást idézik meg; egymásra rakódó, szó szerint átlátható üvegrétegekben, világos, tiszta színeikben, pontos derékszögekben a világ megérthető és áttekinthető. Később, a 2022-es *Machine* és 2024-es *Handyman* sorozatokban gépek jelennek meg, melyek ugyanígy idilliek és nosztalgikusak, még ha furcsán hangzik is ez az ékszíjakat és csapágyakat idéző művekkel kapcsolatban, de mégis igaz: egy olyan világ esztétikáját juttatják eszünkbe, amely radikálisan különbözik korunk információkezelés uralta spektakulum-gazdaságától.

Gárdonyi László

Gáspár György: Elevator (2020)

Kiss Judit Ágnes

Húsz

húsz éve álmodom veled
húsz éve mi lett volna ha
azóta benned egy szöveg
és vagyok a dallama

húsz éve szeret nem szeret
hazudj hazudj akáclevél
az első perctől tiszta volt
hogy nem leszel sosem enyém

húsz éve néha megjelenesz
két évtized hogy meggyötört
nem hittem hogy eddig kitart
ránchosak lettünk mint a föld

mással élsz mással élek én
de szép család de szép család
senkinek nem kell már kaland
aludjuk át az éjszakát

ne félj nem bukkan senki rád
a verseimbe rejtelek
szemhéjam óvón rád csukom
húsz éve álmodom veled

Carnivor

Öltem, ölettem. Sokszor és sokat.
Gyónási tükör az étlap:
csirkemell
kacsamáj
marhanyelv
sertésborda.
Izmok és szervek, akár az enyém.
A büntudat kevés,
és jóvátételnek az is,
hogy mindnyájan
belepusztulunk valamibe.

PS.
A lélek kész, a test még carnivor,
és (v)étkembe újra meg újra
visszaes(z)em –
míg el nem jó a megváltó
laborhús.

Gyümölcsfa

Pazarló bőség hajtja teremni.
A száraz gallyak végén is
püffed a húsos gyümölcs.
A fán aszík, vagy árokban
rothad el ezer, hogy egy magva
kicsírázhasson.
Csak a várandós nők
érik át az ágait földig húzó terhet.
A szaporodás ész nélküli vágyát,
míg beleszakad a törzs.

Kertész

Úgy, ahogy neked jó.
Kockára a kócosan
boldog bokrokat.
Körbe tuját, középre focipályát.
Egy sor büdöskét
szép szabályosan.
Milliméteresre a gyepet,
pedig tarthatatlan,
egy kisebb indiai falu
havi ivóvízmennyisége
az öntözőrendszerből.
Gyomirtóval a lóhere
borzas virágát,
a tyúkhúr narancssárgán
kandikáló szirmait,
a szelíd-kék szemű katángot.
Hibás döntések
ítélet-végrehajtója,
esténként otthon
burjánzó vadvirágok
kelyhébe
temetem arcom.

Az öreg haver

Mondjátok, él-e még a vers?
Tudjátok, az öreg haver,
ki szürke oldtimert vezet.
A múltkor úgy gyengélkedett,
azt mondta, minden csontja fáj,
és egy magányos éjszakán
nem lesz, ki orvosért rohan,
ha utoléri egy roham.

Pedig mulatni hogy tudott!
Emlékeztek, hogy hátul ott
táncolt a zenegép előtt,
s itatott minden érkezőt.
Aztán hogy bögött, istenem!
Én hallgattam meg, és ti nem,
egy szörnyű szakítás után,
amíg kapott egy szubkután
dezomorfint, és elterült,
és fémes csönd lett mindenütt.

Bevallom, hiányzik nekem.
Talán egy másik törzshelyen
ül most is, iszik és mesél,
furákat, miket nem hiszel,
egy-egy szót mégis elviszel
magaddal, hogyha útra kelsz. –
Mondjátok, hogy még él a vers.

Kürti László

gyógyulás

mert kigyógyulni nem hetek, de évek.
vak bizalmod kis híján sírba visz.
háborogva irigykednek a vének,
visellek, de most jobb, ha nem vagy itt.

erényről neked hiába papolnak,
egy kincsed van továbbra is, a hit.
hírnév s a csont majd veled együtt korhad,
a tévedés, mi útba igazít.

de lesznek még örömök, rajongások,
fénykoszorút von köréd fennvalód,
és mindegy, mit hirdetnek rólad mások,

a pletyka zabolátlan hintaló.
a pillanat, a jelenlét, az álmok.
a szorongás elolvad, mint a hó.

vinni a batyut

a szeretetlenek vérszomjúsága,
a sikertelenek precíz, józan esze.
az impotensek erkölcsi fölénye,
a mértéktelenek vacogó

könyörgése. várakozók délelőttjei,
a nyugalom esztelenkedése.
vágyakozóknak otthonmaradása,
pojácák lármás hősieskedése.

árulások után az eskü, kölcsön
után a jogos törlesztések. néhány
futó ügy, amin keresztül

rálátni végre pár régi ismerősre.
ott hagyni mindent, vinni a nagy batyut.
csitt, csak halkán, hagyd aludni anyut.

Dixi

Hétfő

Átlagos hétköznap reggel, a konyhában állt, melegedett a kotyogó, ment az ATV, hallgatta a kovidos híreket, mind hazugság, jegyezte meg magában, amikor csengettek. Egyet, hosszan, türelmetlenül, be is kiabáltak, hogy rendőrség, kinyitni, mi a lófasz, gondolta, reggel hét óra van, mit akarahat a rendőrség, kinézett az ablakon, két rendőrautó állt a kapu előtt, forogtak a kék lámpák, most jutott eszébe, hogy még szirénázást is hallott, arra tippelt, hogy a mentők jöhetnek valakiért az utcába. Négyen jöttek, benyomultak, gyorshatározat, mutatott fel egy gépelt oldalt az első rendőr, így kell, bizonyára, mert a nép ellenségeivel szemben ez a szokás, erőt felmutatni, és már meg is szállták a lakást. Szerette volna megkérdezni, hogy mégis mit akarnak, de senki sem akart vele beszélni, tulajdonképpen dühös sem volt, inkább csodálkozott, hogy vele ez megtörténik. Még az iratait sem kérték a nagy sietségben, de hát nyilván tudták, hová jönnek, ismerhették, kisvárosban ez így van, ő Kertes Imre, a megyei lap sportrovatának vezetője, jó reggelt, még ennyit se mondtak. Kis rovat volt, mondhatni, jelentéktelen, ő volt a vezető és az egyetlen munkatárs, hétvégére az eredmények gyűjtésére beállt egy fiatal gyakornok, akit nem nagyon érdekelt a sport, elkütyüztetett, aztán, amikor összejöttek az adatok, leadta a számlát a munkaidőről, és lelépett. Kertes tíz éve él itt, Poroson, most múlt ötven, normális esetben és normális időkben ezt az ember azért megünnepli, de neki nem sok minden ünnepeknivalója volt, úgyhogy vett egy üveg konyakot, ivott belőle, csirkemáját pirított, amiben nagymester volt, megállapította, hogy akármilyen is volt az élete, Poroson beágyazódott, él, mint a többi ember, most, a járvány idején, személytelenül, maszkban, távolságtartással, beszarva és reménykedve. Ha alaposan belegondol, semmi értékeset nem alkotott az életben, pedig már a felét biztosan leélte. Régen még hitt az újságírás fontosságában, a leírt szó erejében, amúgy is hinni valamiben, az fontos, Istenben is azért hisznek az emberek, mert a hit megnyugtatja őket. Ő azonban már nem hisz abban, hogy ő olyan szavakat tudna leírni, amelyeknek erejük lenne. Néha nézegette a régi cikkeit, az első sporttudósításait, *Kertes Imre*, nem is szerette ezt a nevet, az *Imre* valahogy semleges volt neki mindig, szeretett volna György lenni, hosszas utánajárással el lehetett volna intézni, de ő nem szerette a hosszas utánajárásokat sem, akkor inkább maradjon az Imre.

Mégis, mit akarnak, kérdezte, amikor már kivitték a számítógépét a kocsiba, és elkérték a mobilját is, jöttek-mentek a lakásban, volt ebben valami kihívóan demonstratív, lássák a szomszédok is, hogy itt éppen egy bűnözőt kerítenek elő, velünk kell jönnie, mondta akkor a százados, a kapitányságra, bűncselekmény elkövetésével gyanúsítjuk, majd odabent többet. Vala-

mi tévedés lehet, még ezt akarta megjegyezni, de tudta, hogy nem tévedés, négy ember, látványos rajtaütés, bűnözőnek néznek, majd odabent többit. Legalább megalapozott a gyanúsítás, kérdezte, de nem válaszoltak. Aztán egy százados, aki vezette az egészet, annyit mondott, de csak foghegyről, mintha államtitkot árulna el, hogy rabosítják, tegezve, mert hát ismerte őt, legalábbis a nevét, úgy is, mint a megyei csapat meccseinek tudósítójáét. Hívjak ügyvédet, kérdezte, nem kell, felelte egy másik alak, egy százados, aki szintén maszkot viselt, ez még csak meghallgatás, nem kell bemajrézni. Bekísérték a kapitányságra, a szomszédok mind őt nézték, ahogy beszáll a rendőrautóba, két gyerek is állt a járdán, nagy szám lehetek, gondolta Kertes, és már hallotta a lelki füleivel, ahogyan az utcában elterjed, hogy na, ez a Kertes biztosan megfojtotta a feleségét, mondtuk mindig, hogy nem közénk való, zsidó is, meg újságíró is, hát ez lett a vége.

Egy sivár irodába tereltek, ez volt a *Kihallgató I*, vizet kér-e, kell-e pisilni, az alapjogaim, amiket, persze, megbaszhatok, gondolta Kertes, közben azon is tépelődött, levette-e a kotyogót a gázzól, de nem tudta biztosan. Várt. Őt éve egyedül élt, amióta Rozinak elege lett, és elköltözött tőle, persze, azonnal talált egy kis lakást, éppen a cukrászda utcájában, ott folytatom, mondta Kertesnek. Rozit már nem érdekelte az ő sorsa, éppen eleget veszekedtek ezen, hogy egy sportszakértő, akinek tisztességes állása van, és akinek örülnie kellene, hogy egyáltalán, az ő nézeteivel alkalmazzák, egy sportújságíró ne lázadozzon, mert az lesz a vége, hogy beviszik. Aztán jött a kovid, akkor valahogy előjött belőle ez a lázadás, egyáltalán, lesz-e még élet a Földön, aztán elkezdett lassan javulni a helyzet, Rozi azonban elköltözött.

Rémhírterjesztés, ezzel kezdte a százados a kihallgatást, ez a vád, kér-e ügyvédet, nem kér, felelte ő, a százados felnézett a gépéből, amibe nagy összpontosítással, mintha életében először csinálná, beírta az adatait. Lassú a rendszer, morogta mérgesen. Fiatal ember volt, lestrapált, mint mindnyájan a járvány miatt, Kertes kivárta, közben arra gondolt, lehet, hogy valami rosszat írhatott a megye egyben játszó focistákról, és ez a baj. Egyszer már megúsza, amikor megszellőztette, hogy a tehetségesnek mondott középhátvéd részegen vezetett, de most nem erről volt szó, most a Facebook-bejegyzéséről van szó, ami szerint a múlt héten fertőzések miatt bezárt a városi kórház, szóval ez a vád, pedig ő nem is ellenzéki, nem is lázító, csak egy kis tájékoztatás az elbutított városiaknak. Jó, van benne egy kis ellenzékiesség, egy kis civil véna, de enélkül mit ér az egész? A főszerkesztő egyszer már figyelmeztette, hogy tudnia kell, hol a határ, de többit nem beszéltek róla, a Széchenyi Kör hírlevelében, a Széchenyi Netben írta, főleg a kovidról szól, mi másról ezekben a szörnyű napokban. A százados sandán felnézett rá, rémhír, ugye, hát ez a behozatal oka, a büntetőjog azt a helyzetet tekinti annak, amikor sérelem bekövetkezésének veszélye fenyeget vagy jelentős anyagi javakat, mondta fel a leckét, aztán felnézett Kertesre.

– Vagyis? – kérdezte ő.

– Vagyis az igazgató által kiadott közlemény szerint a kórház nem fertőzés miatt zárt be, hanem felújítás miatt – olvasta tovább a százados.

– Mindenki tudja, hogy mi történt, hogy a hátsó kapun vitték ki a holttesteket, még a nevüket is tudjuk, és mindenki beszéli a piacon, a boltban, a buszmegállóban, már ahol lehet manapság beszélgetni egyáltalán.

Ültek csendben egymással szemben. Kér-e egy pohár vizet. Köszöni, nem kér. A százados erre azt mondta, hogy ha nincs más, akkor ennyi. Van-e megjegyzése?

– Kötelességem szólni, ha hazugságot tapasztalok – mondta Kertes, és maga is csodálkozott, hogy semmiféle izgalmat vagy félelmet nem érzett, pedig még a végén rabosítani is fogják. – Újságíró vagyok, ez a dolgom. Ha azt látom a futballpályán, hogy a csapatunk gólt kap, vagy rosszul játszik, azt is megírom, pedig nem kellemes. Sportszerkesztő vagyok, Kertes Imre, ismer maga is. Nyolc beteg halt meg.

A százados nem nézett fel.

– Ismertetem még, hogy a bétéká vonatkozó rendszabálya alapján ön bűncselekményt követett el olyan hazugság nyilvános terjesztésével, ami alkalmas a nyugtalanság és a zavar keltésére, akár bekövetkezik ez, akár nem, valamint a védekezés eredményességét akadályozza vagy megghiúsítja. Ez világos, ugye? Ha világos, és nincs egyéb közlendője, akkor a mai kihallgatást befejeztük.

– És mi lesz a számítógéppel meg a mobilommal?

– Oké – a százados kiment, majd néhány perccel később visszajött. – A mobil megkapja, a gépet még vizsgáljuk.

Befejezte a gépelést, kinyomtatta, aláírták.

– Elmehetek?

– Persze. – Mintha semmi sem történt volna.

– Nem rabosítanak?

– Nem. Most nem.

34

Bement a szerkesztőségbe, a recepciós szólt, hogy a főszerkesztő kereste, már kétszer is. Éppen letartóztatásban voltam, felelte, de nem hangzott viccesen. Még beült egy percre a géphez, átolvasta a leveleit, aztán bement a főszerkesztőhöz. A folyosón arra gondolt, hogy az általánosban ő volt az osztály gyenge pontja, beszédhibás is volt, most pedig úgy gondolta, hogy elégedett lehet saját magával.

– Betette a lófasz a saját seggedbe – ez volt a főszerkesztő első mondata, el is mosolyodott ezen a hasonlaton, amit szívesen használt más, hasonló színvonalú hasonlatokkal együtt. – Most éppen nem rúglak ki, mert statárium van érvényben, tette hozzá, de nincs több dobásod. Ezt a Széchenyi Kört pedig, baráti tanács, zárd be.

Kertes azt felelte, hogy majd még meglátja. Ha az embernek lófasz van a seggében, akkor másképpen látja a világot.

Rozi hívta Skype-on, hallotta, hogy mi történt, nagy hülye vagy, ezzel az állandó lázadási kényszerrel, azt gondolod, hogy az igazság feltárása fontos, pedig az embereket nem érdekli, még akkor sem, ha a kórházat bezárják, Kertes nem válaszol, ez a kialakult módszere. Rozi sikeres volt a cukrászdájával, most éppen az átvészelés időszakában van, mint mindenki, de

Rozi soha nem volt tanácstalan, megszokta, hogy mindig igaza van, mindent jól lát, és mindent ő tud a legjobban. És tényleg sokszor ő tudott mindent a legjobban, tehetséges átvészelő volt, és most, a kovid alatt bizonyította is, a kapcsolatrendszerének a kialakításában és fejlesztésében, bezárta a cukrászdáját, de megtartotta az embereit, fizetést adott nekik a tartalékai-ból. Nem is értem, gondolta gyakran Kertes, különösen akkor, amikor már válófélben voltak, hogy hogyan tudunk egyáltalán együtt élni, én, a magam tökéletlenségével, aztán éppen a kovid előtt mondta Rozi, hogy akkor vége, és ez így is volt rendjén, valójában már véget ért korábban, csak a lendület vitte az együttlétet.

Kedd

Munkanélküli. Olvasott. Mit olvas egy vidéki magyar értelmiségi munkanélküli a járvány kellős közepén? Nincs olyan könyv, amit most szívesen olvasna, különösen olyat nem, ami a magyar vidékről szól. Pont elég az, amit átél. Hanem mit? Olvasson klasszikusokat? Már minden klasszikust olvasott, fiatalkorában, akkor van a klasszikusok olvasásának a kora. Tévét nézett. Mi újság Magyarországon. Járvány. Kormányzati mellébeszélés. Minden kormány mellébeszél. A politikusok mellébeszélnek. Vacsorát főzött, lecsót, ami mindig megmenti az estét, kolbászt süt. Egy pohárka erős és két doboz sör.

Mikor volt utoljára munkanélküli?

Nem nézett tévét, zenét hallgatott. Dvořák, *Új világ*. Állítólag ezt küldték fel az amerikaiak a Holdra, mint az emberi muzsika csúcsteljesítményét.

Szerda

Reggel egy unott hang hívta, hogy mehet a számítógépért. Az ügyeletes a rendőrségi portán azt mondta, hogy nem kell felmennie, írja alá, hogy átvette, ennyi az egész. Mindenki maszkot viselt, az emberek az utcán sem álltak meg, hogy beszélgessenek egymással. Hazavitte a gépet, vásárolt néhány dolgot a boltban, de szinte nem is figyelt és nem is érdekelte, hogy mit. Mosószer, az biztosan kell, ez jutott eszébe. Bement a szerkesztőségbe. Elüldögélt az irodájában, a járvány alatt lényegében meghalt a sportélet, nem is volt anyaga, amit leadhatott volna, ezért aztán meg is lepődött, hogy lapzártakor benyitott hozzá a főszerkesztő. Bent nem viseltek maszkot, pedig abban a helyzetben talán jobb lett volna. A főszerkesztő nem is ült le, tartotta a távolságot, minden értelemben, a hátát az ajtónak vetette. Hát nem megy tovább, mondta, mégiscsak az a helyzet, hogy mened kell innen, a polgármester nem akarja, hogy maradjál, méltatlan vagy a megyei laphoz, kapsz harminc napot, ennyit tudtam tenni érted. Nem könnyű, de most senkinek sem könnyű. Jól van, felelte Kertes, persze, be lehetne húzni egyet a főszerkesztőnek, ennek a köpcös, minden tekintetben közepes, örökösen a főnökei kedvét kereső embernek, egy szar alak, ezt mondta mindenki a háta mögött, és végül is csak az számít, hogy mit mondanak az emberek a másik háta mögött, ezt már Kertes megtanulta, ahogyan mindenki más ötvenéves korára megtanulja. Rendben van, *Zsiga*,

ennyit préselt ki magából, hogy azért legyen valami párbeszédalakja ennek a találkozásnak, mert ő soha nem volt behúzó típus, és a szívbetegségre óta Grabov Béla, a kardiológusa tanácsára kerülnie kellett a feszültséget és az izgalmakat.

Ezért, gondolta mindig, ezért aztán tényleg érdemes orvoshoz járni, a tanácsaikért.

Gondolj az egészségedre, mondta szinte barátian a főszerkesztő, mielőtt elment. Ötven vagy, a legveszélyesebb kor, pláne, ha az ember szíves, ugye. Nekem minden kor nehéz volt, ezt kellett volna válaszolnia, ma annyi történt velem, hogy lényegében véget ért az újságíró-pályafutása. Realista volt, nagyjából egész életében tudta, mire számíton. Mert vége van, ez nem kérdéses. Kikapcsolta a számítógépet, hazasétált. Volt autója, egy vén japán, ez pont megfelelt, már amúgy sem talált örömet a vezetésben. Gondolta, hogy felhívja Ivánt, első házasságának maradandó emlékét, aki Pittsburghben él, volt annyi esze, hogy még fiatalon elment. Sokat beszéltek Skype-on a kovid alatt, de semmi lényegeset nem mondtak egymásnak. Mindig azt gondolta, hogy apa és fia sok mindenről tudnak majd beszélgetni, de mindig úgy teltek az évek, hogy nem tudtak, a fia úgy szakadt el tőle, hogy szinte észre sem vették, kamaszkorában egyszer ellopta az ő autójukat, ivott is, és akkor egy rendőr mondta, aki hazahozta, hogy talán jobban kellene figyelni rá, ő a mi házasságunk tükörképe, mondta akkor Rozinak, és ez így is volt.

Nem hívta fel Ivánt. Mit is mondhatott volna neki?

Apádat kirúgták, ennyit, de ez nem hangzott jól.

Csütörtök

Még fürdőköpenyben volt, amikor újabb látogató érkezett, ezúttal nem szírenázó rendőrautóval, hanem feltűnés nélkül, sötét öltönyben és maszkban. Morgott valami bemutatkozást, átadta a névjegyét. Lantos Vilmos főnyomozó. Leülhet-e, ez nem kihallgatás, mondta, csak egy feltáró beszélgetés, Kertes nem gyanúsított, de ahogy alakult a párbeszéd, megerősödött benne, hogy de igen, lényegében az, gyanúsított, a kórházi dokumentumokról van szó, mondta alig hallhatóan Lantos, mintha arra készült volna, hogy bármelyik pillanatban visszavonhatja a szavait, hogy hát kórházi dokumentumok illetéktelen kézbe kerülése bűncselekmény, ha pedig arra nyilvánosan hivatkozik vagy esetleg nyilvánossá teszi, akkor az aztán súlyosbító körülmény, és a jelenlegi törvények értelmében akár börtönbe is kerülhet.

Kertes hallgatott. Komolyra fordult a dolog.

– Most lehetőséget kap arra, hogy amennyiben ezek valójában a birtokában vannak, visszaszolgáltassa, és többé nem hivatkozna rájuk, szóval ez enyhítene a helyzeten.

Kertes tovább hallgatott.

Lantos levette a maszkot, és közelebb hajolt.

– Tudom, hogy ön újságíró. Ezért hangsúlyozom, hogy a rendőrség ezt az ügyet komolyan veszi. Megbízást kaptunk arra, hogy a végsőkéig menjünk el. Érti, mire gondolok?

– Szóval gyanúsított vagyok? – kérdezte.

– Mégis, mi más lenne? – Lantos hangsúlya megváltozott. – Gyanúsított, persze. Még hozzá egy olyan ügyben, amiből a polgármester, ahogy ezt régen mondták, kabinetkérdést csinál. Már ott volt neki a korábbi kórházi balhé, azt úgy-ahogy, lezárták, erre most jön maga a halálesetekkel.

– Hazudtak – mondta szenvtelenül Kertes. – Ez a lényeg.

– Ez így is éppen elég szar, maga pedig egyenesen sőt hintett a nyílt sebre. Más sem hiányzott, mint a nyilvánosság. A budapesti főnökök kiakadtak. És ma egy polgármester addig polgármester, amíg a budapesti főnökök támogatják, utána pedig már egy senki, akitől simán szabadulnak. És akkor megjelenik valaki, aki kiteeregeti, és dokumentumokra hivatkozik. Így állunk, Kertes. Ha most jól viselkedik, megússza egy ügyészi figyelmeztetéssel. Azért mégiscsak rendnek kell lenni. És mi újság a dokumentumokkal, amikről beszélt? Azokhoz hogyan jutott hozzá? Nyilván nem törvényesen.

– Egy buszmegállóban találtam őket, egy dossziében.

– Mint az amerikai filmekben.

– Igen – bólintott. – Ha bíróság elé kerül az ügy, és lesz tárgyalás, előhozom a dokumentumokat.

– Rejtegeti?

– Volt házkutatás, nem találták.

– Maga egy naiv sportújságíró, Kertes. Ez az ügy soha nem kerül bíróság elé.

– Miért ilyen közreműködő velem?

– Ezzel bíztak meg. Intézzük el csendben. Állítsa le ezt az ostoba hírlevelet, és adja vissza a dokumentumokat.

– Tegnap kirúgtak az állásomból.

Lantos úgy tett, mint aki csodálkozik. Ügyesen csinálják, gondolta Kertes, azt meg kell hagyni.

– Fogadjon ügyvédet. Nem kell sokat várni, gyorsított eljárásban járunk el.

– Szóval a nép ellensége lettem.

– Úgy is mondhatnánk – a nyomozó visszatette a maszkot.

Délután úgy döntött, mégis felhívja Grabovot. A telefonját csak nem hallgatják le, gondolta. Ha meg lehallgatják, akkor úgymint mindegy, de így is majdnem mindegy. Ha már felmerül a lehallgatás gondolata, akkor odavan minden, amiért ebben az országban érdemes élni. Grabov nem vette fel, Kertes hagyott neki üzenetet, szüksége lenne a gyógyszerre, megtenné-e, hogy felírja. Állt az élet, de a gyógyszerárak azért működtek. Még négy napi tartaléka van, nem fog belehalni, de ezt mindenképpen szednie kell, maga Grabov mondta ezt neki, amikor kiderült a betegsége. Grabov visszaüzent, hogy most éppen hazautazik a szüleihez Szerbiába, a határ ugyan zárva van, az orvosi igazolványával át tud jutni, az apja beteg, egy-két nap, és visszajön. Látszólag megnyugtató válasz, de mégsem az.

Kertes tíz éve tudja, hogy beteg, először azt mondták, hogy az a szívizomgyulladás az oka, amit fiatal úszóként elhanyagolt, és amit mint minden

fiatalkori bűnt, a későbbiekben sokszorosán olvasott vissza a sors a fejére. Nagyon fontos lett volna a korai felismerés, enélkül ugyanis akár végzetes kimenetelű is lehet a betegség, ezt is mondták az orvosok, amikor már megvolt a baj. Mindig ezt mondják. Volt minden, laborvizsgálat, szívultrahang, elektrokardiográfia, szívizomenzim, MR, röntgen. Életmódváltás. Aztán eljött Porosra, csendes állásnak látszott a megyei lapnál, de mégis az lett a vége, hogy a tünetek súlyosbodtak. A Peltrin erre hatásos, de állandó kontroll kell, és persze ügyelni kell az életformára, amit ilyenkor mindig elmondanak, mintha olyan könnyű lenne azt betartani.

Grabov későn este visszahívta. Kertes már félig aludt, céltalannak érezte az életét.

– Baj van – kezdte az orvos, és a hangján lehetett is érezni, hogy baj van.
– Volt itt két fickó a rendőrségtől. Azt kérdezték, én adtam-e oda a kórházi jelentéseket, amikre maga hivatkozik.

Kertes hallgatott.

– Erről azért nem volt szó. Hogy belengeti. Arról nem volt szó, hogy a dokumentumokat fel is használja. Arról volt szó, hogy hivatkozik rá. Hogy egyszerűen csak ír róla egy cikket. Fel fognak függeszteni, bassza meg, Kertes. Reggelig kapok haladékat. Addig se menjek be a kórházba, és ne használjam a számítógépemet. Azért jól kibaszott velem, Kertes. Kérem vissza, még ma, és akkor talán holnap elrendezhetem a dolgot. Ne rántsön már magával.

38

Akkor az egésznek semmi értelme sem volt, gondolta Kertes. Éppen azon tépelődött, hogy másnap reggel közzéteszi a jelentést a Széchenyi Kör hírei között. Lehet, hogy kibaszta Grabovval, ismerte be magának.

– Tizenhat ember halt meg két nap alatt – felelte. – Ez van az igazgatói jelentésben, amiben a minisztériumnak igazolta a bezárást, úgy, hogy fogalmuk sincs arról, hogy a fertőzés honnan indult, és kik lehetnek még veszélyben.

– Tudom – mondta Grabov. – Csak hát a hivatalos kórházi iratok nyilvános bemutatása bűncselekmény. Simán tönkreteszi a karrieremet, miközben én gyógyítottam magát, erre hogy a faszba nem gondol? Elutazom pár napra. Gondolja végig, mit csinál. És legalább biztonságban vannak? Hallottam, hogy volt házkutatás is. Nem találták meg? Remélem, nem volt olyan ostoba, hogy feltette a gépére a teljes anyagot. Az az első dolog, amit megnéznek.

– Nem, dehogyis.

– Hová rejtette?

Megmondja, vagy ne? Bízik benne?

– Van egy mesekönyvsorozat a polcon, a legalsó sorban. Még én szerkesztettem fiatalkoromban. Már belepte a por, oda tettem, a lapok közé.

Grabov sóhajtott.

– Jól van.

Az orvos váratlanul megszakította a vonalat.

Jól van, gondolta ő is, írt Rozinak, hogy ne keresse, elutazik. Feltehetően amúgy sem kereste volna, de mégis, így illik.

Péntek

Úgy döntött, hogy felmegy Pestre. Nem szerette ezt a szót, hogy *felmegy*, de magában mégis használta. Pest mindig előnyben, ezt jelentette. Találkozót beszélt meg a Reggeli Budapest rádiós szerkesztőjével, Perbákkal. Régi ismeretség volt. Előző nap leveleztek róla, hogy Kertes beszélne a dokumentumokról az egyik műsorban, országos ügyet akarok, mondta, csak így van értelme. Perbák azt írta vissza neki, hogy mindig ilyen feltűnősködő fasz volt, most az ilyen ügynek valahogy nincs itt az ideje, de azért jöjjön be a stúdióba, ha arra jár.

Kis rádió volt, egy bérház átalakított harmadik emeleti két lakásában, többé-kevésbé stúdiónak berendezve, néhány munkatárs jött-ment, azt a látszatot keltve, hogy komoly rádióknak dolgoznak. Egy sarokban ültek le, Perbák hozott két széket. Milyen szánalmas az egész, gondolta ő, eszébe jutottak a régi rádiós idők, a Bródy Sándor utca.

– A legszarabb pillanatban vagyunk – mondta Perbák. Rágyújtott, biztos ez volt a dohányzósarok. – Éppen szabadulunk a munkatársaktól. Lefelé megy minden. A kurva járvány. Szétbaszódik az emberiség.

Kertes érezte, hogy Perbák ivott.

– Csak öt percet kérek – mondta Kertes. Majdnem azt is mondta, hogy ezzel tartoznak az emberiségnek. Jól hangzott volna, túlságosan is.

Perbák azt felelte, hogy beszél a főszerkesztővel. Kikísérte, még álldogáltak az előtérben, Perbák azt kérdezte, hogy amúgy van-e valami állása, Kertes beismerte, hogy éppen most rúgták ki. Két átlagos magyar értelmiségi átlagos párbeszéde.

Végül is a világjárvány közepén vagyunk, lehetne rosszabb is.

Kiült egy padra az Almássy téren.

Perbák délután üzent, hogy a főszerkesztő köszöni, de nem kéri, van most elég balhéja, nem akar új frontot nyitni a kormánnyal. Meg kell értened, tette hozzá, nehéz időket élünk.

Kertes megint úgy érezte, hogy nem csalódott, mert ezt várta. De meddig lehet ezt így bírni, az állandó nem csalódást?

Elment Hannához. Hanna a nővére volt, öt évvel idősebb, a második házasságában élt a sehideg-semeleg Ernővel, olyan házasságban, amire azt mondják, hogy köszönöm, megvagyunk. Semmilyen, olyan is volt mindig, gondolta Kertes, de ilyesmiről soha nem beszéltek. Két fiuk volt, már mindketten a saját életüket élték. Kertes azt gondolta, hogy a nagy belvárosi lakásban egy-két napig maradhat, amíg kitalálja, hogy hogyan tovább. Ha egyáltalán lesz tovább. Lehet, hogy kijárási tilalom lesz, és a végén mindnyájan éhen halunk.

Ernő a titkosszolgálatnál dolgozott, már az első találkozás óta nem kedvelte Kertest valamiért, amiről soha nem beszéltek, volt közöttük egy kellemetlen távolságtartás, de sem neki, sem Ernőnek nem volt fontos, hogy beszéljenek róla. Minden családban lehetnek feszültségek, azoknak a családtagoknak, akik nincsenek közvetlen kapcsolatban egymással, megengedett, hogy ne kedveljék egymást. Miért is kedvelné Ernő a felesége testvérét? Mi köze van hozzá? Semmi. Rozi mondta egyszer, hogy

mindenki, aki a titkosszolgálatnál dolgozik, fasz, tehát nincs abban, ahogyan Ernő viselkedik, semmi különös. Hanna később azt mondta Kertesnek, hogy Ernő általában nem kedveli az újságírókat. Érthető. Aki a titkosszolgálatnak dolgozik, az ne kedvelje azokat, akik a nyilvánosságot szolgálják. Másrészt ő is mondhatná, hogy nem kedveli azokat az embereket, akik a titkosszolgálatoknál dolgoznak, mert mind sunyi kémek vagy besúgók, de Imre úgy érezte, ő ennél kifinomultabb. Szimplán Ernőt nem kedveli.

– Most, hogy szarban vagy, idejöttél – ezzel nyitott ajtót Hanna, és ez jellemző volt rá. Kertes körülbelül erre számított. Évek óta nem találkoztak.

Kertes letette a hátizsákját az előszobában, Hanna bement a konyhába, és kávé készített.

– Ernő nincs itthon – mondta a nővére. – Szerencsére.

– Mit tud Ernő? Hogyan alakul a járvány?

– Nem beszélünk itthon szolgálati ügyekről – felelte nyersen Hanna.

– Kellene egy ügyvéd. Szorít az idő.

– Ha arra célzol, hát Ernő nem fog segíteni.

Rozi üzent a telefonjára, hogy vigyázzon, mert ki fogják csinálni. Találkozott a polgármester titkárnőjével a boltban, ő mondta. Kertes visszaüzent, hogy Pesten van, és majd hívja.

– És kellene egy orvos is – mondta Kertes. Igen, tényleg szarban volt. – Nincs gyógyszerem.

– Mert mindenkit elbaszol magadtól – Hanna nem körülményeskedett a szavakkal.

Leültek az asztalhoz, megitták a kávé.

– Mi lesz veled? – kérdezte Hanna, miután rágyújtott. Kurva egy szokás, gondolta Kertes, nem lehet elhagyni.

– Bűncselekményt követek el – felelte, és ahogy kimondta, egyszerre megkönnyebbült, és viccesnek is hangzott. – Figyelmeztettek, hogy ha kiadom az iratokat, ez lesz, de nem tudtam ellenállni a kísértésnek, hogy megtegyem. Poroson tudta mindenki, hogy mi történik a kórházban, egymás után haltak meg a betegek, hazudtak minden hozzátartozónak, és aki kételkedett, azt megfenyegették. A polgármester cikket íratott a főszerkesztőmmel arról, hogy elejét kell venni a rémhírterjesztésnek. Akkor mutatta meg Grabov az igazgatói jelentéseket, amikben az igazság van. Hogy pontosan mi történt. Mulasztások és szabálytalanságok sora, amiket eltussolnak. Lefotóztam őket, és azt ígértem, hogy nem hozom nyilvánosságra.

– És mégis?

– Igen, mégis. Hanna, az isten szerelmére, miért kell ezt neked mondanom, bűnt követünk el, ha lapítunk. A főszerkesztőmnek beszéltem a dologról, ő csak legyintett, maradjak a sportnál, ezt mondta. És néha végig gondolom az életemet, hogy hogyan is alakult. Hogy mindig arra vártam, hogy lesz valami komoly dolog, amiről írhatok, és nem csak a kurva megyei focieredményekről.

Nem vitte semmire. De ha ezt gondolja, akkor nem igazságos, voltak ennél jobb időszakok. Vendéglátó-főiskolát végzett, mert a jogra nem vették fel,

még vidékre sem, nem volt elég pontja, az érettségi is közepesre sikerült, utána jött egy üzemi lap, a *Vendéglátás*, mindenféle riportok meg portrék a magyar szállodai meg éttermi ügyekről, és azt vette észre, hogy néhány évvel később főszerkesztő lett, onnan pedig csak egy ugrás volt a rádió. Hosszú pályafutás volt, a végén azonban ott is elrontotta. Témát keresett a Nyírségben, talált egy falut, ahol senkinek sem volt munkája, és írni-olvasni sem nagyon tudtak az emberek, ott volt alkalma szembenézni az életnek olyan mélységeivel, amiket addig nem ismert. Jobb lesz, ha önként távozol, ezt mondta neki a rovatvezető, miután lement a műsor.

Az előszobában álltak, ott volt a lábánál a hátizsákja. Érezte, hogy Hanna nem látja szívesen.

– Legalább egy-két napot maradnék – próbálkozott mégis. – Nem akarok visszamenni Porosba. A végén még lecsuknak.

– Itt is elkaphatnak, ha akarnak. De lehet, hogy az egész csak műbalhé. Hogy elmondhassák, hogy találtak egy rémhírterjesztőt. *Ugyan már* – ez volt Hanna kedvenc kifejezése, és mindig legyintett is hozzá –, nem fognak bíróság elé állítani.

– Lehet – felelte ő. – Könnyen lehet.

– Szerzek gyógyszert – mondta Hanna. Közömbös volt a hangja, amiből kiderült, hogy nem akar segíteni. – Csak nehogy nekem rosszul legyél. Ha bevisznek a kórházba, akkor aztán véged, soha nem jössz ki.

Talán az lenne a legjobb, gondolta.

Hanna kivitte az állomásra.

– Már csak két napra van gyógyszerem.

– Úgy tudom, van beültethető készülék.

– Van, de várni kell rá, most aztán különösen, és annyira, azt mondta Grabov, annyira azért nem súlyos.

– Nem fogsz belehalni?

Kertes az órájára nézett, megy a vonata, mondta.

Lesz-e ügyvédje? Reménytelennek látta a helyzetét. Az is volt.

Szombat

Szarul kezdte érezni magát. Nem érezte jól magát. Nem fájt semmije, a szíve sem szorult, csak úgy érezte, hogy nincs kedve semmihez, és aznap nem is fog semmit csinálni. Spleen, ahogy az angol mondja, lefelé a lejtőn. Nem tragikus, voltak már ilyen napjai és ilyen korszakai. Gyomorégés. Rossz jel. Bement a szerkesztőségbe, összeszedte a dolgait, elköszönt a titkárnőtől, nem is volt ez búcsúbeszélgetés, csak egy rosszul megrendezett színjáték, maszkot viseltek, távoltage volt benne is és a nőben is, korábban sem szívelték egymást, miért játszanák meg, hogy jelent valamit Kertes távozása, különösen ezekben a kovidos napokban, amikor az elmúlások mindennaposak lettek. Kertes elmegy, jön majd más, vagy nem jön senki, a sportrovatnak semmi jelentősége, ezt maga Jelinek is megmondta. Más nem is volt bent, az irodák üresen álltak, hómofiszban vannak, mondta a portás közömbösen. Ő is maszkban volt, mint mindenki, így semmit sem lehetett

leolvasni az arcáról, többet nem teszem be ide a lábam, mondta Kertes, de inkább csak magának, mert senki sem kérdezte.

Otthon ült a gép mellett, néhány állást megpályázott, csalódás nélkül érzékelte, hogy visszautasították, végül a közeli Treblény melletti Tescóban lett árufeltöltő. A semminél több, ezt gondolta, rögtön válaszolt is, hogy elfogadja, elsején kezdés reggel hatkor, mondta egy mogorva hang, akivel telefonon beszélt. Kicsit furcsállotta a hang, hogy egy újságíró, aki nyelvet is beszél, pont erre vágyik, meg is kérdezte, hogy nincs-e valami félreértés, amire Kertes azt felelte, hogy nincs, neki az életcélja az, hogy árufeltöltő legyen. Írt Rozinak, az asszony nem válaszolt, megírta Ivánnak is, a fia visszaírt, hogy biztosan lenne más megoldás, és hogy Amerikában is szarul mennek a dolgok, a kovid mindent kicsinál.

Most már tényleg nem vagyok jól, mondta magának. Vége, nincs több gyógyszere. Hívta Grabovot, de ő nem fogadta a hívást. Eljátszott a gondolattal, hogy hívja a mentőket, de aztán elvetette. Fáradtnak érezte magát, hányinger kínozza, tudta, hogy ezek rossz előjelek.

Egy héttel később

Áttették éjszakai műszakra. Éjfél tájban jött a szállítmány, azt rakodták ki négyen, volt egy nő is, akit a többiek már jól ismertek, az egyik férfi egyszer eltűnt vele egy kis időre az egyik raktárban. A nő nem volt gusztusos, inkább elhanyagolt, Kertest nem érintette a dolog, hogy esetleg ő is megtehetné. Sok könnyen kapható nő volt az életében, nem is szívesen emlékezik rájuk. Kire emlékszik szívesen? Reggel hatig tartott a munkaidő. Az öltöző ajtajában két biztonsági ember állt. Köszönt nekik, aztán lépett volna tovább, egyikük azonban kitette a karját elé.

– Magát várjuk, Kertes.

– Engem?

– Tudhatja nagyon jól.

Azt felelte, hogy nem tudja, de elfogta a félelem, pedig már kezdte megszokni, és rájött, hogy meg lehet szokni. Apát kérdezte egyszer, még gyerekkorában, hogy nem féltek-e, amikor fel kellett varrni a sárga csillagot, az apja akkor azt felelte, hogy meg lehet szokni, ő pedig azt gondolta, hogy az apja nem őszinte, ahogyan azokról az időkről soha nem is beszélt őszintén.

A főbiztonságis megfogta a karját.

– Szeretnénk belenézni a szekrényébe.

– Mit keresnek?

A főbiztonságis nem válaszolt, a szekrényre mutatott. Kertes kinyitotta, a biztonságiak belenéztek. Két üveg konyak volt a cipője mellett. Metaxa. Eredeti dobozban. Lopott cucc, mondta a biztonságis. Már korábban megnézték a biztonsági kamera felvételét is, ezért álldogált ilyen sokáig ott, az alkoholos részlegnél. Lefoglaljuk.

Kertes nem tudott mit felelni.

Milyen méltatlan. Egy pénztárosnő, akivel korábban néhányszor a Dohányzásra Kijelölt Területen cigizett, azt mondta, semmin se lepődjön meg, itt mindenki az csinálnak, amit akarnak, ő is egyszer megtetszett az

egyik irodistának, gyere át műszak után a közeli motelbe, ennyit mondott neki, nem is kérte, nem is nagyon kedveskedett, *ráérsz, nem*, tette hozzá, mert nyilván tudta, hogy éppen válófélben van, nyakán maradt két gyerek, szüksége van a pénzre, *ráérek*, ezt feleltem, mondta a pénztárosnő, kibírtam. Járvány van, de ahelyett, hogy erősödnének a szabályok, inkább lazulnak, *mindent szabad*, persze, felelte Kertes, nézte ezt a karcú, szép arcú, de nyúzott nőt, eszébe jutott az a híres New York-i áramszünet, amikor az emberek szinte megrohamozták a boltokat, a rendőrök eleinte megpróbálták elejét venni a fosztogatásnak, aztán beálltak ők is, miért mindig azok a szemét bűnözők járjanak jól, a pénztárosnő elnyomta a cigit, na, menjünk.

A főbiztonságis megírt egy papírt, odaadta Kertesnek, hogy írja alá, ő meg sem nézte, tudta, hogy nincs választása, alá kell írni. *Azonnali hatállyal*. Csak ez maradt meg a fejében.

– Nem kellett volna a polgármesterrel kekeckedni – mondta a főbiztonságis, maszkot vett, kikísérte, mert ez a szabályzat, az azonnali hatállyal kirúgottat a kapuig kell kísérsnie.

Este rendőrök érkeztek, ezúttal szabályos házkutatási paranccsal, hárman, nem voltak udvariatlanok, sőt, inkább készségesek, mint akiknek már nincs szükségük erő felmutatására, már egy megtört, elintézett emberhez jöttek, akivel nem lesz sok munka. Lantos is jött velük, a konyhában várakozott. Kertes leült egy székre a nappaliban, nem is látta, csak hallotta, hogy hogyan dolgoznak az emberek körülötte. Egy házkutatás hangjai, majd egyszer ír erről. Most megnézték a legelső polcot is, a mesekönyvsorozatot. *Megtaláltuk*, jelentette az egyik rendőr, és fel is mutatta. A dokumentumok. Ezt mondta. Szóval Grabov mentette a bőrét, és lehet, hogy igaza is van. Egyszer élünk, egy bőrünk van, nem bűn azt menteni. Lantos leült az asztalhoz. A rendőrök elmentek, talán jól jönne egy kávé. Belenézett a tükörbe. Rendben van, mondta. Egy tisztességes ember néz vissza rád. Nem is kávé kell, inkább egy konyak.

Kiment a kapuhoz, kinyitotta a postaládát, kivette belőle a pendrive-ot, amire átmásolt mindent. Basszák meg.

Bekapcsolta a gépét, belépett a Széchenyibe.

Jól van, gondolta. Milyen szerencse, hogy mindenre számított.

Súlyos kórházi fertőzés Poroson. Nyolc ember meghalt.

Küldés. Kész.

Fájt a feje, izzadni kezdett. Sztrók? Lehet. Zavartság, ezt érezte, és egy aljas nyomást szívtájékon. *Dixi*, leírta egy papírlapra. Ja, és soha nem félttem a haláltól, ezt még hozzáírta. Még arra gondolt, fel kellene hívnia Rozit, hogy rendben lesznek a dolgok, és hogy Ivánnal is beszéljen, de már nem találta a telefonját.

Gombosdoboz*

A vádló

– Tudod, hogy a *Sátán* szó mit jelent óhéberül? – kérdezi évtizedekkel később Ferenczi nagyapám, aki szinte semmit nem felejtett el abból, amit a bencések-től valamikor megtanult.

– Nem – felelem, és megrázom a fejem. Vajas-mézes kenyeret reggelizünk a nógrádgárdonyi ebédlőasztalnál, és béke van. Két nap múlva húsvét. Éppen megérkeztek a gólyák a falu gólyafészkébe a gesztenyefa mellett. Mint egy Gárdonyi-elbeszélésben. – Fogalmam sincs.

– Akkor tanuld meg – mondja, és szemüvege mögül átható tekintettel néz rám. Kezében megáll a kenőkés, tartja, mint egy karmesterpálcát. A kés ezüst lapján hatalmas mézcsepp csillog. – A *Sátán*, vagyis a gonosz neve a *vádló*. Ezt jelenti a szó. Fontos tudás – teszi hozzá, és rákeni a mézet a vékony kenyérszeletre. – Én a mai napig gyakran vádoló magam. És ez semmin nem segít. Az égadta világon semmin.

– Te? – képedek el. Nagyapám nem tökéletes lény, de mégis a jóember arche-típusa számomra. – De hát mivel? – kérdezem, és beleharapok a vajasmézes kenyérbe.

44

– Tudod, ha az ember annyi mindent, annyi borzalmat átél, és végignéz a saját szemével... akkor hiába tudja az eszével, hogy nem tudta volna megakadályozni, mégis büntudatot érez. És az szörnyű. A háború alatt... de hát erről annyit meséltem már. Nem tudom elfelejteni a meghalt osztálytársaim arcát. A sebesültek arcát. Iszonyú érzés. Ne ismerd meg soha – teszi hozzá, és feláll, hogy behozza a kávéját a konyhából. Az ajtóból visszafordul.

– Gyűlölöm a németeket. Egyszerűen gyűlölöm.

Ülök dermedten, elkerekedett szemmel. A gyűlölet szó annyira távol áll tőle, hogy sikerült igazán megdöbbennie. Aztán azzal is, hogy a németeket. Huszonévesen pontosan értettem a háború kontextusában, hogy mire gondol. Mégis annyira szokatlanok voltak ettől a hivatásos békehirdető humanistától ezek a szavak. Különösen származására tekintve. Hiszen sváb volt. Vagy mégsem?

Vagyok bátor

Amikor eljött a szégyen újabb ideje, Binzberger György súlyos döntést hozott. Huszonhárom éves volt akkor. A szégyen ideje nem először jött el, mert természete szerint az idők során újra és újra visszatér, és a legkülönbözőbb ürügyeket találja, hogy árnyékba borítson egy-egy lelket, máskor egész népcsoportokat, egész vidékeket is. Az árnyékba borítás legfőbb eszköze a vád, és a vádló mindent megtesz, hogy bűnösnek kiáltsák ki újabb áldozatát.

* Részletek egy készülő regényből.

Binzberger Györgynek évek óta igazolnia kellett a megfelelő hivatalokban, hogy nem tartozik a valaha legsúlyosabb árnyékba kényszerített népcsoport tagjai közé. Tehát hogy nem zsidó. Hogy keresztény és magyar. Tehát beiratkozhat a Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Orvostudományi Karának újabb évfolyamára. Bár az egyik igazoláson az áll, hogy elzászi német. De például az 1941 januárjában kelt belügyminisztérium által kiállított állampolgársági bizonyítvány szerint bizonyíthatóan magyar állampolgár. A zsidótörvények végrehajtói alapos munkát végeztek. A vádló zseniális működését ugyanis mi sem bizonyíthatná jobban, mint az, hogy ezekben az években nemcsak a halálra ítélték kerültek a vádlottak padjára. Szenvedtek lelkiismeretük kínzókamrájában a túlélők, az eszköztelen és fegyvertelen, de életben maradó kortársak is. Azokért, akik nem iratkozhattak be sehová, sőt semmi mást sem tehettek többé, mert megölték őket.

És nem sokra rá kezdődött az újabb pokoli vád. Bűnössé váltak mindazok a német, osztrák, szász, flamand, pfalzi és francia gyökerekkel rendelkező magyarok is, akiknek ősei valamikor kétszáz évvel ezelőtt telepedtek az ország néptelenné vált vidékeire.

– Em, döntöttem – mondja Gyuri a feleségének, miközben az ingét gombolja.

– Igen, édes? És miről? – kérdez vissza Em, aki a Mária Terézia téri lakás egyetlen fűthető helyiségében, a légnyomástól kitört üvegű, ezért csomagolópapírral borított ablakú konyhában ül az asztalnál. Egy hajában sült krumplit próbál megpucolni. Lassan halad vele, mert a kicsit fagyott tavalyi krumpli, amit az anyósa, Irma szerzett a Teleki téren, még forró. Most négyen laknak itt már két hónapja, mert Gyuri szülei átköltöztek hozzájuk a Horthy Miklós útról, miután az ostrom alatt kibombázták őket a lakásukból. Az a költözés feledhetetlen! Négyen húztak-vontak át egy kordéval a hídon mindent, ami megmaradt. Ha nem számítjuk a babát Em hasában. Mert ő is ott volt. És most itt van a konyhában. Em fújkalja a megsütött ujját, a krumplit, és kérdően néz Gyurira. Annyira vékony, hogy kiáll az arccsontja, szeme beesett, és gömbölyödő hasa egészen olyan, mintha csak tréfából egy kicsi labdát dugott volna a ruhája alá.

– Beadom a névváltoztatási kérelmet. Nem akarom, hogy a gyerekeinknek is ettől kelljen szenvednie. És azt sem, hogy elvigyenek az isten tudja hová. És te itt maradj egyedül. Nem akarok erőszakkal se a Szovjetunióba, se Németországba kerülni. Ha már egyszer sikerült életben maradni. Veled szeretnék lenni. Befejezni az egyetemet, gyógyítani. Nem akarom, hogy egyszer csak engem is elhurcoljanak. Ki tudja, hová. Ki tudja, visszajönnék-e.

– Értem – feleli Em, és egy újabb héjdarabkát húz le a krumpliról. – És apádnak mondtad már?

Gyuri megrázza a fejét. Hamarosan indulnia kell az egyetemre. Sietve felel.

– Először neked akartam. Ferenczi. Szeretném, Em, ha átgondolnád, hogy tetszik-e. Hogy örömmel viselnéd-e. És örülnél-e, hogy a gyerekeink ezt a nevet viselik majd. Szerintem jól hangzik. A Dunaföldvárról való dédnagymám vezetékneve. Apám nagymamájáé. Gizi nagymama anyukája. Úgyhogy remélem, apusnak nem lesz semmi kifogása. Ferenczi Julianna. Ez szép, nem? Valamikor a szabadságharc után költöztek fel Budára. Te már nem ismerhet-

ted, mire mi megszülettünk, már nem élt. Azt viszont tudom, hogy az apja, ergo az üknagyapám céhes takácsmester volt Dunaföldváron. Ferenczi Károly.

– Szóval legyen ezentúl Ferenczi Györgyné? – Em egyszerre kérdezi és állítja a mondatot. – Átgondolom, mire hazaérsz. De beszélj az anyukáddal is. És apáddal. Mindenképp. Ez fontos – mondja még, és miután szór rá egy csipet sót, beleharap a végre megpuccolt krumplibába.

Binzberger György, a szigorló orvostanhallgató este áll szülei elé a kérdés-sel. Pontosabban bejelenti, hogy mit tervez. Binzberger Gyula és Gyuláné, Irmuska először levegőt sem kapnak. De nem sápítoznak. Apja sem kéri számon fiától nevének eldobását. Aztán vállvonogatva belátják, hogy ami muszáj, az muszáj. Gyuri, miután megkapja kissé döbbszent szülei hüledező áldását, másnap megírja a kérelmet. Binzberger Gyula és Irmuska már majdnem egészen megtanulták, hogy ha a fiuk a fejébe vesz valamit, attól maga az Isten sem tudja eltántorítani.

Miniszter Úr!

Alulírott azon tiszteletteljes kéressel fordulok Miniszter Úrhoz, hogy családi nevemet magyaros hangzású névre változtathassam.

Mellékelten benyújtom születési anyakönyvi kivonatomat, nagykorúsítási okiratomat, házasságos ember lévén házassági anyakönyvi kivonatomat, valamint feleségem, született Haberl Emilia (anyja neve: Niewierovsky Mária) születési anyakönyvi kivonatát.

46

Egyben vagyok bátor kérni a következő név – apai dédanyám, Ferenczi Julianna leánykori vezetékneve – engedélyezését:

Ferenczi

Kérésemet Miniszter Úr szíves jóindulatába ajánlva maradok mély tisztelettel:

Budapest, 1945. III. 21.

*Binzberger György
orvos szigorló*

Mire döntését meghozza, már két és fél hónapja zajlik a németajkú férfiak és nők deportálása a Szovjetunió munkatáborába. Binzberger Györgynek most újra magyarságát kell igazolnia. Hasadt állapotban van. Alig várták a háború végét. A statárium ellenére elképzelhetetlen bravúrral elkerülte, hogy az orvostanhallgatókat kötelezően a náci Németországba szállító vonatokra felszálljon. Túléltek a bombákat. Túl a szovjet bevonulást. És máris újabb veszély leselkedik. A halál árnyéka nem akar eltűnni a városról, az országról, Európáról. Gyuri ezen szorong, míg sorban áll a postán. És őszintén szólva a nevében is. Szereti a nevét. Az apja nevét, és nagyapját, a kőszobrászt. Ez a név áll minden füzetén gyerekkora óta. A tankönyveiben, a bizonyítványain. Magyarul tanult. Magyarul beszél. Magyarul éneklte a Himnuszot.

Nincs a nevükben semmi szégyellnivaló. Az égadta világon semmi. Kinek vétettek a Binzbergerek? Nem ölték embert. Tették a dolgukat. A dédapja, János úri szabó volt, a nagyapja, Károly az épülő Pest gyönyörű házainak kőszobrait faragta, állt az Óriás utcában a szobrászműhely kóporában egész nap. Az apja meg a műegyetem villanyszerelője. Az első háborúban megjárta frontot. Ő sem érti, hová viszik most megint az embereket? Hát nem volt még elég? Ki marad meg ép ésszel ebben az országban?

Hogy került Binzberger Károly kőszobrász az Óriás utcába?

„Sok ember szájából hallottam azt a tradíciót, saját családomnak tagjaitól is, hogy azt, amit a francia király, német császár és a mi választó fejedelmek elmulasztottak a keresztény magyarok megvédelmezésében és ezek e révén megölettek, rabszíjra fűzettek s így testükkal megvédelmezték a nyugoti birodalmakat, ezek helyett mi francia-svábok leszünk jó magyarok.”

Schreyer Victor: Nagyszentmiklós traditionális monográfiája 1912.

Minden egy zarándoklattal kezdődött. És a tény, hogy a zarándoklat annyi előre nem látható következménnyel járt az időben, hogy annyi további utazást indított el, bizonyítja, hogy a zarándoklat jól sikerült. Ha egy hosszú út megtétele nem hoz változást, akkor csak hiábavalóság.

Amikor a nyolcvanas éveit taposó Flavia Julia Helena Augusta úgy döntött, hogy a Szentföldre zarándokol, nagyon is személyes okok és célok vezették. Hogy ezek a személyes motívumok egészen egyetemessé váltak éppen akkor, éppen abban az időben, amikor útra kelt, csak sejthette. Helena jól ismerte a világ árnyékos és naposabb oldalát is. Egy kocsmáros volt az apja, ő pedig felnövekedvén egy hadvezér ágyasa lett. 326-ban pedig, amikor útra kel, már nemes hölgy, hiszen a császár, Konstantin édesanyja. A világ erősen változik éppen, a fia újabb és újabb csatákba indul, a menyé áskálódó áspiskígyó, leáldoztak a régi isteneknek. Helena zarándoklata szükséges igény a távollétre, az egyedüllétre, célja pedig illő egy nobilissima feminához. Krisztus ereklyéit szeretné megtalálni. Elszántsága – a sajnos csak jóval későbbi beszámolók szerint – sikerre vezet. Sajnos, mert így nem tudhatjuk egészen biztosan, hogy Helena, aki útja során még egy templomot is építtetett Betlehemben, valóban Krisztus keresztjének maradványaival, a keresztbe vert szögekkel és tényleg Krisztus köntösével tért-e vissza a Szentföldről. De azt igen, hogy Helena ajándékát, Krisztus köntösét azóta is a trieri apátok őrzik. Ahogy a Szent Ilonává lett asszony sírját is. Az apátok a háborús századok alatt anynyiszor menekítették már a szent ereklyét máshová, a málladozó gyapjút anynyiszor javígtatták, toldották-foldották selyemmel, tafotával, hogy már maga Mária sem ismerne rá. Pedig a legenda szerint a ruhadarabot ő maga szötte a gyerek Jézusnak, akivel a köntös aztán csudálatosképpen együtt növekedett. Ez lenne a köntös, melyre a római katonák kockadobással sorsot vetettek, mert az egyben, varrás nélkül szőtt ruhadarabot nem akarták feldarabolni. A köntös, amelyik zarándokok millióit vonzotta már az apátságba. A köntös-sel a trieriek lepipálták még a prümi apátságot is, ahol nem kisebb ereklyét,

mint Krisztus szent saruját őrzik. Gúnyolódott is Luther eleget a trieri zarándoklatokon, élesen kirohanva a teljes bűnbocsánatért, amit 1515 óta az apátok ígérnek a szegény jámboroknak, akik rettentő költségekbe verik magukat, hogy eljussanak Trierbe. De a varratlan, barnás-zöldecs, másfél méter hosszú lenvászon ing egész egyszerűen túlnőtt tárgyi mivoltának határain. Híre maga lett az üzenet. Az anyagba préselt angyal hirdetése az örömről a következő századokban szomorúan és hiábavalóan lebegett a város fölött.

Így volt ez akkor is, amikor a Trieri Választófejedelemség vidékét, a harmincéves háború tizedik évében, 1628-ban elfoglalják a franciák. Igaz, maga az érsek segíti őket ebben, de elfoglalják. Az apátok ekkor költöztetik először a szent köntöst az apátsági területekhez tartozó Koblenz fölött magasodó Ehrenbreitstein erődjébe. A Mosel és a Rajna torkolatánál emelkedő magas hegyoldalon épült vár biztonságosnak tűnik a bizonytalan időkben. Viszik magukkal titkon az ingbe szőtt híradást is, bár akkoriban az örömhírnek minden ellentmondani látszik. A következő százötven évben a köntös az apátsággal, az érsekkel és az apátság népével együtt többször költözik. Franciák, spanyolok, hollandok, poroszok – lehetetlenség követni és kibírni az egymást követő örökösödési és területfoglalási háborúkat. Nem csoda, hogy a trieri birtokokon élő földművesek, szőlősgazdák, kézművesek is költözködnek az érsekkel együtt. Nem csekély távolság, a százötven kilométer hosszú utat szekéren, állatokkal, gyerekekkel együtt megtenni. Vannak, akik mennek, vannak, akik maradnak, élnek együtt a franciákkal, ahogy mindig is. Mert hát kik is ők voltaképp? Mosel vidéki frankok. Miért ne élnének békében együtt? Csak mert a Habsburgok és a Bourbonok már megint összekülönböztek? De nem lehet békében élni. A katonák mindent felzabálnak, molesztálják a lányokat. Ennivaló alig van, nincs, aki ültessen, nincs, aki arasson, annyian haltak meg. Legutóbb a franciák rohanták le és égették fel a pfalzi falvakat. Akiknek nincsenek elérhető rokonai a szomszédságban, mennek, elindulnak. Nincs más választásuk.

Balthazar Neumann nagyjából akkor született, amikor trieri apátság anyakönyvébe bejegyzik Anton Binsberger keresztelését. Neumann munkálkodása azzal kezdődik, hogy fiatalemberként fegyvermester, komoly- és örömtűzimunkás bizonyítványt szerez. Aztán a kor építészfejedelme válik belőle. A trieri érsek őt kéri fel, hogy Ehrenbreitstein erődjét lakhatóbbá és védhetőbbé tegye. Mire nekilát a munkának, a két új északi sánc, a mélyebb várárok és az erőd fedett gyalogútjai megtervezésének, a kastély alatt a hegyoldalon, már néhány évtizede felépült a barokk városka, ahová az apátságból érkező kézművesek – szakácsok, kovácsok, pékek, lovászok, tákácsok – és földművesek, borászok költöznek be.

A jól őrzött szent köntössel együtt a frissen nősült Antont is Ehrenbreitsteinben találjuk már. Itt, ebben az éppen biztonságos várnegyedben, Európa második legmegbízhatóbb erődjében születik meg a fia, August Binsberger 1708-ban. Édesanyja, Christina itt ringatta valamelyik emeletes, manzárdtetős, csipkefüggönyös házacskában. August itt nevelkedik, itt él, és sokat kell várnia, mire megpróbálhat a maga lábára állni, földet találni, szőlőt telepíteni, családot alapítani. A manzárdos házacskában a

saját családnak nincs elég tér. Még meg kell várnia, hogy az újra megszállt trieri apátságból 1737-ben elvonuljanak a francia csapatok. A hírek szerint az apátság vidékén jobb idők járnak, és nem jó már halogatni. Hiszen ő sem fiatal legény, átlépte már a negyvenet. De a pénzt előbb össze kell spórolnia. Amikor úgy érzi, elegendő muníciót gyűjtött, August visszazarándokol. Elindul Koblenzből a Mosel mentén, hogy összegyűjtögetett guldenjein valahol egy kis földet vegyen, és elkezdje végre az életét. A folyó visszavezeti, nem fog eltévedni.

Schweichre esik a választása. Gyalog sincs messze Trier várostól, és a földje jó. Nem beszélve a csodatévő forrásról. Az anyja, Christina indulás előtt a lelkére kötötte, hogy feltétlen keresse fel. Azt beszélik, meggyógyít mindenféle bajt. Amikor megérkezik a falu határába, először a forráshoz kanyarodik. A tenyeréből iszik, megmossa az arcát. Leül, hogy pihenjen egyet, nézi a térde körül a páfrányleveleket, feje fölött a fenyőágakat. Tisztára mossa tüdejét az illat. Nincs fogalma, hogy lesz ezután, de megtelik reménnyel. Felkel, elindul, még szállást kell találnia, mielőtt lemegy a nap.

Susanna gyönyörű. A haja gesztenye, a szeme sötéten csillog, mint esőben a fekete pala. Az apja, Peter Malburg szívesen adott szállást az erős, barátságos arcú, jóra valónak tűnő Augustnak. Meg is állapodnak, hogy egy ideig náluk marad, koszt-kvartélyért besegít a szüretelésnél. Maradhat, míg ki nem tavaszodik, munka mindig akad, egy szájjal több vagy kevesebb ezekben az időkben már szinte mindegy. Különben is itt az új találmány, a földi alma, ő meg akar vele próbálkozni, szerzett egy nagy zsákkal, májusban el akarja vetni. August várja még meg a földi alma ültetését, addig csak talál magának házat, földet. August maradt. Szüretelt, szőlőt taposott, kerítést javított, gondozta a lovakat, ha kellett, vizet hordott az asszonyoknak a nagymosáshoz. De közben, amikor tehetett, Susanna Malburgot leste a szeme sarkából. Ahogy varr, ahogy a rokkát pergeti, ahogy megrakja a tüzet a konyhában, ahogy segít a kisebb testvéreinek a betűket leírni. Alig várta, hogy reggel megkérdezze tőle, mit álmodott, este pedig jó éjszakát kívánjon neki. Huszonegy év van közöttük, hogy merné, hogy merje megközelíteni?

Aztán August valahogy mégis összeszedte a bátorságát, és zöld szemével mélyen Susanna szemébe nézett. Hogy mit mondott? Csak az biztos, hogy bátorsága a lány kedvére lehetett meglehetősen, különben nem kötötték volna össze olyan hosszú időre az életüket. Harmincnégy évet töltenek együtt. De harmincnégy micsoda évet.

Az első tizennyolc még Schweichben telik, miután 1751-ben összeházasodnak. Itt, a trieri apátság birtokain születik nyolc gyerekükből az első hat. Susanna huszonhárom éves, amikor az első, édesanyja tiszteletére Anna Mariának keresztelt lányka világra jön. Anna Maria már nagylány, tizenhét éves, Maria Eva tizennégy, Nicolaus tizenegy, Mathias nyolc, Margaretha öt, és a legkisebb, Anna egy, amikor August Binsberger a nyolctagú családjával megint útra kel.

Ulmba tartanak, a hajókikötőbe, hogy onnan a Dunán át eljussanak a török idők alatt néptelenné vált, egészen kiüresedett Bánátba. Már jóideje

hirdetik a legszentségesebb felség, III. Károly országaiban és tartományaiban, hogy „*Ő legszents. felsége jószágosan meg fogja engedni, hogy bármely szabad embert, hat éven keresztül, minden közadó fizetéstől való mentesség feltétele mellett, az országba hívhassanak, és hogy e szabadságot országszerte kihirdethessék.*”, de Binsbergeréknek annyi dolga akadt a szőlővel, a földi almával és a sok gyerekkel, hogy sokáig nem merült fel bennük, hogy el kéne menniük. Az állandó nyomorúság, a vacak időjárás, a nem múlt drágaság, hogy gond a gyerekeknek egy új cipő, az, hogy nem férnek rendesen, de megfizetni sem tudnak nagyobb házat, végül mégis elszánásra készíti őket.

El sem tudják képzelni, hogy csomagoljanak. Mit vigyenek, mi maradjon, tyúkot, libát kaskába tegyenek-e, kibírják-e az állatok a hosszú utat. De hát tojás csak kell, út közben azt is lehet enni. Milyen edényt, milyen szerzőt. Ruhásládába ágyneműt, cipőt. Nagyfazekat, szűrőkanalat. Ünneplő ruhát mindenképpen. Imakönyvet, szentképet a ruhák közé. Csak van ott templom, csak nem istentelen vidékre hív őszentséges felsége ennyi embert.

– Nyugodj meg, Susanna, gondolj a rétekre, a szántókra, a házra és a kertre, amit vehetünk kétszáz guldenért. Mit kapnánk itt érte? Gondold csak meg! Micsoda életünk lesz! Micsoda élete lesz a gyerekeinknek! Az unokáinknak! – Susanna hallgatja a férjét, palafekete szeme könnyes. A legkisebbet, Annácskát szoptatja a félig pakolt holmik között a karosszékben. August tovább vigasztalja.

– Ne sírj, Susanka, szomorú lesz a babánk! Átcsurog a tejbe a bánat. Tudod, mennyi cseresznyefát és almafát ültetünk majd? Nem fogjuk győzni a piacra vinni, meglátod! És szőlőt! Dolgozunk majd, dolgozunk keményen, és meglátod, egy igazi paradicsomkert lesz körülöttünk.

Hogy honnan van ennyi életkedv benne? August már a hatvanegyedik évét tapossa, de nem öregszik. Még mindig olyan erős. Tele van tervekkel. Susanna sem fiatal már, negyvenéves. Bár az újabb szülés kigömbölyítette az arcát, de annyira fáradt, és tele van aggodalommal. Például hogy jutnak el ennyi holmival, ennyi gyerekkel Ulmba? Mégis, ha Augustra néz, megnyugszik, August olyan a számára, mint egy bástya. Mint a koblenzi erőd, ahol a köntöst őrzik. Megfogja az öregedő, munkától érdes kezét.

– De szeretném, ha azt a kannát, August, tudod, azt amelyiknek olyan a csőre, mint egy madárnak, azt mindenképpen vigyük el.

A költözködés kedve másokban is ekkora támad fel. Velük együtt és utánuk néhány évvel tizenhét ezer telepes érkezik Magyarországra Flandriából, Lotaringiából, Trier környékéről, Elzászból, a Fekete erdő vidékéről, Badenből, Svábföldről, Tirolból és Svájcban, de még Hollandiából is. A svábföldi Ulm kikötőjének nagy évszázadában ezeket szállítanak a Dunán az egy útra alkalmas fából ácsolt dereglyéken. A skatulyának csúfolt egyszer használatos vízijárműveken három-négy hétig tart az út Bécsig, Budáig vagy a Bánátba tartóknak Apatinig. A fedélzeten kis fedett faházikó, az eső ellen védi az utasokat és a rengeteg holmit.

Mire Bécsbe érnek, már kívülről fújja a bevándorlók dalát. Ha a dereglyén valaki nekikeseredne, azonnal rákezdik.

*Magyarország gazdag földjén
bor és búza vár ránk,
Günzburgban így híresztelték,
hajónk készen áll már,
sok borjú, hal és szárnyasok,
járófldnyi mező,
ki jön Magyarországra most?
Felvirradt az idő!*

Az utat nem mindenki éli túl. Betegségek, különféle fertőző nyavalyák törnek ki rajtuk az úton. De Binzbergerék végül eljutnak Bogaroschra. A bécsi jegyzőkönyv szerint a Trieri Választófejedelemséghez és a Luxemburgi hercegséghez tartozó moseli frank család feje, August Binsberger trieri gazda és családja 1769. május 26-án érkezett meg nyolcadmagával. Annácskát viszont nagyon megviseli az út. Már a hajóúton köhécselt, és rázta a hideg, de nagyon bíztak a nyárban. Hogy a napsütés, az új ház nyugalma majd rendbehozza. Anna Maria, a nővére vele van egész álló nap, ő vigyáz Margaréthára is, míg az anyja és az apja próbálják berendezni új életüket. Nem megy gyorsan. Nehezebb, mint gondolták. A földek vizesek, a ház romos, egészen újra kell építeni. Dolgoznak napkeltétől napnyugtáig, hogy mire eljön az ősz, meleg, stabil tető legyen a fejük fölött. Mire kész lesznek, tényleg ősz van, de Annácska nem éli túl a rengeteg megpróbáltatást. Szeptember 15-én hal meg. Ez az első temetésük Bogaroschon. Később még egy kislányt temetnek el, aztán Susanna már nem szül többet. De előtte még, két évvel érkezésük után, életet ad egy újabb fiúnak, Péternek. Péter jókedvű és bátor. Cseperedik, fára mászik, nem fél a lovaktól és vitatkozik a szomszéd utcabeli gyerekekkel, ha svábbogárnak csúfolják.

– Mi nem vagyunk svábok, mi frankok vagyunk, mozeliek!

Amikor férfikorba ér, továbbáll. Nem elsőszülött, nem ő öröklí apja, August után a bogarosi földet. A föld Nicolausé. Matthias már elköltözött Nagykomlóra. Fogadás lett. Péter inkább Nagyszentmiklóson próbál szerencsét. Ahol úgy beszélnek, egy szerb szőlősgazda aranykincset talált a földben. Azt mondják, Attila kincse. Vagy az avaroké? Mindegy az, de csak szerencsés egy vidék lehet, ha aranyat terem a föld! Péter aranyat ugyan nem fordít ki a földből, de megtalálja a számítását. Annak híre el sem jut hozzá, hogy Ehrenbreitstein erődjét, amelyikben apja felnőtt, éppen ezekben az években elfoglalták, majd néhány évvel később, kényszerű távozásukkor egyszerűen felrobbantják a franciák. Ahogy arról sem tud, hogy a szent köntöst az erőd feladása előtt az apátok titkon visszaszállították Trierbe.

Péter fia, János lesz a következő, aki útnak indul. Miután egybekelnek Römél Erzsébettel, Budára mennek. A Vízivárosban telepszene le, még a forradalom előtt. Fiuk, a sugárzó arcú, nagy és erős Károly már ott születik meg 1857-ben, hogy mire eljönnek a boldog békeidők, maga is számos Binzbergert nemzzen, de csak miután végigdolgozta a napot az Óriás utcai szobrászműhelyben, és esténként hazatért feleségéhez, Pöschl Gizellához.

Életrajz életre-halálra*

Lukács György versengő biográfiái

Vajda Mihályra emlékezve

A tanítványok története a hetvenes évekből

Lukács Györgyöt félve tisztelték és rajongva szerették tanítványai. A hatvanas évek második felétől kezdődően azonban egyre szaporodtak bennük a kételyek. Mesterük alkotói nagyságát és erkölcsi integritását ugyan továbbra sem vonták kétségbe, de mindinkább úgy érezték, hogy az iskolaalapító politikai álláspontja elfogadhatatlan, filozófiája pedig súlyos következtelenségekkel terhelt.

A távolodás egyik katalizátora egészen világos. Lukács mindvégig lojális maradt a létező szocializmushoz és sohasem adott nyilvánosan hangot az 1917-ben elindult kísérlettel kapcsolatos kételyeinek. A tanítványok álláspontja viszont egyre kritikusabbá vált: a bolsevik modellt követő rezsimeket végül már egyáltalán nem tekintették szocializmusnak, és a marxi eszme gyakorlati kivitelezhetőségével kapcsolatos fenntartásaik is folyamatosan erősödtek. Ez az elmozdulás pedig igen súlyos következtetések levonására kényszerítette őket mesterüket illetően is. Ha a bolsevik kísérlet nem az, aminek hirdette magát, hanem csupán népirtó despotizmus és nemzeteket leigázó imperializmus, akkor

Lukács minimum egy végzetes és igen nehezen – ha egyáltalán – megbocsátható tévedés áldozata volt. Ráadásul a gyakran hangoztatott erkölcsi intranzigenciájával kapcsolatban is súlyos kételyek bukkantak föl. Egy gyilkos és velejéig romlott rendszert szolgálva senki sem maradhat tiszta, még akkor sem, ha magánszemélyként meg tudja őrizni a tisztességességét.¹

A másik ok talán kevésbé kézenfekvő. A tanítványok úgy érezték, hogy Lukács rendszerével orvosolhatatlan bajok vannak. Hiába volt mesterük – képességeit tekintve – a filozófiatörténet egyik géniusza, mégsem tudott maradandót alkotni, mert gondolkodását alárendelte a kommunista ideológiának. 1930-tól kezdődően egyre csak alkalmazkodott, és különféle párthatározatok között lavírozott.²

¹ Vö: Fehér Ferenc: *Lukács Weimarban*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 207. Eörsi: István: *Az utolsó szó jogán.* 5. In: Lukács: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon.* Heller–Kőbányai: *Bicikliző majom.* 105 skk.

² Vö. Fehér: *Lukács Weimarban*. Heller: *Az idős Lukács filozófiája*. In (mindkettő): Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* – A tanítványok kétségei Lukács *Ontológiájának* bírálata idején (1968-ban) váltak teljessé és szépitgetések nélkülivé. – Fehér Ferenc – Heller Ágnes – Márkus György – Vajda Mihály: *Feljegyzések Lukács elvtárs számára az Ontológiáról.* Magyar Filozófiai Szemle 1978/1.

* A tanulmány első részét 2024. szeptemberi számunkban közzeltük – a szerk.

Az említettek bőségesen elegendő indokot szolgáltathattak volna arra is, hogy a fiatalok teljesen kiábránduljanak atyai barátjukból, aki (a szemükben) hattyúból egyre inkább rút kiskacsává lett. De mégsem ez történt, Vajda Mihály szerint egyszerűen csak azért nem – s életút-interjúkban és visszaemlékezéseikben Heller Ágnes és Eörsi István is megerősíti ezt –, mert a szeretetük mindvégig, Lukács halálát követően is megmaradt.³

S mit csinál ilyenkor az ember? Megpróbálja menteni a menthetőt. A tanítványok is ezt tették. Lukács a *Történelem és osztálytudat* után egyre gyengébb dolgokat írt, s bár '56-ot követően némileg javult a helyzet, igazán jelentőset már soha többé nem alkotott; s ráadásul még a kommunizmus legsötétebb ügyeibe is belekeveredett – szögezte le a négy filozófustanítvány (a hetvenes évek második felétől kezdve egyre többször fennhangon is) –, de élete mégis inspiráló – tették hozzá azonnal. Ha figyelmesen és kellő empátiával tanulmányozzuk a műveit, akkor egy különleges és nagyformátumú személyiség megrendítő tragédiája ölt előttünk körvonalat. Fehér Ferenc így vall erről Kovács Andrásnak: Lukács megkerülhetetlen mint Marx értelemezője, és jelentőset alkotott az esztétikában is, ám van valami, ami ezeknél jóval fontosabb: „Egy reprezentatív értelmiségiről van szó ebben a *nagy drámában*. [...] Én azt hiszem, ha ezen az életen végignézünk – nagyságán, buktatóin, leala-

³ Vö. Vajda: *Tükörben*. In: *Tükörben*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. Kalligram – EKF – Liceum, Bp.–Eger–Pozsony, 2015. 570. Uő: Lukács és a Budapesti Iskola. In: *Szög a zsák-ból*. Magvető, Bp., 2017. 135.

csonyodásán és hősi pillanatain –, ebben megtaláljuk a modern értelmiségnek egy olyan páratlan történetét – beleértve kálváriáját, azaz szenvedéstörténetét is –, amelyhez semmi sem fogható. [...] Az ember igazhite abban, hogy egy értelmiségi útja nem experimentum; nem magáért teszi, nem önmagával kísérletezik, hanem valami történelmi feladatot teljesít.”⁴ [Kiemelés: S. I.]

A könyvei tehát önmagukban jóval kevesebbet érnek, mint amennyire azokat némelyek – s köztük ő maga is – tartják (nem vethetők össze, mondjuk, Max Weber vagy akár Heidegger munkáival), de az alkotójuk életére vonatkoztatva, egy önéletrajzi tér dokumentumaiként olvasva őket, mégis figyelemre méltóak, sőt világtörténelmi jelentőségűek.

Ám ez a koncepció csak akkor képviselhető meggyőzően, ha ott áll mögötte egy olyan interpretáció, mely – lehetőleg a személyiség legmélyebb rétegeiig leásva – elhelyezi a műveket az önéletrajzi tér iménti idézetben kijelölt keretei között. S a tanítványok mesterük halálát követően azonnal neki is fogtak a szükséges munkálatoknak. Gyors egymásutánban születtek az elmélyült Lukács-elemzéseik, melyekből egy igazi háromfelvonásos dráma – vagy még inkább nagyopera – bontakozott ki.⁵ Vegyük szemügyre ennek részleteit egy kicsit alaposabban.

⁴ Kovács András: *Vallomások Lukács Györgyről. Szobor a pantheonban*. A 17. perctől. – https://www.youtube.com/watch?v=E_y9-nCdo9I

⁵ A *Budapesti Iskola I–II.*-ben közölt a hetvenes és részben a nyolcvanas években írt elemzések nagy többsége ennek a projektnek a részeként értelmezhető. – A II. kötet szerzői: Márkus György és Vajda Mihály; könyvszerzési adatai: Argumentum – Lukács Archívum, Bp., 1997.

A főszereplő. Heller Ágnes két ízben is megkísérli Lukács Györgyöt viszonylag röviden, de mégis élet-szerűen bemutatni. Az *iskolaalapító* a szerző legszemélyesebb emlékeit mozgósítva, anekdoták és kisebb életképek segítségével rajzolja meg a hős portréját. (Remekül.) A *Lukács György és Seidler Irma*⁶ pedig ezt az arcképet vetíti vissza az 1900-as évek fiatalemberére, majd ennek segítségével értelmezi a filozófus életének egyik vitathatatlanul jelentős fordulóját, az Irma-szerelmet. Eörsi István hivatkozott drámájában állít megrendítő emléket atyai barátjának, és az *Életrajz magnószalagon* egyes (sejtésem szerint éppen e célból beillesztett) részei által is igen érzékletes képet fest az agg filozófusról. Ezeket a portrékat jelentősen továbbárnyalják a tanítványok visszaemlékezései, interjúi, valamint Kovács András több mint hatórás dokumentumfilmje.

Első felvonás. A fiatal Lukács György képtelen elfogadni az őt körülvevő társadalmat. Kultúra nélküli, hazug, és lehetetlenné teszi a valódi, lélektől lélekeig ívelő, mély emberi kapcsolatokat – panaszolja az ifjú filozófus, aki csak szenved és vergődik. Egy ideig individuusként próbál valamilyen értelmes élet felé vezető egérutat találni, de aztán mindinkább megerősödik benne a meggyőződés: ezt a civilizációt le kell bontani egészen az alapjaiig, s aztán egészen más értékek és elvek alapján újraépíteni.⁷

Az ifjú Lukács nemcsak tépelődik

és setét eszméket forgat a fejében, hanem dolgozik is: szüntelen önműveléssel páratlan műveltségre tesz szert, még nincs harmincéves, és már érett, ma is élvezettel és tanulsággal olvasható könyveket jelentet meg és különféle szellemi vállalkozásokat indít útjára. Színtársulatot szervez, folyóiratot alapít, maga köré gyűjti a kor ifjú értelmiségének (később jó néhányukból világhírű tudós lesz) színe-javát. Ma azt mondanák rá, hogy workoholic, mert a munkán és főleg az íráson kívül semminek sincs a szemében értelme.

Második felvonás. Aztán 1918 végén – az akkori barátait megdöbentve, de ifjúkori műveinek figyelmes olvasói számára csöppet sem előzmény nélkül és megmagyarázhatatlanul – belép a kommunista pártba. A Tanácsköztársaság hónapjaiban népbiztos és politikai komisszár, majd az elvtársaival együtt Bécsbe emigrál.

Annak ellenére, hogy a pártvezetéssel már a húszas évek elején konfliktusba került (a *Történelem és osztálytudat* című több generációra is alapvető hatást gyakorló művét lesújtó kritikával fogadták az elvtársai⁸), majd még ugyanennek az évtizednek a végén (a Blum-téziseket követően) kis híján ki is zárták a mozgalomból (tíz éven át nem is a magyar, hanem a német párt tagja); hogy a szeme előtt folytak a nagy szovjet politikai perek és tisztogatások, hogy nevelt fiát a gulágra hurcolták, s hogy őt is megpróbálták perbe fogni; hogy 1949-ben megalázó önkritikára kényszerítették az

⁶ Heller Ágnes: *Lukács György és Seidler Irma*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.*

⁷ Vö. Márkus: *A lélek és az élet: a fiatal Lukács és a „kultúra” problémája*. In: Márkus–Vajda: *A Budapesti Iskola II.*

⁸ Vö. Krausz Tamás – Mesterházi Miklós: *Mű és történelem. Viták Lukács György műveiről a húszas években*. Gondolat, Bp., 1985.

elvtársai; majd '56 után megtagadták tőle az új pártba való átigazolást – nos, mindennek ellenére mégsem fordított hátat a választott mozgalmának, és hű kommunistaaként fejezte be az életét, amit pártja a kommunista hősöknek fenntartott temetéssel honorált.⁹

Az első felvonásról bőségesen írnak Lukács tanítványai.¹⁰ A műveket alaposan elemzik, de össze is kapcsolják őket szerzőjük élettörténetével, s mindeközben a Nagy Fordulatra (a KMP-be való belépésre) tekintenek előre. A különböző magyarázatok teljesen egybevágóak: a korát mindinkább elutasító Lukács végül megtért, ám nem Istenhez (aminek a lehetőségét néhányszor fontolgatta), hanem a kommunista mozgalomhoz. (Egyik vasárnapról a másikra Saulusból Paulus lett – írta róla az ifjúkori barát, Lesznai Anna.¹¹) S Eörsi drámája, *Az interjú* is ugyanerre a föltevése épül. „Damaszkusz” – mondja egy ízben a beszélni már alig tudó öregember (vagy talán csak a kérdező véli halla-

ni?), ám később hiába próbálja meg a tanítvány többször is ezzel a metaforával értelmezni mestere életének titkát. A haldokló minden alkalommal indulatosan tiltakozik. Heller Ágnes pedig egy egész elméletet épít föl a Lukács-fordulat megfejtésére.¹² A nagy megtérés „egzisztenciális választás” volt – mondja Kovács Andrásnak, az efféle választást pedig csak a legritkább esetben vonja vissza a döntés meghozója.¹³

A második felvonásról viszont jósz szerint semmiféle mondandójuk sincsen. Az egyébként jól tagolható időszak egyetlen tömböt képez a szemükben, elemzése pedig csupán egyetlen kérdésre szűkül: miért tartott ki mindvégig az Öreg? A művek iránt sem mutatnak szinte semmilyen érdeklődést. Erről a korszakról elmélyült interpretációra törekvő elemzésük nem is nagyon született, csupán Fehér Ferenc és Heller Ágnes írtak egy-egy tanulmányt.¹⁴ S bár mindkét írás értő, és lényegbevágó megállapításokat tesz, arra már csak terjedelmüknél fogva sem képesek, hogy alaposabb elemzéseket adjanak. (Még a *Történelem és osztálytudat*, *A fiatal Hegel* vagy *Az esztétikum sajátossága* sem inspirálja erre a tanítványokat, pedig mindegyik mű vitathatatlanul je-

⁹ Lukács Györgyöt a Munkásmozgalmi Panteonban helyezték végső nyugalomra. – Vö. Szabados Bettina: *Lukácsok sokasága: Lukács György halálának 50. évfordulója*. – <https://abtk.hu/ismerettar/evfordulok/1846-lukacsok-sokasaga-lukacs-gyorgy-halalanak-50-evforduloja>

¹⁰ A tanítványok legtöbb írása ezzel az időszakkal foglalkozik. A már hivatkozottak mellett ld. Fehér: *Balázs Béla és Lukács György szövetsége a forradalomig*. Uő.: *A dráma történetfilozófiája, a tragédia metafizikája és a nem-tragikus dráma utópiája*. Uő.: *A romantikus antikapitalizmus válaszáján*. In (mindhárom): Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I*. Heller: *A kötelességen túl*. Uő.: *A lelki szegénységről*. In (mindkettő): Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I*. Márkus: *Lukács első esztétikája*. In: Márkus–Vajda: *A Budapesti Iskola II*.

¹¹ Idézi Márkus: *A lélek és az élet: a fiatal Lukács és a „kultúra” problémája*. In: Márkus–Vajda: *A Budapesti Iskola II*. 36.

¹² Meggyőződésem, hogy a *Morálfilozófia* és a *Személyiségetika* első számú modellje egyaránt Lukács. – Heller: *Morálfilozófia*. 1. fej. Cserépfalvi, Bp., 1996. Uő.: *Személyiségetika*. Bevezetés és Első rész Első előadás. Osiris, Bp., 1999.

¹³ Kovács András: *Vallomások Lukács Györgyről*. *A Lukács vita*. Heller Ágnes nyilatkozata. 1. 12. perc után. <https://www.youtube.com/watch?v=rm4IERkOcCU&t=9s>

¹⁴ Fehér Ferenc: *Lukács Weimarban*. Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I*. Heller: *Az idős Lukács filozófiája*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I*.

lentos immanens értékeket hordoz.) Valamelyest csupán Lukács húszas évek végi, harmincas évek eleji konzolidálódása érdekli őket, de ez is inkább csak másodsorban.

Harmadik felvonás. Élete legvégén a hős mindvégig megingathatatlanak tűnő meggyőződése váratlanul összeomlott.¹⁵ Lehet, hogy a szovjet típusú szocializmus soha nem érhet célba, és az egészzet máshol és máshogyan kell újakezdenünk – ismételte el többször is.¹⁶ (Aminek egyenes következménye, hogy az ő élete is elhibázott, s a legjobb esetben sem reménykedhet többen, mint hogy tévedéseiből tanulhatnak majd egyet mást az újakezdők.)

Még ennél is tragikusabb, amit Fehér Ferencnek mondott a halálos ágyán: „Én nem olyan ember voltam, akit szeretni lehet.”¹⁷ Ez alighanem arra utal, hogy a legvégén Lukács mégsem tudott patológikus vonások nélküli, különlegesen egészséges emberpéldányként tekinteni magára.

¹⁵ Amint említettem, ennek stádiumnak a kezdőpontja nem egyértelmű. Három lehetőség jöhet szóba. Csehszlovákia szovjet megszállása. (Ez nemcsak a tanítványokat, hanem Lukácsot is mélységesen fölháborította. Még azt is megkockáztatta, hogy nem fekszik be a Munkásmozgalmi Panteonba. Vö. Heller–Kőbányai: *Bicikliző majom*. 231.) Vagy az *Ontológia* mélységes csalódást keltő első változatának elkészülte és az arra írt tanítványi kritika. Vagy Lukács agóniájának kezdete. Bármelyiket választhatjuk, mert a lényegét nem érinti a döntésünk.

¹⁶ Eörsi: *Az utolsó szó jogán*. In: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószagon*. 17 sk. Heller: *Az idős Lukács filozófiája*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 432. Vajda Mihály többször is elmesélte, hogyan fogadta őt egy ízben Lukács ugyanezzel a mondattal.

¹⁷ Kovács András: *Vallomások Lukács Györgyről. Szobor a pantheonban*. Fehér Ferenc meséli. 0.32. perctől. https://www.youtube.com/watch?v=E_y9-nCdo9I – Heller: *Az iskolaalapító*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 412.

Bolsevik fordulata mégsem harmonikus, önmagát megvalósító, nembe-li személyiséggé tette¹⁸ – ismerte el megtörtén –, hanem csupán eltérítette attól, amiről ifjúkorában még sejtette, hogy a legfontosabb¹⁹: hogy szerethető és szeretni tudó lénygé váljon. Élete tehát – ahogyan azt (Lukács egyik nagy kedvence) Thomas Mann ifjúkori novellájának hőse, a törpe Friedemann mondja az öngyilkossága előtt – „hazugság volt és képzelődés”.

Talán ennek a két tragikus kudarcnak a maradéktalan elismerése és summázata a Vajda és Heller által egyaránt idézett német mondat: „Ich bin eine gescheiterte Existenz” – Bukott egzisztencia vagyok.²⁰

Vajda Mihály története 1990 után

Ezt a – vitathatatlanul katartikus – posztromantikus történetet csupán Eörsi István drámája árnyalja némiképpen (például a Grabenko-házasság kapcsán), és Vajda Mihály vonja kétségbe, ő azonban – szokása szerint – radikálisan.

¹⁸ Lukács: *Megélt gondolkodás*. 37 skk. 83 sk.

¹⁹ „A kórházban. Fogjuk a kezét és beszélünk hozzá. [...] Bólogat, de nem figyel. Egyszer csak megszólal. »A legfontosabbat, a legfontosabbat, azt nem értem.« »Mi a legfontosabb?« – kérdezzük. Ő: »Azt még nem tudom.«” – Heller: *Az iskolaalapító*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 413.

²⁰ Vö. Kovács András: *Vallomások Lukács Györgyről. Az utolsó évtized*. Heller Ágnes meséli. 1.15. perctől. – <https://www.youtube.com/watch?v=CHikEMDzyuI&t=3278s> – Vajda Mihály: *Tükörben*. In: *Rejtektak a posztmodernben* 570. és másutt. – A kifejezés (főltehetően) az ifjú Lukács azon meggyőződésére utal vissza, mely szerint minden embernek önmagát kell megalkotnia. – Olyan ember vagyok, mint Peer Gynt, aki elfuserálta saját magát – talán valahogyan így értette, amit mondott. – Vö. *A Megélt gondolkodás* első mondatával: „...egy adott fejlődés keretei között, miként talál az ember önmagára, vagy miként veszi el önmagát.”

Tudomásom szerint egyedül Vajda érezte úgy a tanítványok közül, hogy nem maradt makulátlan a kommunizmussal való végleges szakítását megelőző években, s próbált később – erkölcsi értelemben is – kritikailag számot vetni egykori nézeteivel és cselekedeteivel.²¹ A Lukácsal kapcsolatos írásainak egy része ennek a tépelődő visszatekintésnek az eredménye, s bár olykor úgy tűnik, mintha kizárólag csak a mesterét bírálná, valójában inkább kettejük közös múltjával próbál meg szembenézni. Voltaképpen minden bennünket érdeklő írásában azt kérdezi, „Hogyan lehettem én annak az embernek a tanítványa, aki ezt meg ezt cselekedte, írta és gondolta?” Amikor túlságosan is szigorúnak és a lehetséges mentségre érzéketlennek tűnik, akkor nem rajongva szeretett öreg barátját tagadja meg, hanem saját magának nem hagy semmiféle kibúvót és könnyűnek érzett mentséget.²²

Lássuk azokat a neuralgikus pontokat, melyeket mestere életútján látni vélt.

Lukács életművének számottevő hányada nemcsak a legnagyobbakéval nem említhető egy lapon, hanem egyszerűen vacak és kínos. A harmincas évek elejétől az ötvenes évek

közepéig írt könyvei minden fenntartás nélkül besorolhatók a hivatalos „dialmat” ideológiai közhelyeket pufogtató, szimplifikált teóriákkal operáló, gondolattalan irományai közé, s később is csak egy kicsit javult a helyzet.²³ Azt például, hogy *Az ész trónfosztása* nem az idealista–materialista ellentétre fűzi föl a 19. és a 20. századi polgári filozófia történetét, hanem (a zsdanovi iránymutatással bátran szembeszegülve) a racionalizmus–irracionalizmus opozícióra, csupán a magát mentegető Lukács tartotta nagy tettnek.²⁴ Visszatekintve jószerint semmilyen minőségi különbséget sem érzékelünk a két koncepció között: mindegyik végtelenül és túrhetetlenül leegyszerűsítő, és egyik sem az elemzést szolgálja, hanem a megbélyegzést.

S ez még nem minden. „Itt-ott kénytelenek vagyunk észrevenni, hogy a nagy filozófus képes csúnyán hazudni. [Nem csak Lukácsra gondol itt Vajda, hanem Heideggerre és sokakra a filozófia hosszú történetéből – S. I.] Mert szégyelli magát. Mert nem akarja kitiltani magát az egyetemről, mert fél nyilvánosság elé lépni, és azt mondani: hibás vagyok. De hiszen ő is csak ember. Egyet azonban nem szabad: feláldozni az életművét. Akkor ugyanis megszűnik filozófus lenni. A pék pék marad, ha félelemből, szégyenérzet-

²¹ Heller Ágnes visszaemlékezései és interjúi szinte mindig azt hangsúlyozzák, hogy a Lukács-tanítványok ellenzékben voltak, és kisebb-nagyobb retorziókat szenvedtek el, s ez semmiképpen sem hamis beállítás. Vajda viszont ezzel szemben arra is figyelmeztet, hogy ők csupán a rendszer *belső* ellenzéke voltak, s hogy egy időben igenis arra törekedtek, hogy végre ők kerüljenek hatalmi pozícióba. – Vö. Vajda: *Életrajz*. In: *Marx után szabadon*. In: *Utam Marxtól*. Kalligram, Bp.–Pozsony, 2015. 558. Uő.: *Lukács és a Budapesti Iskola*. In: *Szög a zsákból*. 154 skk. Sümegi: *Talpalatnyi remény*. 2.5. fej. Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, Veszprém, 2015.

²² Vö. Sümegi: *Talpalatnyi remény*. 2.5.

²³ Vö. Vajda: *Syrakusa*. In: *A posztmodern Heidegger*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 163 sk. Uő.: *Művészet és játék helyett – forradalom*. In: *Tükörben*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 576. Uő.: *Isten fogságában*. In: *A személyes emlékezet filozófiája*. 139, 141. Uő.: *a nyulacsák bosszúja*. In: *Szókratészi huzatban*. In: *A személyes emlékezet filozófiája*. 451.

²⁴ Ez a példa az én kiegészítem. Vö. Lukács: *Előszó az Utam Marxhoz c. kötethez*. In: *Curriculum vitae*. 369 sk. Uő.: *Életrajz magnószalagon*. 235 sk.

ből, érdekből hazudik. De megszűnik pék lenni, ha nem süt többé kenyeret. S így van ez azokkal is, akik szellemi kenyерüket sütik.”²⁵ Hiába jelentősen jobb mű tehát *A fiatal Hegel* vagy *Az esztétikum sajátossága*, mint *A történelmi regény*, a *Nagy orosz realisták* vagy *A polgári filozófia válsága*, mert sokkal fontosabb a köztük fönnálló kvantitatív különbségnél annak a szükséges feltételnek hiánya, mely nélkül semmiféle filozófia sem lehetséges: az őszinte igazságkeresés. S 1930 körül ez a sine qua non veszett el, sajnos mindörökre. Csak akkor lett volna újra visszaszerezhető, ha Lukács gyökeresen újragondolja az egész életét és a kommunizmushoz való viszonyát. Ez azonban nem történt meg, így aztán szűk tíz évvel a *Történelem és osztálytudat* után végleg megszűnt filozófusnak lenni – zárja le Vajda az eszmefuttatását.²⁶

Az a rendíthetetlen mentális egészség, mely – állítólag – a patológikus korrall való szakításra és a normális jövő követelése mellett való mindhalálíg tartó elköteleződésre sarkallta, csupán vágy volt, vagy még inkább: illúzió. Miért volna a világot, úgy, ahogyan az van, természetesnek elfogadó többség a beteg? Nem inkább bizonyos beteg individuumok okolják-e a társadalmat vagy a kort a maguk nyavalyáiért, ahelyett, hogy szembenéznének önmagukkal, és megpróbálnának győzedelmesen válszolni életük kihívásaira?²⁷

²⁵ Vajda: *Syrakusa*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 175.

²⁶ Vö. Vajda: *Művészet és játék helyett – forradalom*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 576, 590.

²⁷ Igen mély átéléssel és szuggesztíven fejt ki ezt a Lukácsra is messzemenően vonatkoztatott gondolatot Vajda a Fehér Ferenc halála

Lukács György képtelen volt harmonikus emberi kapcsolatokat kialakítani; gyűlölte a környezetét, és mélyen boldogtalan volt. Aztán – miután sikertelenül próbálkozott az úgy-ahogy élhetőnek ígérkező lehetőségekkel (szerelem, polgári hivatás, tudományos karrier stb.) – belépett a pártba, és belevetette magát a mozgalmi munkába.²⁸ Tény és való, hogy ezt követően egészen a haláláig nem adta semmiféle jelét semmilyen személyes disszonanciának, s erre hivatkozva akár ki is jelenthetnénk, hogy megtalálta a megoldást ifjúkori mentális zavaraira. Kérdés azonban, hogy nem egzisztenciájának felszámolásával oldotta-e meg az egzisztenciális problémáit. Lehet, hogy pszichológiai értelemben mindvégig jól volt (még felesége halála is csupán néhány napra rendítette meg, aztán visszaült az íróasztalához dolgozni²⁹), de közben (még a korábbi önmagával összevetve is) megszűnt érző emberként létezni. Pártmunkás lett, filozófus és a nembeliség reprezentánsa. Test és tulajdonságok nélküli *elvtárs*.³⁰ „Az »egész ember«

után írt egyik emlékező esszéjében. – Vajda: *Mit lehet remélni? II*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 194 skk.

²⁸ Bendl Júlia csöppet sem tendenciózus vagy Lukácsal ellenséges biográfiája riasztó képet fest a fiatalemberről, aki a családjá egyik felét (az anyját és a bátyját) gyűlöli, a másikat pedig rideg megvetéssel utasítja el, s – talán Popper Leó kivételével – senkit sem képes három lépésnél közelebb engedni magához. – Ld. Bendl: *Lukács György élete a századfordulótól 1918-ig*. Scientia Humana, Bp., 1994. Vajda Mihály két részletes tanulmányban elemzi az 1919 előtti műveket. – Vajda: A tökéletes bűnösség korszaka? In: *Nem az örökkévalóságnak*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. Uő.: A tudós, az esszéista és a filozófus. In: Uo.

²⁹ Heller: *Az iskolaalapító*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I*. 404.

³⁰ A *Történelem és osztálytudat* utolsó tanulmánya, a *Módszertani megjegyzések a szerve-*

nem érdekelte, tanácsot nem adott. Tudományos problémák »hordozóinak« tekintett bennünket.” – Ezt Heller Ágnes írja róla *Az iskolaalapítóban*.³¹

Mestere kommunista fordulata személyes értelemben is bukás volt tehát – állítja Vajda. Max Webernek, Lukács atyai barátjának szavaival élve – aki talán éppen rá gondolva vetette papírra ezeket –, képtelen volt szembenézni az emberi egzisztencia kontingenciájával, nem tudta férfiasan elviselni isten és próféta nélküli korának terhét, és végül kapitulált: egy új „egyház” karjába vetette magát, s többé már nem tudott kiszabadulni annak fojtogató öleléséből.³²

Amint azt láttuk, Lukács György minden elképzelhető tekintetben makulátlanul becsületes embernek tartotta magát. Vajdának azonban egyre szaporodtak a kételyei.

(1) Az agg filozófus ismételten azt állította, hogy ő egy olyan mozgalomba lépett be, melynek legfőbb hajtóereje és tulajdonsága az etikai elkötelezettség volt: az első világháború végének neofita kommunistái az elnyomottak fölszabadítására, a kényszerek világának fölszámolására és az erény birodalmának fölépí-

tésére szövetkeztek. Ám nem sokkal a csatlakozása után, már a Tanácsköztársaság hónapjaiban Lukács (a saját elmondása szerint) kénytelen volt belátni, hogy egyes elv- és harcstársai (s köztük a párt legfőbb vezetői) felelőtlen svihákok vagy egyenesen gazemberek.³³ Ennek ellenére kitartott, mert úgy gondolta, hogy a kommunizmusnak nincsen alternatívája, s hogy előbb-utóbb majd etikai értelemben is helyükre zökkennek a dolgok.

A visszaemlékező azonban elfeledkezik valamiről, vagy inkább szándékosan elhallgatja azt. Arra ugyan utal néhányszor, hogy premarxista korszakában az egyetemes(-nek mondott) erkölcsöt az élet bizonyos területein felfüggeszhetőnek, sőt felfüggesztendőnek tekintette,³⁴ ám arról ’56 után már soha nem beszélt, hogy a marxizmusba fejest ugorva pontosan tudta, hogy ez másképpen nem fog menni, csakis kíméletet nem ismerő kegyetlenséggel és a hagyományos etika által megbocsáthatatlannak tekintett bűnöket elkövetve. (*A bolsevizmus mint erkölcsi probléma, A kommunizmus erkölcsi alapjai, valamint a Taktika és etika*³⁵ – az utóbbi ellenkező előjellel, mint az előző kettő – egyértelműen bizonyít-

zeti kérdéshez arról tanúskodik, hogy Lukács hajlandó volt minden fenntartás nélkül, sőt lelkesen alárendelni a személyiségét a pártnak, vagy még inkább fölszámolni azt. Egy igazi kommunistának nincsen magánélete, és nincsen a párttól eltérő akarata sem – magyarázza igen lelkesen. Ld. az írás 3. részét és 5. részét.

³¹ Heller Ágnes: *Az iskolaalapító*. In: Fehér Ferenc – Heller Ágnes: *A Budapesti iskola I.* 395.

³² Idézi Vajda: *A tudós, az esszéista és a filozófus*. In: *Rejtektutak a posztmodernben.* – 352, 368.

³³ A teljesség igénye nélkül: Vágó Béla, Pogány József, Rudas László, Kassák Lajos és kiváltképpen a vezér, Kun Béla. Lukács láthatóan nem veszi észre, hogy annyi nevet említ a különböző önéletrajzaiban és visszaemlékezéseiben, hogy azzal már a komplett mozgalmat dehonosztálja. – Vö. Lukács: *Életrajz magnószalagon*. 129, 157 skk. 179, 274.

³⁴ Ld. 44. jegyzetet, valamint *A lelki szegénységről* írt elemzésemet. (Kézirat.)

³⁵ Lukács: *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma*. In: *Történelem és osztálytudat*. Uő.: *A kommunizmus erkölcsi alapjai*. In: Uo. Lukács: *Taktika és etika*. In: *Utam Marxhoz I.* Magvető, Bp., 1971.

ják ezt. Az *Életrajz magnószalagon* kapcsolódó kurta dialógusa pedig igen árulkodó. Eörsiék szóba hozzák a *Taktika és etikát*, mire Lukács precízen idézi az esszéje végén citált Hebbel-mondatot. („*És ha Isten közém és a nekem rendelt tett közém a bűnt helyezte volna – ki vagyok én, hogy ez alól magamat kivonhatnám?*”) „Ez csodálatosan szép. Csak sajnos ez is, mint minden okos és szép mondat, visszaélésekre ad alkalmat” – reagál valamelyik kérdező. Lukács azonban elhárítja a fölvetést és lezárja a témát: „Olyan mondat nincs, amely ne adna alkalmat visszaélésekre” – szögezi le úgy, mintha nem volna már itt semmi további látnivaló. A kérdezők pedig az elutasítást tudomásul véve témát váltanak.³⁶

(2) A *Taktika és etika* álláspontja védhető, ha föltesszük, hogy bizonyos esetekben a cél igenis szentesítheti az eszközt. Vajda azonban ezt a legcsekélyebb mértékben sem ismeri el,³⁷ ám ha elismerné is: igen nehéz volna komolyan és őszintén érvelni amellest, hogy embermilliók kiirthatók és tönkretelhetők egy pontosan meghatározhatatlan, igen távoli jövőben talán majd megvalósuló cél érdekében. (Az, hogy Lukács belépett a pártba, talán megérthető, s talán még az is menthető, hogy rögtön ezt követően ő is belekeveredett a tizenkilences kalandorok disznóságiba [viharos sebességgel követték egymást az események, cselekedni kellett, és nem maradt idő a töprengésre]. De aztán bőségesen adódtak

olyan pillanatok, melyekhez érve beláthatta volna, hogy ép erkölcsi érzéssel képtelenség kitartani amellett, hogy létezhet olyan cél, mely szentesíti ezeket az eszközöket, majd rögtön ezt követően ki kellett volna szállnia. Először akkor, amikor látta – már a húszas évek elején –, hogy nemcsak a magyar párt, hanem a Komintern – az élén Zinovjevvel és Kunnal – is egy rablóbanda. Vagy amikor ’29-ben a társai nekiestek a Blum-tézisek miatt, és saját bőrén tapasztalta meg, hogyan oldja föl magában a párt az individuumot. Vagy ’45-ben, miután kiszabadult a Szovjetunióból, és nyitva állt az út Nyugat-Németországba.³⁸ Vagy legalább élete vége felé, amikor a Sztálin örökösei által irányított birodalom végvidékén, Rákosi örököseinek országában az orosz légereket leleplező Szolzsenyicin erkölcsi nagyságáról értekezett.³⁹ Elég lett volna annyit mondania, hogy „ha már úgysem vettetek át ’56 után az MSZMP-be,⁴⁰ hagyjuk a fenébe az egészet. Vége, tévedtem, alászolgálja!”)

(3) Lehet, hogy a mozgalom morálisan védhetetlen, de Lukács (amint azt utolsó alkotói korszakának elő- és utószavaiban fokozódó elánnal bizonygatta) igyekezett szembeszállni a torzulásokkal, és – amennyire erre lehetősége volt – mindenkor egy jobb kommunizmusért küzdött.

³⁶ Lukács: *Életrajz magnószalagon*. 141 sk.

³⁷ Vö. Vajda: *Mit lehet remélni? IV*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 226. Uő.: *Lehet-e az igazsághoz keresztülhazudni magunkat?* In: *Nem az örökkévalóságnak*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 493 skk.

³⁸ Apologetikája legtöbb pontját szubjektíve őszintének tartom, azt azonban nem hiszem el, hogy Lukács ne tudta volna, hogy a megszállt országokban előbb-utóbb sztálini típusú diktatúra lesz.

³⁹ Lukács: *Szolzszenyicin-tanulmányok*. Európa, Bp., 1990.

⁴⁰ Lukács párttagságának ’56 utáni történetét (mások mellett) Eörsi István is elmeséli. – Eörsi: *Az utolsó szó jogán*. 1–2. In: *Megélt gondolkodás – Életrajz magnószalagon*.

Ez is kozmetikázás! – feleli erre Vajda. A *Történelem és osztálytudat* utolsó tanulmánya, hátborzongató bizonyítéka annak, hogy Lukács elengedhetetlenek és üdvösnek tartotta a párt mindenhatóságának elismerését, a párttagok individualitásának fölszámolását, a legszigorúbb fegyelmet és a rendszeres (legalább kizárásokon keresztül megvalósított) tisztogatásokat.⁴¹ És semmi nyoma nincsen annak, hogy ezt a meggyőződését 1930 után alapvetően revideálta volna. Éppen ellenkezőleg: még utolsó írásainak egyikében, a *Demokratizálódásban* is a '23-as művében írtakkal teljesen egybecsengően állítja egymással szembe a formális, individualista, kapitalista szabadságeszmét és a szocialista demokráciát, amely nem egyének közötti szabályozott viszony, hanem olyan közös cselekvés és élmény, melyet csupán félszívvel támogatni vagy kritikai distanciával megközelíteni megengedhetetlen. (Az elképzelt szovjetek euforikus állapotban égő forradalmárai élhettek át ehhez hasonló szabadságot – mondja a szerző⁴² [miközben szuronyhegyre hányták a földesurakat és a burzsoákat – ez már csupán az én rosszindulatú hozzátoldásom].)

A *Történelem és osztálytudat* megírása után durván egy évtizeddel Lukács mindenféle irodalmi vitákban vett részt Moszkvában, miköz-

ben tudta, hogy a diszkusszió vesztesei nem egy esetben az életükkel fizetnek a megbélyegzett nézeteikért. Mentségül szolgálhat-e erre, hogy kritikájának közzétételével a bíráló is a gulágot kockáztatta? 2000 körül Vajda ezt már nem tudta hinni.⁴³

A szovjet étellel való illetén megismerkedés után a filozófus hazajött, és lelkesen hirdette a sztálinista kommunizmus felsőbbrendűségét. A tanítvány pedig bő húsz évvel a halála után megkérdezi tőle, amit annak idején nem akart vagy nem mert: „Mondja, Lukács elvtárs – mert így hívtuk –, mindazok után, amit 12 éven át a Szovjetunióban átélt [...], hogyan volt képes rá, hogy eladja ezt a rendszert a magyar értelmiségnek?”⁴⁴

De nem csak ez a baj a koalíciós korszakban történekekkel. Lukács úgy állítja be, mintha ő csupán szabad vitát folytatott volna a legkülönbébb irodalmi és szellemi irányzatokkal, ám az általa megbíráltakat végül kizárták az irodalmi és a közéletből. (Nem lehet azzal érvelni, hogy az ő kritikája nélkül is betiltották volna őket. Ha ez az – egyébként minden bizonnyal igaz – megállapítás felmentést adna, akkor Nagy Imréről is nyugodtan mondhatott volna bármit Snagovban. Mert amint ezt a később történekek kétségbevonhatatlanul bebizonyították: a miniszterelnöknek így is, úgy is lógnia kellett.) S az sem igaz, hogy Lukács csak szabad vitát folytatott. A kommunista párt prominense volt, és igenis érezte megbíráltjaival a hatalmi pozícióját.⁴⁵

⁴¹ Tudomásom szerint ez valamiért nem került papírra, de Vajda több ízben is elmondta, hogy a fönt hivatkozott *Módszertani megjegyzések* (melyet a *Történelem és osztálytudat* olvasóinak többsége nem olvas el az unalmas és érdektelen írást ígérő címe miatt – szokta hozzáfűzni) igen határozott és lelkesült állásfoglalás a terror szükségessége mellett.

⁴² Lukács: *A demokratizálódás jelene és jövője*. 160 skk.

⁴³ Vajda: *Isten fogságában*. In: *A személyes emlékezés filozófiája*.

⁴⁴ Vajda Mihály: *Syrakusa*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. 165.

⁴⁵ Vö. Vajda: *Isten fogságában*. In: *A személyes*

(4) A politikus és a közéleti ember ugyan védhetetlen dolgokat csinált, de a magánszemély messzemenően tisztességes volt – ezt még Vajda is sokáig, talán mindvégig elismerte.⁴⁶ Lukács viszont azt feleli erre Trocki-jról és Farkas Mihályról értekezve, hogy teljesen mindegy, milyen magánszemélyek voltak. Magánerényeik (ha voltak) sem a hibás nézeteikre (Trocki-jnál), sem a bűncselekményeikre (Farkas esetében) nem adnak felmentést.⁴⁷ (Azt hiszem, Lukácsnak ez esetben igaza van. Ellenpróbaként tegyük föl magunknak a kérdést: ismerünk-e akárcsak egyetlen olyan nácit is, akit úgy tartunk számon, mint *máskülönben* egészen rendes embert, jó családapát, hűség férjet, igaz barátot?)

(5) S nem csak ez a probléma. Vajda az idő előrehaladtával abban is egyre inkább kételkedett, hogy Lukács György, a magánszemély becsületes volt-e.⁴⁸ A *Szög a zsákból* nem csupán a tizedeltetést és az azzal való dicsekvést⁴⁹ olvassa atyai

barátja fejére, hanem a Kádárnak Snagovból írt episztolát (melyben köszönetet mond az államférfiúnak a szocializmus megmentéséért), a Kun Béla letartóztatásának alkalmából rendezett moszkvai ünneplést,⁵⁰ és egy Lesznai Annához írt levelet is, melyből Vajda idézi az ominózus mondatot: „Ferkónak is jól jött az, amit megtapasztalt”.⁵¹ Már mint hogy jól jött a lágerbe hurcolt és ott kis híján elpusztított Jánossy Ferencnek (Bortstieber Gertrúd fiának) a néhány év gulág.

*

Szerettem volna úgy egymás mellé helyezni ezt a három életrajzt, hogy világos legyen: önmagában mind-egyik meggyőző, és egymásra vetítve sem nyújtanak vitathatatlan cáfolatot. Inkább választási lehetőséget kínálnak az olvasónak. Értékkrendje és meggyőződései alapján ki-ki eldöntheti, vagy még inkább: kiben-kiben eldől, hogy melyik a hozzá legközelebb álló.

Tudom, hogy ez nem sikerült, és talán nem is sikerülhetett, mert egy lineáris szöveg (aminek van eleje, közepe és vége) csak egymás után tudja prezentálni a különböző változatokat (egymás mellett nem) és ez elkerülhetetlenül azt a benyomást kelti, mintha a későbbi megcáfolná vagy korrigálná a korábbi. Pedig ebben az esetben nem így van. Ha

emlékezet filozófiája. 141. – A fönt hivatkozott könyvemben idéztem Vajda egyik beszélgetés közben kifejtett véleményét Lukács szerepéről a Bibó-vitában. „Úgy viselkedett, mint egy kulturális esendő. Nagyon szégyelltem magamat, miközben olvastam” – mondta. (Ld. Sümegi: *Talpalatnyi remény.* 2.5.) Én pedig – ha számít ez valamit – csak megerősíteni tudom ezt a megállapítást. Bibó-bírálatá során Lukács néhol nem mond igazat, folyamatosan csúsztat, manipulál és félreérthetetlenül fenyeget. – *Az önkényről, a szabadságról és a reményről* című kéziratként szendergő könyvem 5. fejezetében röviden elemeztem a vitát.

⁴⁶ Vö. Vajda: *Isten fogságában.* In: *A személyes emlékezés filozófiája.* 141. – Beszélgetéseink során is többször leszögezte ezt.

⁴⁷ Vö: Lukács: *Életrajz magnószalagon.* 250, 309.

⁴⁸ Már az *Isten fogságában* is valamilyen bizonyítékot keres Lukács becsületességére a lubjankai kihallgatásainak jegyzőkönyveiben.

⁴⁹ Vö. Lukács: *Életrajz magnószalagon.* 164 sk.

⁵⁰ A történetet Heller Ágnes is elmeséli: „...amikor Kunt letartóztatták és megölték, Lukács és társai ünnepséget rendeztek, jól bevodkáztak. »Lukács elvtárs, hogyan tehetek ilyet? Hogyan lehet egy ember halálát, különösen hogy megölték, ünnepelni?« Lukács fölemelte az ujját: »kutyának kutyahalál!« – Heller–Kőbányai: *Bicikliző majom.* 86.

⁵¹ Vajda: *Lukács és a Budapesti Iskola.* In: *Szög a zsákból.* 137.

nem gondoljuk, hogy az 1930 utáni Lukács-művek fabatkát sem érnek; ha kitartunk amellett, hogy a kapitalizmust igenis transzcendálni kell, és normális ember nem állíthat mást; ha elismerjük, hogy Lukács egészséges jellem volt és maradt haláláig; ha nem vonjuk kétségbe a tisztességességét – s mindez igenis lehetséges –, akkor Lukácsnak van igaza, a tanítványok pedig nem értik őt, vagy nincs elegendő hitük, vagy egyszerűen csak inadekvát, Lukács gondolkodásmódjától és meggyőződéseitől idegen aspektusból közelítenek feléje.

Élet és mű

Hadd kezdjem egy gyakori ellenvetés preventív visszautasításával. Az irodalmi művek legtöbbször szerzőjük személyes élményeit és élettapasztalatait dolgozzák föl, s legalább ebben az értelemben önéletrajzi töredékeknek tekinthetők – ezt mindig is tudtuk. Philippe Lejeune nem ezt fedezte föl, hanem csupán (s persze ez sem kevés) fölrajzolt egy olyan fogalmi keretet (ennek centrális terminusa az „önéletrajzi tér”), melynek segítségével jól értelmezhető a szó szűkebb és tágabb értelmében vett autobiográfiák (az utóbbiak maguk a műalkotások) kapcsolata, és modernizálta azt a strukturalizmus és más szövegcentrikus irodalomelméleti iskolák által háttérbe szorított és lejáratosított interpretációs eljárást, mely a szerző életeseeményei és (vélt) szándékai segítségével próbálta meg értelmezni a szövegeket.⁵²

⁵² Philippe Lejeune életművének első korszakából válogatást ad egy magyar nyelvű kötet. – Lejeune: *Önéletírás, élettörténet, napló*. Ford. Bárdos Zsuzsanna, Gábor Lívía, Házás Nikolettá, Toókos Péter, Varga Róbert és Z.

Sohasem fordult meg a fejemben, hogy Lejeune elmélete kínálja az egyedül üdvözítő módszert. Ugyanúgy, mint minden más eljárás, ez is csupán bizonyos esetekben termékeny. Hogy mikor, arra általánosságban igen könnyű válaszolni: amikor inspiratív, új értelmezések segíthetők általa világra. De még ebben az esetben sem helyes azt gondolni, hogy ugyanazt az alkotást nem érdemes másképpen – akár magára a szövegre, akár a befogadói élményre koncentrálni – megközelíteni. Éppen ellenkezőleg: a mű potenciális jelentéseit csak az olvasatok sokfélesége hozhatja napvilágra, s ez éppen úgy igaz a filozófiai művekre is, mint az irodalmiakra.

– Lehet, hogy az „önéletrajzi tér” jól használható egyes irodalmi szövegek értelmezése során, de kevésbé a filozófiatörténetben, hiszen a filozófia jóval aperszonálisabb műfaj, mint az irodalom – szólhat a következő ellenvetés, s ez számos esetben tényleg így is van. A filozófia klasszikusainak jelentős hányada, (ugyanúgy, mint a természettudósok) problémákat kívánt megoldani, s hogy ezt milyen személyes indíttatásból tette, szinte teljesen érdektelen.

– Más esetekben azonban – feltehetjük – mintha nagyon is lenne jelentősége a személyességnek. Gondoljunk, mondjuk, Pascalra, Kierkegaard-ra vagy éppen Nietzsche-re. Talán egy kicsit világosabban fogjuk látni, hogy mikor igen és mikor nem, ha sorra vesszük az élet és a mű lehetséges kapcsolódásait – nem a teljesség igényével, hanem csupán azokra a változatokra korlátozódva, melyek a három áttekintett

biográfiánkban körvonalat öltöttek.

(1) Gyakran az lehet a benyomásunk, mintha Lukács szerint az élettörténet és egyáltalán az emberi individualitás csupán olyan esetlegességek lennének, melyeket a legjobb volna mielőbb levedleni, mert csak ezt követően emelkedhetünk föl a nembeliséghez. (Egy legalább Arisztotelészig visszavezethető – és jórészt a [Lukács gondolkodását mélyen átható] klasszikus német filozófia által is osztott – tradíció motiválja ezt a meggyőződését. Ha az ember eszes állat – amint ezt a görög mester több ízben leszögezte⁵³ –, akkor az „eszesség”, azaz a racionalitás definíció szerint minden emberben közös [hiszen csak az a lény sorolható az emberi nembe, aki értelemmel bír], az individualitás [az egyedek közti különbség] pedig csak olyan tulajdonságokból fakadhat, melyek értelmelen kívüliek, s melyeknek meglétében osztozunk az állatokkal.) Ebből pedig az következik, hogy a racionális megismerés eredményére a kontingens élettörténetnek ideális esetben semmiféle hatása sem lehet. A *Marxista fejlődésem* című visszatekintés ennek megfelelően indokolja a *Történelem és osztálytudat* (állítólagos) tévedéseit. A hibák a kor és a szerző partikularitásából fakadhatnak (ez esetben inkább a koréból) – magyarázza Lukács –,⁵⁴ aki, miután kijavította a (vélt) esetlegességeiből fakadó (vélt) tévedéseit, már-már meg is szűnt partikularitásként (is) létezni. „Az élet számára a gondolkodás tárgya volt.” „Életérzése, hogy ő

a világszellem megtestesítője, sosem hagyta el” – írja Heller Ágnes a már többször is idézett portréjában.⁵⁵

Érdemes talán utalni arra, hogy ez a felfogás nem csupán a tudományos művek olvasásához szükséges aperszonális befogadói attitűd felvételét implicálja, hanem közös nevezőre kerül mindazokkal az interpretációelméletekkel, melyek a szerző és a befogadó szándékának keresését (az *intentio auctoris* és az *intentio lectoris*) alárendelik a mű immanens (vagy annak vélt) értelmének (az *intentio operis*nek).

(2) A Szellem azonban mégsem lebeghet csak úgy önmagában, mindig lennie kell valamilyen konkrét-materiális hordozójának – amint erre Heller Ágnes utolsóként idézett mondata is utalt. S ha így van, akkor mégiscsak lehet némi jelentősége a biográfiának. Igaz, nem sok. „Csak amennyiben az olvasót sikerül arról meggyőznöm, hogy ennek az egyéni fejlődésnek van valami – a pusztá életrajzi elemen túlmenő – objektív tartalma, akkor jogosult e kötet összeállítására és kiadására” – írja Lukács a hatvanas években megjelent egyik tematikus válogatásának Előszavában.⁵⁶ S ugyanez a koncepció körvonalazódik a *Megélt gondolkodás* módszertani bevezetőjében is. „Életemet nem a maga közvetlen értelmében. Csak hogy *miként bontakozott ki (emberileg miként) életemből ez a gondolkodási irány, ez a gondolkodásmód (magatartás) az*

⁵³ Arisztotelész: *Nikomakhoszi etika*. 1102b sk. Uő: *A lélek*. 3.11.

⁵⁴ Lukács György: *Marxista fejlődésem: 1918–1930*. In: Uő.: *Curriculum vitae*. 304.

⁵⁵ Heller Ágnes: *Az iskolaalapító*. In: Fehér Ferenc – Heller Ágnes: *A Budapesti iskola I.* 395, 398, 407.

⁵⁶ Lukács: *A szocializmus mint radikális, kritikai reformok kora*. In: *Curriculum vitae*. 380. Vö. Uő.: *Leszámolás a múlttal*. In: *Uo.* 137. Uő.: *Goethe példája*. In: *Uo.* 409.

élettel kapcsolatban. Ma, utólag: nem az egyéniség mint kiindulópont vagy végcél. Hanem: hogy személyes tulajdonságok, hajlamok, tendenciák miként próbáltak – a körülményeknek megfelelően – maximálisan kibontakozni, *társadalmilag tipikussá*, a mai [gondolkodásom] szerint *nembelivé válni*, a magért való nembeliségbe torkollni. [...] Az önéletrajz szubjektivitása mint a saját írói tevékenység kiegészítése és kommentárja. Ebben a tekintetben *a szubjektivitás kiküszöbölhetetlen. (Persze csak a kifejtés szempontjából. [...])*” [Kiemelések: S. I.]⁵⁷

Ha ismerjük a partikulárist, akkor módunk nyílik eltávolítani ennek a torzító ráakódásait az objektívációról, s így világosabban áll majd előttünk az abban (jó esetben) kifejezésre jutó nembeliség; az életrajz ismerete tehát mégsem teljességgel haszontalan, mert segít különválasztani az ocsút és a tiszta búzát. A lényeg azonban mindig a magában való mű, azaz a búza.

(3) Tudomásom szerint Lukács explicit megfogalmazásai sohasem haladnak túl a második állásponton, de egyes írásaiból kibontható egy ettől jelentősen különböző koncepció is. A valóság dezantropomorf visszatükrözésére vállalkozó és a szubjektív aspektust kiküszöbölni törekvő tudományokkal ellentétben a műalkotások mindig objektum és szubjektum szintézisei. S ebben az esetben nem csupán „a kifejtés szempontjából” kiküszöbölhetetlen a szubjektivitás, hanem (úgymond) ontológiai értelemben is. A szubjektivitás: az egyéni nézőpont, a megfogalmazás módja, a nyelvhasználat sajátossá-

gai, a személyes érzékenység stb. a szó legszorosabb értelmében benne vannak magában a dologban, ezektől eltekinteni, vagy ezeket onnan bármi módon „kiabsztrahálni” képzelenség, mert ezáltal maga a dolog is megsemmisül.⁵⁸

Ha ezt a koncepciót tágan értelmezzük és a filozófiai művekre is alkalmazzuk, akkor nem csak azért kell ismernünk az alkotó életrajzát, s magát az alkotót, mert kizárólag ennek birtokában csomagolhatjuk ki a partikulárisból a lényegét, hanem azért is, mert a szubjektum éppen úgy inherens része a produktumnak, mint ahogyan az ábrázolt vagy bármi módon megragadott objektum is az. A mű tehát csak akkor érthető és ismerhető meg *a maga egészében*, ha mindkét komponense világosan áll előttünk.

Ha a *Curriculum vitae* című kötetben összegyűjtött, hatvanas években írt elő- és utószavakat olvassuk, akkor meglepődve állapíthatjuk meg, hogy ez a már-már test nélküli Szellemnek tűnő öregúr egy csöppet sem ódzkodik az önéletrajzírástól, hanem éppen ellenkezőleg: igen nagy kedvvel magyarázza, milyen partikuláris körülmények hatására és milyen esetleges folyamatokba illeszkedve születtek meg és kapcsolódtak egymásba az egyes művei. (Úgy tekint tehát rájuk, mintha inkább volnának műalkotások, mintsem tudományos termékek.) A személyes életéről, érzéseiről, életproblémáiról ugyan hallgat, de legalább azt elismeri

⁵⁷ Lukács: *Megélt gondolkodás*. 38 sk.

⁵⁸ Lukács: *Az esztétikum sajátossága*. 2. Tizenkettedik fej. Akadémiai, Bp., 1975. Úgyanezt a gondolatot fejt ki (jóval hosszabban) a „nagyesztétika” előtanulmányának tekinthető *Különösség is*. – Lukács: *A különösség mint esztétikai kategória*. Akadémiai, Bp. 1957.

(nem explicité, hanem performatívé, a beszélés aktusa által), hogy „partikuláris szellem” voltának (itt úgy tűnik, mintha mégis volna valami efféle) ismerete is elengedhetetlen a művei teljes megértéséhez.

(4) A *Megélt gondolkodás* néhány rövid szakasza talán ennél is továbbmegy egy kicsivel. Azokra a bekezdésekre gondolok, ahol Seidler Irmáról, Jelena Grabenkóról és Bortstieber Gertrúdról írta le vázlatpontjait a szerző. Ezekből a megjegyzésekből úgy tűnik, mintha Lukács nem csupán a gondolkodásának történetét akarta volna elbeszélni, hanem a *teljes egzisztenciáját*. Lehet, hogy csak azért, mert öntudatlanul úgy érezte, hogy ideje életmérleget készítenie, de az sem zárható ki egészen, hogy egy kissé más irányba fordult a meggyőződése, s most már a teljes szubjektum feltárását szükségesnek tartotta művei megfelelő kontextusba való elhelyezéséhez. (Nem csak a szellemet, hanem az érző embert is.) Hogy aztán az interjú során mégis visszakozott, az más lapra tartozik. A publikált változatban Seidler Irmáról alig mond valamit, a Grabenko-történetet firtató kérdést élesen elutasítja, Gertrúdról pedig jóval kevesebbet beszél, mint amit a vázlatában megelőlegezett. „... ezek személyes dolgok, nem érdekesek” – veti oda beszélgetőtársainak a Jelenával való (alighanem kínos) viszonyát firtató kérdésre.⁵⁹

⁵⁹ Lukács: *Életrajz magnószalagon*. 128. Vö. 110, 173. Vö: Eörsi: *Az interjú*. 25 skk. Hermann István: *Lukács György élete*. Corvina, 1985. 48, 55. – A dráma és az életrajz (teljesen egybevágóan) az együttélés olyan részleteire utalnak, melyekről Lukács sohasem beszélt nyilvánosan, de – a hivatkozott szövegek tanúsága szerint – mesélt róluk a tanítványai-

Amikor a *Megélt gondolkodás* vázlatát papírra vető agg filozófus arra gondolt (ami azért biztosan nem állítható), hogy a teljes egzisztenciáját oda kell állítania a művei mellé, akkor talán ifjúkori meggyőződése tört újra felszínre. A fiatal Lukács annak idején a legszemélyesebb életproblémáit szublimálta filozófiává, és – Kierkegaard-hoz vagy Novalishoz hasonlóan – nem csupán frappáns könyveket kívánt írni, hanem használható, élni és túlélni segítő elméletet keresett.⁶⁰ Heller Ágnes visszaemlékezésében van egy szép mondat, mely arra utal, hogy Lukács számára a marxizmus is ilyen értelemben vett egzisztenciálfilozófia volt és maradt elsősorban. Felesége halála váratlan érte és letaglózta – meséli. „Ott ült az üres íróasztala mellett, és tudta, hogy két választása van: a halál vagy a munka. S ugyanúgy, mint valaha ifjúkorában, a munka mellett döntött. »Most majd kiderül, mit ér az én filozófiám« – mondta.⁶¹ [Kiemelés: S. I.]

(5) A tanítványok romantikus drámája átbillenti a mű és az alkotó libikókáját az utóbbi oldalára. Őket már nem a mű érdeklélsősorban, hanem a biográfia, melynek olykor maguk az alkotások is a részei lehetnek, máskor azonban csupán mint az utóbbi melléktermékei jöhetnek tekintetbe.

A kétféle megítélés és azok következményei különösen jól tanulmá-

nak. (Hermann István nem volt ugyan tagja a Budapesti Iskolának, de hosszú ideig Lukács legszűkebb köréhez tartozott.)

⁶⁰ Vö. Lukács: *Előszó az Utam Marxhoz című kötethez*. In: *Curriculum vitae*. 358.

⁶¹ Heller: *Az iskolaalapító*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 404.

nyozhatók az általuk konstruált biográfiában. Az ifjúkori műveket igen alaposan elemzik és összekapcsolják az életeseményekkel, a későbbi munkákat viszont elhanyagolják, mert ezeknek (a biográfia szempontjából) csak közvetett jelentőséget tulajdonítanak. Talán hosszabb érvelés nélkül is kijelenthető, hogy az első esetben a biografikus olvasat hozzátesz a művekhez (azok értelmét új szempontokkal és színekkel gazdagítja), a másodikban azonban inkább elvesz belőlük, s ráadásul még azt is sugallja, hogy ezek a munkák önmagukban is érdektelenek.

(6) Vajda eddig hivatkozott írásai⁶² az életet (mármint Lukács életét és személyiségét) kívánták megfejteni, a műveket pedig csupán biográfiai dokumentumokként kezelte. Módszertani értelemben ennek természetesen semmi akadálya, de kizárólag csak ezzel a szemlélettel közelítve a művek mint művek megszűnnek létezni. Ahhoz hasonló periratok, diagnosztikai vagy kutatási források lesznek belőlük, mint amilyenek a rendőrnyomozók, az ügyészek, a pszichiáterek vagy az alkotásoktól idegen kérdésekről faggatózó történészek és antropológusok nézőszöge teszi a szerzőjük által egészen más intencióval megalkotott szövegeket.

*

Amint azt a figyelmes olvasó bizonyára észrevette, a különböző típu-

sok rendszerezése során a szubjektumot ignoráló változattal kezdtem, s aztán „növekvő sorrendbe” rendeztem az életrajznak egyre nagyobb jelentőséget tulajdonító koncepciókat, mígnem átbillentünk a szubjektum oldalára, aminek kiteljesedő dominanciájával párhuzamosan az objektum (a mű) is fokozatosan ellényegtelenedett.

Talán leszűrhető néhány kiemelésre érdemes, óvatos konklúzió ebből a gondolatmenetből. Befejezéséppen ezeket kísérem meg számba venni.

Bár az első impresszióink föltehetően nem ezt sugallta, mégis létezhetnek és léteznek olyan filozófiai művek és életművek, melyek természetesen megközelíthetők az „önéletrajzi tér” fogalma segítségével. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy az objektum (a mű) és a szubjektum (a szerző) iránti érdeklődés egyensúlya teremti meg ehhez az optimális helyzetet. Ha a libikóka elbillen az egyik irányba, akkor a másik oldal fokozatosan érdektelenné válik.

A fiatal Lukács írásai kifejezetten fölkinálják magukat a biografikus megközelítésnek, mert *A modern dráma fejlődéstörténetétől a Heideggeri esztétikáig* vagy inkább a *Taktika és etikáig* tartó periódusban maga a szerző is szorosan összekapcsolta a személyes életproblémáit és az elméleti munkáit. Nem meglepő hát, ha a biográfia irányából közelítő értelmezők is termékeny olvasatokat tudtak kimunkálni.

Az esztétikum sajátossága viszont jószerint teljesen megsemmisült az önéletrajzi tér tüzeiben. Mind Heller Ágnes, mind Vajda Mihály elemzése a marxista Lukács világlátásának rekonstruálására használta csupán a művet, és igen nagy teret szentel-

⁶² Vannak olyan Lukács-írásai is, melyek részben vagy egészben mestere műveinek megértésére törekednek és nem a személyiségét kívánják megfejteni. – Vö. Vajda: *A tökéletes bűnösség korszaka? IV.* In: *Rejtektutak a posztmodernben.* Uő.: *Kegyelemdráma.* In: *Sisakrostély-hatás.* In: *A személyes emlékezet filozófiája.* Uő.: *Az esztétikum sajátossága.* In: *A személyes emlékezet filozófiája.*

tek a *Heidelbergi művészetfilozófia és esztétikával* való összevetésnek,⁶³ nyilvánvalóan azért, mert a késői esztétika már csak a koraitól való különbségében érdekelte őket, a mű „világnézeti inputjától” távolabb eső területei pedig szinte teljesen indifferensé váltak a szemükben.

Ugyanígy vagy még rosszabbul járt *A fiatal Hegel* is. Lukács részanalízisei egyáltalán nem érdeklik a könyvre csupán néhány szót vesztegető Fehér Ferencet. (A többieket még ennyire sem.) Egyedül a szerző valósággal (mármint a létező szocializmus valóságával) való kibékülésére, és ennek Hegel interpretációján keresztül való ábrázolására fordít figyelmet az elemzés elemzője.⁶⁴

A biografikus olvasat következtében e két opus igen figyelemreméltó elgondolásai (a mindennapi életről, a mimézis legkülönbélebb kérdéseiről, az 1'-s jelrendszerről, a különöségről vagy Hegel útjáról *A szellem*

fenomenológiájáig stb.) egyszerűen kívül vannak a nézőszögükön. Ezekben az esetben tehát kijelenthetjük, hogy az életrajz irányából való közelítés kimondottan rosszat tett a műveknek, s joggal érvelt Eörsi István egy beszélgetés során amellet, hogy a művek világnézeténél megrekedő sommás értékelések helyett helyesebb volna inkább az imént felsoroltakhoz hasonló nagyobb kérdéskörök immanens interpretációra törekedni.

Lukács fiataalkori műveinek biografikus értelmezését a szerző autobiografikus gondolkodás- és alkotásmódja legitimálja – állítottam fönn –, de nem a szerzői szándék az igazán lényeges, hanem az eredmény. Ha sikerül az „önéletrajzi tér” segítségével revelatív és a művek mélységiig hatoló, a „világnézeti inputnál” nem megrekedő interpretációkat létrehozni, akkor a produktum igazolja az eljárást, ellenkező esetben azonban inkább csak rombolja az értelmezett alkotásokat.

⁶³ Heller: *Az idős Lukács filozófiája*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* Vajda: *Művészet és játék helyett – forradalom*. In: *Rejtektutak a posztmodernben*. Uő.: *Az esztétikum sajátossága*. In: *A személyes emlékezet filozófiája*.

⁶⁴ Fehér: *Lukács Weimarban*. In: Fehér–Heller: *A Budapesti Iskola I.* 206 sk.

Ki a hiteles?*

Pódiumbeszélgetés Kuncze Gáborral, Pók Attilával,
Síklaki Istvánnal és F. Szabó Emesével

P. Szűcs Julianna Mindenkit köszöntök szezonkezdő pódiumbeszélgetésünkön, melynek témája az elvesztett tekintély és ebből fakadóan a hitelesség problémája. Sokszor úgy tűnik, hogy elvesztettük a tekintélyeket. És egyáltalán: tekintélydeficités időket élünk. Ezért gondoltuk, hogy hozzákapszoljuk a témánkhöz a hitelesség nehezen megfogható fogalmát. Vajon annak van-e tekintélye, aki hiteles, és a hitelesnek mindig van-e tekintélye? Remélem, a meghívott vendégek megfejtik a rejtvényt.

Herskovits Eszter *Próbáljuk rögtön helyre tenni a fogalmakat: az-e a politikus, akinek tekintélye van, illetve a hiteles politikusnak hiszünk-e. Egyáltalán kit tekintünk hiteles politikusnak? Hiszünk-e neki, ha esetleg olyan propagandát terjeszt, ami sokak számára hihető? Ettől lenne hiteles politikus, vagy ennek valami egészen más definíciója van?*

Síklaki István Egy kicsit távolabbról futnék neki, mert a hitelesség arról szól, hogy kinek a számára hiteles, mondjuk, egy politikus. Ettől kezdve ez egy szociálpszichológiai jelenség, merthogy mindenkinek

vannak értékei, érdekei, és ennek megfelelően választ magának politikust. Na most abban briliánsak vagyunk mindahányan, hogy tudjuk magunkat ámítani. Tehát ha én azt mondom, hogy ez az ember képviseli azt, ami nekem jó, akkor az csinálhat disznóságokat is, ki fogom magyarázni, és meg fogom magam győzni arról, hogy mégiscsak ő a hiteles ember, és nem a másik párthoz tartozó. A lényeg, hogy a hitelesség – nem akarok relativizálni, de – ebben a szférában eléggé relatív fogalom.

F. Szabó Emese Minden évben közzéteszik a legmegbízhatóbb munkahelyek és munkakörök listáját, amit mindig a tűzoltók szoktak nyerni, és a politikus nagyjából talán a BKV-ellenőrrel van egy sorban. Az újságírókkal együtt egyébként elég mélyen meg nem értett szakma, és ez nem változik nagyon régóta...

Kuncze Gábor Kicsit megriadtam attól, hogy a béka segge alá lesznek pozicionálva a politikusok. De aztán megnéztem Trump vitáját, és ettől kezdve szerintem már nincs is értelme föltenni azt a kérdést, hogy mi a hitelesség. Ez az ember Amerika elnöke lehet, ami egészen elképesztő. Amúgy Síklaki Istvánnal értek egyet, azzal a kiegészítéssel, hogy iszonyú sok a változás. Húsz-harminc-nyolcvan-ötven-hatvan év-

* A beszélgetésre 2024. szeptember 11-én Budapesten, a Szakszervezetek Házában került sor. A résztvevők: Kuncze Gábor politikus, Pók Attila történész, Síklaki István szociálpszichológus és F. Szabó Emese újságíró. A moderátor: Herskovits Eszter.

vel ezelőtt ha a politika meg a politikai úgymond önazonos volt, akkor lehetett hiteles, de ma már, a 21. században könnyen átalakítják az illetőt, és lehet, hogy abból is hiteles embert fabrikálnak, akinek ehhez az égvilágon semmilyen köze nincs, mert a való életben nem az. Ne személyeskedjünk, nem mondom meg, hogy konkrétan kire gondolok, de hát az illető mindenfélét prédikál, miközben uralkodása alatt úgy lopnak, beleértve a családját is, hogy rossz nézni. Két és fél millió ember számára mégis ő a hiteles magyar jövő.

Síklaki Maradjunk Amerikában. Van egy híres történet a szociálpszichológiában, nem tudom, Jimmy Swaggart neve mennyire közismert. Tévés evangélista úriember volt, Amerikában minden nagy országos csatornának megvan a maga evangélistája – mi csórók vagyunk, nekünk csak Németh Sándor jutott a Vidám Vasárnapra. Fontos, hogy ki milyen témával gyűjt az adott csatornának híveket. Jimmy Swaggartnak a bigottság és a szexualitás volt a kedvenc témája. Hívei imádták, csodálták és nagy tekintélynek tartották. Egészen addig, amíg egy megbízható, hiteles orgánus szépen fölplankolta, hogy Jimmy már több mint egy éve egy prostituálttal él élettársi viszonyban. A prédikátor a következő alkalommal könnyek között gyónta meg, hogy elbukott. Pillanatok alatt leparancsolták a képernyőről, és eltüntette a kuratórium. Néhány hét elteltével azonban elkezdtek özönlenni a levelek a nézőktől, mind arról szóltak, hogy szeretnék visszakapni a Jimmy Swaggartot. Az okfejtések akörül mozogtak, hogy igen, igen,

elbukott, mert az ördög megkísértette, na de most már igazán hitelesen tudja, hogy micsoda pokoltól származó dolog a szexualitás, most már igazán hitelesen fogja tudni nekünk elmondani. Kérjük vissza Jimmy Swaggartot! És lón, alig két hónap múlva újra képernyőre került, és aztán évekig hirdette az ígét, hogy a szex ördögtől való, nem szabad élvezni, csak gyerekcsinálásra jó. Újra megtalálta a maga részét. Na most ebben az a lényeg, hogy azok a szerencsétlen emberek, akiket megfosztottak az ideológiai támaszuktól, bizonytalanságban voltak, és jobbnak látták, ha önámítással kimagyarazzák Jimmyt, és visszakövetelik. Egyébként, hogy aktualizáljak, az ATV Híradóban megkérdezték a dunavecsei embereket Bese atyáról.¹ Egy úriember elmondta, hogy hisz benne, ismeri, rendes ember, de becsapták, törbe csalták, a média összeesküdött ellene. Jimmy Swaggart kicsiben.

F. Szabó De azért olyan is volt, hogy másvalaki elmondta a településen, milyen szörnyű, hogy ezzel került be a falu a hírekbe, és borzasztónak találja az egész sztorit.

Pók Attila Meglehet, hogy a hitelesség erényalapú. Azért tartunk valakit hitelesnek, mert tudjuk róla, hogy erényes, aztán kiderül, hogy mégsem, nincsenek érdemei, nem ért el nagyon sokat, nem tud felmutatni nagy intézményeket vagy nagy műveket, de mégis bölcs ember. Az

¹ Bese Gergő katolikus pap a meleg ellen prédikált, miközben ő maga melegorgiákra járt; a botrányt a Válasz Online robbantotta ki – a szerk.

is előfordulhat, hogy azért tartunk valakit hitelesnek, mert képes volt valamit felépíteni. Na most elkezdtem gondolkodni azon, hogy melyik magyar kormány vagy kormányfő volt a történelemben a leghitelesebb. Talán a Batthyány-kormány 1848-ban, mert volt egy kritikus pillanat, amikor úgy tűnt, hogy tényleg lehet valami újat kezdeni, meg lehet oldani problémákat, és ez nagyon hitelesnek tűnt. Ez persze átmeneti pillanat volt, de érdemes azon gondolkodni, hogy milyen vezető személyiségek és intézmények tekinthetők a történelemben hitelesnek erény, érdem vagy a teljesítményük alapján.

Herskovits Kuncze Gábor is említette a Trump-vitát, ami a populizmusnak, a propaganda erejének és a mindent elhiszünk a kedvenc politikusunknak tipikus példája volt. Trump tényszerűen mondott hazugságokat, amit a moderátor jelzett is, de aztán látjuk a közvélemény-kutatásokban, hogy ezek nem rendítik meg különösebben a kemény magot, azokat, akik feltétlen hívei. Ugyanezt látjuk itthon is, számos példa van arra, hogy a propaganda mi mindent el tud hitetni. Fölmerül a kérdés, hogy ez világszerte észlelt jelenség. A politika az érzelmekre hat, és nem az észérvekkel operál. De azért régen is tudtak a diktátorok nagyon kemény propagandát nyomni. Pók Attilát, a történészt kérdezem, mennyire más ez, mint korábban.

Pók Ez klasszikus alapmotívuma a történelemnek. Akár a vallásháborúkra, akár az osztályalapú vagy etnikai mozgalmakra gondolunk, az igazi mozgósító erő mindig érzel-

mekkel állt összefüggésben. Ha egy politikus eredményt akart elérni, legyen az Mátyás király vagy Mária Terézia, nem az adott problémának a teljes komplexitását kellett megmutatnia, hanem el kellett mondanivaló, hogy van egy nagy probléma, és ennek megoldásához kell a támogatás. Mária Terézia kezdő császárnő volt, mégis mekkora támogatást kapott azoktól a magyar rendektől, akik általában tiltakoztak a Habsburgok intézkedései ellen. A módszer régi. Akkor működik jól, ha világosan megjelöli, hogy ki a jó és ki a rossz, és ez a kedvenc témához, a bűnbakkereséshez vezet. Ha csupán a pozitív cél érdekében zajlik a mozgósítás, legyen az egy középkori vallásháború vagy újkori nemzeti konfliktus, az önmagában kevés. Meg kell határozni, hogy a velünk élő kisebbség, a szomszéd vagy bárki: ki a mi pozitív terveinket megakadályozni képes erő. Ez egyáltalán nem új. Ott lehet talán picit árnyalni a dolgot, hogy milyen állami intézmények milyen korban voltak hitelesek vagy kevésbé hitelesek. Függetlenül attól, hogy mennyire manipuláltak a politikusok, volt-e, van-e az állami intézményeknek stabilitásuk. A 19. század utolsó harmadában, a dualista Habsburg Monarchiában elkezdtek jól működni az állam különböző szintű intézményei. És ha egy intézmény fenntartja a stabilitást, akkor bármilyen célból próbálnak visszaélni a politikusok a populista befolyással, valamilyen, a hiteles intézmények által biztosított stabilitás mégis jellemző marad. S amikor a háború következtében megrendültek az intézmények, elkövetkezett az összeomlás.

F. Szabó Az is fontos, hogy kik szavazhattak. Addig, amíg csak az arisztokrácia tudott szavazni, könnyebb volt basáskodni, mert megnézték, kinek mennyi marhája, birkája van, hány hektár földje, ez döntött. Amikor általános lett a választójog, a szénbányászokat, a függönyvarrókat már nem lehetett ugyanazzal az érvkészlettel meggyőzni, hiszen egészen más érdekeik voltak. Egyszerűbb volt azt mondani, hogy ha agyonütjük a katolikust, a zsidót, tők mindegy, kit, jó lesz neked, csak ennyit kell csinálni.

Pók Vitatkoznék. A nagy változások, a nagy mozgalmak nem feltétlenül a választásokhoz és a választójoghoz kapcsolódnak. Egy jó jelszóval szélesebb tömegeket lehet mozgósítani. Többen foglalkoztak azzal, hogy 1848 és 1900 között a magyar társadalomban milyen célokra, hogyan lehetett tömegeket mozgósítani, legyen az a tiszaezlári per vagy a nemzetiségi mozgalmak. Nem feltétlenül a választásra jogosultak azok, akik a dinamikáját adják ezeknek a mozgalmaknak, hanem egy jól kitapinthatóan megtalált társadalmi csoport. Az agrármozgalmak a választójogtól függetlenül tudták befolyásolni a 20. század elején a politikai életet agitátorként működő vezető személyiségeikkel.

Síklaki Mitől van az, hogy a tekintély és a hitelesség bizonyos típusú társadalmakban természetesen megvan, másokban viszont hiányzik? Konkrétan arra gondolok, hogy az alkotmányos monarchiával működő országokban, Nagy-Britanniában, Norvégiában, Dániában, Hollandiában vagy Svédországban

kialakul a furcsa egyensúly a tekintély és a végrehajtó politika között, és nincsenek populistá mozgalmak. Ott volt persze nemrég a Brexit, lehet, hogy inog a stabilitás...

Pók Nem feltétlenül a királyok vagy a királynők személyiségében, hanem magában az intézményben hisznek az emberek. Az adott intézményen belül lehet az egyik uralkodónak nagyobb elfogadottsága, esetleg hitelessége, a másoknak kevésbé...

Síklaki Jó, hát azért a Györgynek le kellett mondania, elvette azt az amerikai nőt, de kiheverték.

Pók Nem arról volt szó, hogy az intézményt akarják megváltoztatni, hanem épp az intézmény stabilitását akarják az ő lemondásával megerősíteni.

Kuncze Nekem azért eszembe jut egy régi eseménysorozat. Számomra hiteles politikus volt Bokros Lajos, aki láthatóan értett ahhoz, amit csinál, érthetően tudott róla beszélni. Tényleg nagy bajban volt az ország gazdasága.

Síklaki Fel is vállalta, kiment beszélgetni a tüntető egyetemistákhöz.

Kuncze És jött azzal, hogy Adidas cipő van rajtad, de nem akarsz 300 forint tandíjat fizetni. Ez nem volt olyan nagy ötlet, de hiteles volt. És tényleg nagy baj volt, tehát az érzelmekre valamilyen módon hatni kellett. És akkor jött a másik oldal, amelyik egy év alatt elorozta a hitelességet azzal, hogy nem is kellett volna ezek az intézke-

dések. Emberek, szajkózták, azért olyan rossz nektek, mert ez a hülye ezt csinálta. Ha mi lettünk volna, mindez nem lenne. Ezek voltak a Fidesz politikusai, akik előzőleg sehol nem bizonyítottak, de hittek nekik az emberek, így aztán ők lettek a hitelesek. Nyilván más is kellett hozzá, de végül Bokros kerítésének a kulcsát kenték be szarral, és igaz, hogy aztán az akkori kormányzó politika egésze kozmált oda, benne Bokros Lajossal, de egy olyan társaság vette át a hitelesség szerepét, aki ugyan hiteles tudott lenni az emberek szemében, de egyébként ezt még soha semmivel nem alapozta meg.

Pók Az is fontos eleme a hitelességnek, hogy a múltból melyik politikus kire hivatkozik. Az első rendszer-váltás utáni kampányban gyakori volt, hogy Kossuthra, Széchenyire, Deákra, az ilyen vagy olyan hagyományokra hivatkoztak a pártok. Ez lassan kikopott. A programok sokkal inkább jelencentrikusak, mint történelemcentrikusak lettek. De a múlt egyes eseményeinek is lehet szelídített hitelessége, ha a politikus saját magát egy korábbi folyamat folytatásaként adja elő, ez olykor az emelheti a hitelességét.

Síklaki Csak hát a politikusoknak óriási nagy kockázatuk van, és óriási dilemmával néznek szembe. Ez kicsiben is így van az emberi döntésekben, de hát, mondjuk, ilyen Bokros szintűvel végképp, hogy tudniillik, ha belevág egy kockázatos dologba, és sikerrel megoldja, szinte egészen biztos, hogy utólag mindenki úgy fogja venni, hát mi a francnak kellett ez a sok áldozat, nem is volt

ittén semmi probléma. Ez egy nagyon tipikus emberi reakció és óriási kockázat egy politikus számára. Belevágjak vagy ne vágjak? Belevágok, sikerül? El fogják-e hinni, hogy megérte áldozatokat hozni?

Pók Nem akarom túlbeszélni, de említenék egy nagyon kemény példát a döntésekről és arról, hogy a hiteles személy hozhat-e döntést. 1942. május 27-én Prágában volt egy merénylet, amit Heydrich náci helytartó ellen követtek el, és a döntést, hogy ezt a merényletet el kell követni, Benešék Londonban hozták meg. A helyi ellenállás tiltakozott ellene, mert tisztában volt vele, hogy borzasztó megtorlás lesz a következménye. Ennek ellenére Londonból küldtek oda két merénylőt, akik megszervezték a merényletet, és sikeresen megölték Heydrichet. A megtorlás sok ezer ember halálát okozta ez, viszont Beneš hitelességét, igaz, hogy csak egy rövid időre, 1945 után ez alapozta meg. Tehát nagyon nehéz mérlegelni az ilyen kényes helyzetekben. Beneš úgy gondolta, hogy megéri, bár a londoni kényelmes háttérből ez könnyű volt, de mégiscsak úgy gondolta, hogy ha Csehszlovákiát a háború után – mert megpróbált hosszú távon előre gondolkodni – újjá kell építeni, akkor oda hiteles emberek kellene, akik megmutatták, hogy a legnehezebb háborús időkben is fel tudnak lépni a bevonuló hatalom ellen.

Herskovits *Haladnék tovább a populista politikus vonalon. Válság idején a valóság és a propaganda kezd teljesen elszakadni egymástól. A legjobb példa erre, ha aktuálpolitikai*

példát említünk. Amíg rekordmagas volt az infláció, addig természetesen a háború tehetett róla. Most, hogy egy kicsit lejjebb ment, azt kommunikálja a kormány, hogy ezek a mi gazdaságpolitikai intézkedéseink, és hirtelen nincs is háború. Itt jön a szokásos kérdés, aminek mindig föl kell merülnie ilyenkor: mikor jön el az a pont, amikor hiszünk ugyan a politikusnak, rendben van, dübörög a gazdaság, de én meg nem tudok már kenyeret se venni. Mikor jön szembe a valóság, mikor tud ez a propaganda összeomlani úgy, hogy az érzelmekre már nem hat?

F. Szabó Majd jön a következő politikus, akinek elhiszed, hogy ő csodát fog tenni. Arra szépen leszavazol, és akkor majd négy év múlva kiderült, hogy mégse sikerült.

74

Kuncze Meg kell az elégedetlenséget szervezni, és kell egy hiteles ember, aki az ügyek élére áll. Talán azért, mert még soha nem látták, és ettől hitelessé válik. Van az a személyzeti politika, hogy akit ismerek, nem alkalmas semmire, akit nem ismerek, alkalmas lehet mindenre. Akik eddig mozgósító erővel bírtak volna, azok ebben megváltozott politikai helyzetben elveszítették a potenciáljukat, és most az a kérdés, hogy az új erőnek milyen lesz a kibontakozása.

Síklaki Ebben is benne van az önámítás, mert ha gyűlik-gyűlik valami, már készülünk rá lélekben, hogy jöjjön már valaki, és ha egyszer valaki fölbukkan, aki esetleg sanszos lehet, akkor beindul az önámító gépezet, hogy na, akkor ő fog bennünket kivezetni a sivatagból.

Pók Nagyon nehéz általános többszámú első személyben beszélni, mert nagyon sok apró, egyre több kisebb csoportra oszlik a társadalom, és mivel a társadalomnak nagyon rossz a tapasztalata a gyors változásokkal kapcsolatban, egyre inkább tart attól, hogy csatlakozzon valamilyen nagy mozgalomhoz. Nagyon nehéz egy történésznek meghatározni a fordulópontokat. Mikor voltak olyan pontok, amikor a nép már nem fogadta el a fennálló hatalmat? Ilyen lehetett az I. világháború vége. Amikor békésebb a helyzet, és nem mindenki érzi mindennap, hogy a háborúnak vagy a nagy válságnak közvetlen hatása van rá, akkor százszor meggondolja, hogy a változásra szavazzon vagy a stabilitásra.

Herskovits *Jó, akkor beszéljünk arról, hogy miért hiszünk az új embernek? Ki az, akinek hiszünk, miért pont neki? És hogyha, mondjuk, néven nevezünk Magyar Pétert, akkor miért hiszik el neki nagyjából ugyanazokat, amit egyébként korábban mások is elmondtak. Mi az, amiben ő mást tud nyújtani? Nyilvánvalón ő is érzelmekre hat, de hogyan?*

F. Szabó Egyrészt én semmilyen politikusnak nem hiszek, ezt szeretném leszögezni, Magyar Péternek sem. De más példával próbálom a dolgot megvilágítani. A kanadai hegedűművész, Joshua Bell kiállt a washingtoni metróaluljáróban játszani. Talán egy óvodás dobott neki valami aprót, és senki nem törődött vele. Pedig ugyanazt a darabot játszotta, s nyilván ugyanolyan jól, mint előzőleg a hangversenyteremben, akkor lebontották miatta az egész kócerájt. Ezzel csak azt aka-

rom mondani, hogy a dolgot, függetlenül attól, hogy az jó vagy nem jó, meghatározott helyen és meghatározott időben célszerű átadni vagy elmondani, mert akkor talál értő fülekre. Mindezt egy hegedűverseny esetében könnyű belőni, hogy hol érdemes játszani, főleg, ha pénzt is akarunk belőle összeszedni. Hogy egy politikus mikor és hol tud igazán hatékony és sikeres lenni, nem biztos, hogy előre meghatározható.

Síklaki A Joshua Bell-sztori ezer sebből vérzik, főleg az értelmezése. Gondoljunk bele, egy aluljáróban megyek reggel dolgozni, ki a fene figyel oda. Teljesen mindegy, hogy Yehudi Menuhinnek vagy Joshua Bellnek hívják... Nem arról van szó, hogy ezek a bunkók nem figyelnek, ezek meg sznobok...

F. Szabó Jó, de amikor amikor a Facebookon jön 80 ezer videó meg mindenféle, akkor ki nézi meg Hadházi Ákos 73. videóját arról, hogy éppen ki lopott el újabb százmillió forintot?

Síklaki Ez nagy igazság.

Pók Ha szabad megnyilvánulni újra történelmi példával, megtenném. Vannak olyan kritikus pillanatok, amikor valaki nagy befolyásra tehet szert. Gondoljunk Károlyi Mihály helyzetére. Néhány hónapról volt csak szó 1918 októberében. Nem mintha ő annyira tülekedett volna a hatalomért, de kialakult az a sajátos vákuumhelyzet, amelyet ő töltött be, és volt két-három hónap, amikor tényleg azt lehetett hinni, főleg Budapesten, hogy most akkor itt lehetséges az átalakulás, létrejö-

het az új rendszer, ami új irányokba fogja tolni Magyarországot. Ez nagyon rövid ideig tartott, hiszen csak körül kellett nézni, hogy mi zajlik a világban, mi zajlik a környező országokban, de egy ideig Károlyi fontos embernek és sokak által támogatott embernek számított. A francia forradalomban különböző személyiségek tűnnek fel és tűnnek el gyors egymásutánban. Vannak ilyen vákuumpillanatok, amelyeket a személyiségek be tudnak tölteni. Azt hiszem, hogy Magyar Péter is egy sajátos vákuumhelyzetbe lépett be, amikor a hatalom Novák Katalin kegyelmi ügye kapcsán hirtelen nem tudott mit kezdeni egy problémával. Ha nincs az a helyzet, Magyar valószínűleg nem tudja ilyen rövid idő alatt felépíteni magát. Ha nincs a háborús helyzet, Károlyi Mihály sosem tudta volna felépíteni magát azzá, amivé rövid ideig lett.

Síklaki Ne felejtjük el az internethatást. Magyar Pétert nagyon intenzíven és nagyon profi módon „kapta fel” az internet. Fontos volt a várakozás. Ha egyszer csak fölbukkan, azzal várjuk, hogy hihessünk neki, mert már annyira szeretnénk hinni, és akkor elkezdünk hinni, és meggyőzzük magunkat, attól, hogy ilyen ficsúr kinézésű, még lehet nagyon rendes ember. Bárki, akinek ellenérzése van, gyakorlatilag mindent kimagyaráz. Egyébként ne menjünk olyan messzire. Orbán Viktor egykor, aki az SZDSZ-nél is liberálisabb volt, járt már ebben a cipőben. Csak aztán megcsinálta a maga jobboldali fordulatát.

Kuncze Orbán Viktor bizonyos megfontolásokból addig liberális volt,

és aztán, amikor úgy látta, hogy azon a pályán, ahol ő van, nem terem neki babér, átment egy másik pályára, és attól kezdve már nem volt liberális. Később klerikális is lett, pedig ahhoz aztán végképp semmi köze nem volt, és most sincs egyébként. Szerintem nem valószínű, hogy Magyar Péter túl régóta készülhetett erre a szerepre. A helyzet maga érett meg, és ezt őszintén szólva én is csak utólag látom így. A kampány utolsó heteiben vettem észre, hogy volt a szavazók között egy aktív és a Fideszt mindenképpen elutasító réteg. Volt a Fideszt mindenképpen elfogadó réteg, meg voltak azok, akik általában nem mennek el szavazni. Na az aktívak elutasították a Fideszt, és mindenképpen véleményt akartak nyilvánítani, és az ellenzéki pártokban kerestek maguknak megfelelő partnert, így aztán a DK megnőtt 15-20 százalékra, a Momentum 5-10 százalék környékén tanyázott, még az MSZP is elérte néha az 5 százaléket. De ők ezt tulajdonképpen nem jókedvükben, tehát nem teljes meggyőződésből tették, hanem kerestek valakit, aki esetleg győzelemre tudja vinni a politikai elképzeléseiket. Ebben a helyzetben robbant be Magyar Péter, aki azt mondta az első interjúban, hogy semmilyen különösebb politikai szerepre nem készül. Aztán mintha menet közben vette volna észre, hogy hoppá, itt a lehetőség, és mintha menet közben vette volna észre a szavazóközönség is, hogy itt úgy tűnik, nyílik egy új lehetőség. Ennek az lett a következménye, hogy az ellenzéki térfél lényegében összeomlott, Magyar pedig feljött. Még nem tudjuk, hogy mit képvisel, merre megy, mit fog csinálni ezzel az egésszel, de egyelőre a Fidesz még csak most kezdi

megkarcolni. A másik oldalt, azt viszont eléggé sikerült legyalulnia. A Medián friss adatai szerint a Tisza Párt erősödik. Ez a pillanatnyi helyzet, a Tisza beérett végül, és még mindig érik. Nem tudjuk, hogy lehullik-e, mielőtt végképp megérne.

Siklaci Magyar szerintem is rácuppant a lehetőségre, és menet közben jött meg az étvágya. De azért végigcsinált egy nagyon intenzív országjárást. Az rengeteget javított az elfogadottságán.

Herskovits *Akkor most ha itt összefoglaljuk, ami elhangzott, elmondhatjuk, hogy tulajdonképpen a modern politikus – látjuk Trump esetében – inkább már showman vagy influenzszer kezd lenni, sokkal inkább, mint a klasszikus értelemben vett politikus. Fölépíti magát, menedzseli magát, jó a PR-ja. Most az a kérdés, hogy ez mennyire állandósul. Mennyire képzelhető el az, hogy egy Trump vagy Orbán utáni érában egyszer csak megjelenik egy jól fészült szakpolitikus, aki klasszikus politikai és szakmai érvekkel próbál érvényesülni, odafigyelnek rá és hisznek neki. Vagy ez ma már nem működik?*

Kuncze Hallottuk a kötcsei beszédében, hogy szakpolitikusokra már nincs szükség. Politikus influenzaszerekre van szükség. Mondjuk olykor elkeserít, hogy nem kell a személyiség, bárkit föl lehet influenzszerként építeni. És akkor ő lesz a hiteles? Szóval valami csak kell mögé, nem?

F. Szabó Bárkit azért nem, kell hozzá egy olyan alkat is. Csak olyat

lehet csinálni egy emberrel egy ilyen átalakítás során, amit elvisel a személyisége.

Síklaki Ha Márki-Zay Pétert megnézzük, ő sem volt rossz nyersanyag ahhoz, hogy rendesen fölépítsék. Mégis másképp alakultak a dolgok.

Kuncze Mert elkövetett egy óriási hibát, miközben belőle is lehetett volna hiteles politikus. Amikor megválasztották az előválasztáson, azt mondta, legyőztük az ellenzéket. Na most azok a szavazók, akik rá szavaztak, azok voltak az ellenzéki szavazók, és ebben a pillanatban máris megrogyott alatta a szék. Aztán utána jött persze az, hogy ki kivel hogy nem fog össze, meg hogy hol tartunk be egymásnak. Látjuk, mi lett a vége.

F. Szabó Szerintem azt rontotta el, hogy belement az egyezkedős kamarillapolitikába, amiben ő nagyon rossz, hiszen semmilyen tapasztalata nem volt, és egyébként sem tűnik olyannak, mintha ebben jó lenne. Mégis nekiállt, bizonyára azt gondolta, hogy azok, akik húsz-harminc éve ezt csinálják, nem jobbak ebben.

Kuncze Belülről azért nem így volt. Szóval most ne bántsuk őt, mert mindegy, elszállt, de az kétségtelen, hogy ilyen emberekre szükség van, anélkül nem megy. Ezzel nem rendelkezett az ellenzék ebben a kampányban, és ezt hitték vagy gondolják Magyar Péterről. Most megvan a személyiség, kezd nőni az elégedetlenség, és az a kérdés, hogy ez a személyiség hiteles tud-e lenni, mert akkor el fogják fogadni.

Síklaki Mindenesetre Gyurcsányék sokat tettek azért, hogy hiteles legyen, mert hogyha nem mennek neki ugyanúgy, mint a Fidesz, sokkal nehezebb dolga lett volna azt a hitelességet kivívni, ami jelenleg van.

Kuncze Szerintem mindketten hibáztak. Magyar Péter felbukkanásakor mondhatták volna Gyurcsányék, hogy na végre, igenis, szükség van egy virtigli keresztény konzervatív pártra Magyarországon, mert ami jelenleg van, nem az, örülünk neki, hogy megérkezett. Na de ehelyett Magyar is azt mondta, hogy aki eddig itt volt, tűnjön el. És jó szokás szerint elkezdtek egymásnak üzengetni. Abból még soha nem jött ki semmi jó.

Pók Nem lehet akárkit felépíteni. Gondoljunk például Adenauer szerepére Németországban. Egyszerre gyökerezett a két háború közötti és a háború utáni Németországban, voltak hagyományos kölni kapcsolatai, volt a személyiségének integritása. Nem könnyű olyan politikust találni, akinek a hitelessége és a tekintélye több forrásból táplálkozik. Magyar Péter mögött egyelőre kevés a forrás. Mondtam, hogy van az erény meg az érdemalapú hitelesség. Az ő hitelessége a teljesítményéből, ennek a fél évnek a teljesítményéből fakad.

P. Szűcs Szabad nekem is szólni? A megtalálás: lutri. Ha már történelemről van szó, és ha jól emlékszem, Suetoniusnál, *A caesarok élete* című művében, amelyet később meg is regényesítettek, Claudius császár esete igen tanulságos. Mielőtt hatalomra került, egy félhülye lúzer volt.

De – láss csodát – hatalomra kerülve egy másik szituációban talán jobbat és többet tett, mint a nagy Augustus. Talán Truman elnökkel is valami hasonló történt, mert ellenszenves alak volt ugyan, ráadásul a karizma teljes hiányával, de mégse lehet azt mondani, hogy deficités lett volna elnökségének végső eredménye. Valamit a helyzetről is mondanék. Ez a bizonyos történelmi pillanat, ami most bekövetkezett, hasonlít ahhoz, mint amikor az egyik fél bridzsezik, a másik – amelyik most lép a politikai térfélre – kanasztázik. Ennek az inkongruenciának előbb-utóbb véget kell vetni.

Herskovits *Tovább feszegetném a szakpolitikus kontra showman-influenszer témát, de most megint nevesítetek, volt már róla szó a mai este folyamán. Hadházy Ákos évek óta utánajár a korrupciós ügyeknek, rakkol, keccsöl, hogy népszerű kifejezéssel éljek, és akkor ezzel szemben megjelenik Magyar Péter, aki – nem mondom, hogy feleannyi munkával – országot járt. Érdekes módon mégis sokkal több embert tudott megszólítani, mint a másik, aki viszont évek óta csendesen dolgozik ezen. Mi a különbség kettőjük között?*

Pók Más a személyiség és más a helyzet. Hadházy szisztematikus építőmunkát végez. Egyes alkalmakkor kilép a széles nyilvánosság elé, de nem tudja úgy mozgósítani az embereket, mint Magyar Péter.

Kuncze Magyar valóban hatékonyabb, de egyelőre a szakértői bázist nem látjuk a háta mögött. Azt írja, hogy 45 munkacsoport dolgozik azon, hogy a különböző területeken

mit kéne csinálni, és egyetlenegy embert sem látott még senki. Sőt, én nem ismerek olyat, aki ismerne olyat, aki...

F. Szabó Tegyük hozzá, hogy a sajtó baromira nem kíváncsi arra, hogy Magyar Péter csapata milyen szakpolitikát folytat. A mellette álló egészségügyes fickót kicsit futtatják, mert az izgi, de senki meg nem kérdezi, hogy kedves Péter, mit tetszik gondolni az oktatáspolitikáról. Az avokádós latte sokkal izgalmasabb kérdés.

Kuncze Hadházy kiáll, és azt mondja, na, látják, itt ezt a gyönyörű üvegfelületekkel burkolt épületet mögöttem, ez valójában európai uniós pénzekből épült óvoda. Ilyenkor én legalább három percig fel vagyok háborodva, de aztán jön a következő hír, és elintézem azzal, hogy ezek lopnak. Magyar Péter viszont az egészségügy egészéről tudja elhitetni az emberekkel azt, amit egyébként minden ellenzéki párt a sajtótájékoztatókon már elmondott. Mindenki járt kórházban, illetve van rokona, aki beteg volt, vagy ott dolgozik, tehát mindnyájan tudjuk, hogy milyen a kórházi helyzet. Magyar az egészet képes valahogy együtt közölni, miközben ugye nincs semmilyen javaslata arról, hogy mit kellene csinálni, még talán korai is, meg azért túl sommás a dolog, amit be akar mutatni, mert attól, hogy valahol penészes a fal, még nem biztos, hogy minden kórház minden helyisége penészes. Jött aztán a vonatkérdés, aztán az iskola. A nejem már aggódik, hogy jól főz-e, mert ha jön Magyar Péter, és megmondja a tutit, abból még baj lehet. Érdekes,

Hadházy nem tudta elérni, hogy amit mond, észben tartsuk, hamar elfelejtjük. Szerdán már nem tudom, hogy hétfőn mit loptak el, mert már kedden is loptak. De Magyar Péter más. Órá a jelek szerint gerjednek az emberek.

Síklaki Meg hát nagyon könnyen, kézzelfoghatóan viszi a témáit. A szociálpszichológia egyik alaptétele, hogy ami szem előtt van, az sokkal nagyobb hatású, mint ami nincs. Hadházy itt-ott megjelenik folyamatosan, 444-en, 24.hu-n, akárhol, de nincs így belenyomva az embereknek az arcába. Magyar Péternek sikerült ezt a küszöböt átlépnie. Nyilván nem foglalkozik vele az állami média egyáltalán. Időnként van egy kis kekeckedés az ATV-vel, mégis sikerül neki a kérdéseket megragadhatóvá tenni, és ez Hadházynek nem megy. Nem is baj, neki nem az a dolga.

F. Szabó Egy dologgal ment, a lombkoronasétánnyal, mert az akkora baromság.

Síklaki Az mém lett.

Herskovits *Várjuk a hozzászólásokat.*

Kardos Julianna Szerintem az a lényeg, attól hiteles valaki, hogy képes-e megmutatni, felmutatni, bizonyítani, hogy ő független. Nem tudom, hogy Magyar Péterről ezt el tudjuk-e hinni, vagy sem. Láthatóan rengetegen elhiszik, hogy képes volt elszakadni a Fidesztől. De én nem Magyar Péterről szeretnék beszélni, hanem arról, hogy a mai társadalom nem díjazza a függetlenséget,

és ez így van világszerte. Miért van az, hogy az a nagy hír, hogy Taylor Swift Kamala Harris mellett teszi le a voksát? Azért, mert nem tudom, hány millió szavazót visz Harris oldalára? Azt senki nem vitatja, hogy ki a hitelesebb, Kamala Harris vagy Trump, ez számomra nem kérdés...

Vásárhelyi Mária Számomra az volt tanulságos, hogy az influenzaszertünetetésre a gyerekbántalmazásokkal és a nevelőotthonokban kialakult állapotokkal kapcsolatban optimista becslések szerint 150 ezer ember ment ki a Hősök terere tiltakozni. És akkor mi nagyon elégedettek voltunk, hogy lám-lám, azért vannak olyan kérdések, amelyek a magyar társadalmat meg tudják mozgatni. Ilyen például a gyermekbántalmazás, arra például nagyon érzékeny a magyar társadalom. Az azóta eltelt időben legalább öt hasonló gyermekotthonban történt gyermekbántalmazásra derült fény, ezenkívül kiderült, hogy a kormány nem akarja kifizetni azt a szerződésben foglalt összeget, ami azért illeti meg őket, mert ezt a szerződést megszegte a kormány. Számomra az elmúlt időszak az influenzaszertünetés óta azt bizonyítja, hogy a magyar társadalom egyáltalán nem érzékeny a gyerekbántalmazások problémájára, és ha ezt a tüntetést nem az influenzaszerek szervezték volna, akkor esetleg 1500 ember ment volna el. Tehát hogy ki a hiteles, vagy ki tudja megmozgatni a társadalmat, abban a médiának is szerepe van. Magyar Péter számára szerencsésen alakult a történet, elképesztő médiahype alakult ki attól a pillanattól kezdve, hogy a *Partizánban* megszólalt. Elmondott egy szen-

zációt, mert az mégiscsak az volt, amikor elmesélte, hogy működik a Fidesz. Ha most valaki elemezné a teljes ellenzéki médiát, és természetesen elsősorban az online médiát, nyilvánvalóan megtalálná az okát annak, hogyan tudott Magyar Péter ekkora sztár lenni. Ebben az ellenzéki médiának óriási szerepe volt.

Eörsi Mátyás Hajlamosak vagyunk azt hinni, hogy az a hiteles, akit mi hitelesnek tartunk. De a probléma éppen abban van, hogy vannak mások is. Még az is lehet, hogy Trump megnyeri a választást, mert az amerikai választók relatív többsége számára ő lesz a hitelesebb jelölt. Friss hír, hogy Orbán Viktor azt mondta, mi viszont nem szaladgálunk Moszkvába. Nem hittem a fülemnek, amikor ezt meghallottam. Meggyőződésem, hogy ezt azért mondta be, mert vannak, akik ezt hitelesnek találják, és el fogják neki hinni. Hadházyról még valamit. Tök jó, amit csinál, de ő nem politikus. A politikus közösséget szervez a politikai cél elérése érdekében. Amit Hadházy csinál, jó csinálja, de ettől ő még egy magányos farkas. Kifut az erdőbe, elkap egy nyulat, néha egy nagyobb állatot, de sosem fog területet kontrollálni, mert ez csapatmunka. Amit csinál, jól csinálja. Hanem a hitelesség ügyéhez. Előre szinte soha nem tudjuk megmondani, hogy ki lesz és mitől hiteles, illetve hogy mitől csuklik egyszer csak össze a hitelesség. Emlékszem rá, amikor Kuncze Gábor pártelnök lett, sokan mondták, azt szeretik a magyarok, hogy olyan helyes bajsza van. És lehet, hogy ez is belejártzott. A külsőségek és a többnyire a magasröptű diszkusszióban figyelemre nem vett

elemek komoly szerepet játszhatnak. A rendszerváltás előtt külker jogász voltam, sokat tárgyaltam. Volt olyan vevő, akit soha semmiről nem tudtam meggyőzni. Egy kollégám odajött, elmondta ugyanazt, és meggyőzte őket. Megkérdeztem: hogy csinálod? Azt mondta, nem tehetek róla, hogy ilyen becsületes arcom van. És teljesen igaza volt. Szóval annyi finomság és részlet dönt, nem lehet tudni, hogy mi történik a háttérben. Utólag az esetek többségében tudjuk magyarázni, hogy mi hogyan van, de szerintem örök titok marad, mint az, hogy mitől tetszik meg egy nő vagy egy nőnek egy férfi. Tehát ezeket előre borzasztó nehéz megmondani. Utólag érdekeseket lehet beszélni erről, ahogy egyszer csak megszólal egy idősebb úr telefonja, lassan már lehetnék én is, és akkor valaki azt mondja a vonal túlsó végén, hogy az unokámat elkapták, és ha most nem fizetek egymilliót, akkor nagy bajba kerülök. És vannak, akik elhiszik, mert hitelesen adják elő.

Siklaci Hadd köszönjem meg ezt a „nem rohangálok most már” példát. Ennél frappánsabban semmi nem igazolja azt, hogy aki elszakad, ilyen abszurd dolgot is elhisz. És azért mondta Orbán bátran a nyilvánosság előtt ezt az abszurditást, mert pontosan tudja, hogy az a nagyjából kétmillió ember ezt is el fogja neki hinni, és meg fogja magának magyarázni, hogy miért van igaza.

F. Szabó Az, hogy én nem hiszek a politikusoknak, nem azt jelenti, hogy minden politikusról azt gondolom, hogy kamuzik, hanem azt, hogy a munkámat nem befolyásolja

az, hogyha egy politikussal beszélek, nem hiszek jobban egy politikusnak, mint valaki másnak. A másik a médiahype és Magyar Péter. Ez a kettő erősítette egymást. A *Magyar Narancsnál* dolgozom, és azok a lapszámok, amelyeknek a címlapján Magyar Péter van, szignifikánsan nagyobb példányszámban kelnek el, mint azok a lapszámok, mint amin bárki más van. Tehát az emberek akarnak magyarpéteres cuccokat olvasni, és akkor a sajtó ki fogja ezt használni. Amikor az emberek orbánviktoros tartalmakat akartak olvasni, akkor minden egyes nyomorult kormányinfót meg parlamenti felszólalást meg Kossuth rádiós interjút percről percéztett mindenki, így adtak jelentőséget a baromságnak meg a semminek. Ez az egyik. A másik, hogy nem tudom, mennyire lehet itt a média szerepét túlhangsúlyozni, ugyanis ha megnézzük a magyar lakosság médiafogyasztási szokásait, akkor az jön ki, hogy a felnőtt lakosság kevesebb mint tíz százaléka olvas rendszeresen híreket. A rendszeres hírolvasás azt jelenti, hogy nagy hírportálokat legalább heti háromszor, tehát aki folyamatosan követi, az kevesebb mint nyolcszáz ezer ember, és minél fiatalabb a korosztály, annál kisebb ez az arány. Tehát Magyar Péter törzsszavazóit, akik negyven év alattiak, valószínűleg nem a média győzte meg, mert egész egyszerűen nem olvasnak anynyi hírt. Hozzájárult biztosan, de szerintem a Facebook-költéseivel sokkal nagyobb sikereket ért el.

Csepeli György Nemrég a kezembe került Széchenyi István *Hitel* című műve, az a tanulása, ami szorosan összefügg a témával, a dolog lényege

a hit, ami nem teljesen racionális, sőt, mondhatnám, irracionális, de tennék egy megkülönböztetést a hitelesség szempontjából. Van az a fajta, amit István említ, különfajta konstrukciók versenyeznek egymással, még talán empirikus tényeket is kombinálni lehet, amit aztán a tudat átalakít és racionalizál magának, ez a leggyakoribb. De van egy másik típusú, és talán Széchenyi erre is utalt, amit kihangsúlyoznék, ez a karizma, ami teljesen független a ténytől. A karizma valami olyan mély, tulajdonképpen a közösség homályából előjövő rituális hit, amit hogyha valaki képes fölkelteni, akkor azt hiszem, tők mindegy utána, hogy egyszer ezt mondja, egyszer azt mondja, egyszer amazt mondja, mert megrendíthetetlen a hit, amit fel tudott ébreszteni a közösségében. A kérdés csak az, hogy mekkora a közössége, és minél nagyobb a közössége, annál nagyobb a karizma. Egy egyházi személyiség, mondjuk, a pápa esetében a karizma megrendíthetetlen. A szekularizált környezetben a karizma jóval nehezebben jön létre. De ha egyszer létrejön, akkor hegyeket tud dönteni.

Csillag István Nem lehet azon csodálkozni, hogy a celebek meg tudták szervezni a nagy tüntetést. Ha valamelyik párt vezetője karolta volna fel a gyermekvédelem ügyét, azt a közvélemény azonnal eltemette volna. Ámde azért volt itt egy másik csapda is. Úgy lehetett a gyermekvédelem ügyébe burkolva az Orbán-rendszerrel szembeni elégedetlenségnek hangot adni, hogy egyben nem kellett kiállni a különböző politikai pártok mellett. Csakhogy elmaradt a végén a katarzis, mert azt ellopta Orbán Viktor, aki idő előtt leléptette a

tündi-bünci államelnököt. Tehát ami-
be torkollhatott volna a celebtüntetés
követeléssorozata, az már nem léte-
zett. Betörök az ajtón, de közben ki-
nyitották. Magyar Péter voltaképpen
ezt a hiányt, a katarzist, a katarzis
hiányát ismerte föl. Persze hogy a mé-
dia fölkapta, de úgy kéne ezt minősí-
tenünk, hogy egymásra talált a vezér
nélküli sereg és a sereg nélküli vezér.
Egyik sem tudta a másikról, hogy ő
ki, mint ahogy bizonyos fokig ma sem
igazán tudjuk. Mi a problémánk? Az,
hogy tömegdemokráciákban élünk. A
demokrácia legnagyobb baja, hogy a
leghülyébb is ugyanazzal a szavazat-
tal rendelkezik, mint az akadémikus.
És néha egyetlenegy szavazat dönt,
akkor az dönt, mert hiszen a demok-
ráciának a többség a lényege.

Kuncze Pista beszélt a szava-
zókról, és erről eszembe jutott egy
rég történet. 2014-ben elindultam
egyéni választóközetben, jártam
gyűlésekre, tíz percet beszéltem,
utána jött a kérdezz-felelek. Vol-
tak vagy kétszázan a teremben,
annyian fértek be, és jelentkezett
valaki. Azt kérdi, Kuncze úr, kik-
nek a szavazataira számít? Én meg
mondtam, hogy megelégszem az
értelmes emberek szavazataival.
Az első sorban ült egy öreg paraszt
bácsi, erre legyintett egyet, és azt
mondta: na baszd meg! És neki
lett igaza. Úgyhogy nem úgy van
az, hogy ugyanannyi értelmes meg
nem értelmes szavazó áll az ember
mögé. Ja, és a paraszt bácsi hiteles
volt.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

Hónapló

Dalos György

Békés, békétlen évtizedek

Budapest, 2024. szeptember 13.

Alig volt ennél elhasználtabb szó, végigkísért a gyerekkoromon. „Egy a jelszónk: a béke!”, harsogták a hangosbeszélők május elsejéken, „Jó tanulással a békéért”, így szólt az első mondat, amelyet el tudtam olvasni. „Gyűjtsd a vasat és a fémet, ezzel is a békét véded!” – e jelszóval vittük a MÉH-be a rozsdás hulladékot. Tizenöt évesen békeversssel jutottam be a szavalóverseny döntőjébe, mégpedig az amúgy klasszikus Homérosz-fordító Devecseri Gábor költeményével: „A béke katonája / minden fa, mely az Alföld / homokján lombosodva / varázsol kerteket, / a béke katonája / mind ki a tárnát vájja, / gyógyít, tervez, követ hord / csépel, traktort vezet”, valamint „A béke zászlajához / sereglenek a bátor / dolgozó férfiakkal / a férfilelkű [sic!] nők, / és harci kürtjét fújják / a békének, ha sírnak, / mert mind élni akarnak / a féltett csecsemők...” Még az internetbe se kell alászállnom, kiirthatatlanul visszhangzik magamban a mutálás utáni érces hangomon a szocreál békeszózat. Kommunista világrendszerről szó sem volt, csakis „békétábort” emlegettek, és mindenki tudta, hogy az „legyőzhetetlen”. Hewlett Johnson szovjetbarát canterburyi érseket Sztálin-békedíjjal jutalmazták idegárvó buzgalmáért, és Paul Robeson híres basszusát is azért hallhattuk a rádióban, mert hazájában üldözött békeharcos volt. 1952 végén a lakásunkhoz közeli imperialista hangzású Britannia Cukrászdát is Béke Cukrászdára keresztelték, s mint ilyen, kínálta békebeli minyonjait, darabonként 1 forint 30 fillérért.

A békét kétségkívül erős és monopolhelyzetű gépezet propagálta, de maga a propaganda azoknál is termőtalajra lelt, akik legkevésbé azonosultak a rendszerrel, lévén az akkori népesség zöme háborúviselt nemzedék volt. A házfalakon még sok helyütt ott fehérlett az orosz nyelvű üzenet, miszerint „ellenőrizve – akna nincs”, a pincelejáróknál nyíl mutatta az óvóhelyhez vezető legrövidebb utat. Az ösztönökbe ivódott szorongást azonban csak az új fegyverek aktualizálták pszichotikus méretűvé – az atomhalál, a nukleáris infernó víziója szinte elviselhetővé tette a szűkös életkereteket és a szabadsághiányt. Különösen érvényes volt ez az 1956 utáni Magyarországra, amely már megízlelt valamit a fogyasztói életforma nyalánkságaiból és a háromévenkénti 30 napos nyugati turistautak szerény örömeiből. A hatvanas-hetvenes évek leghőbb vágya az volt, hogy inkább legyen, ami van, „csak rosszabb ne legyen”. A korabeli borzalmas háborúkra – Vietnám, Közel-Kelet, majd Afganisztán – a magyar társadalom begubózással reflektált. Kimaradni a fokozódó nemzetközi helyzetből, élvezni az Illyés emlegette „szélár-

nyékot” – ez volt a fontos, nem holmi emberi jogok vagy akár a határon túli magyarság ügye. Ha úgy tetszik: a béke, béke mindenek felett.

Erre a békevágyra épít most az orbáni politika, amikor fennen hirdeti, hogy az orosz–ukrán háborúból Magyarországnak „ki kell maradnia”, s erre hivatkozva fél szóval sem bírálja az orosz agressziót és a szörnyű pusztításokat, miközben Ukrajna harcát reménytelennek nyilvánítja. Ezt a Putyin-barát álláspontot kasírozza a nyelvi megformálás. A Fidesz szóhasználatában „békepártinak” az számít, aki Ukrajnát arra biztatja, hogy akár vereség árán is szálljon ki a nem általa kezdett háborúból, háborúpárti pedig az, aki az orosz agressziót elítélve legalábbis a 2022. február előtti status quót kívánja visszaállítani. A béke és háború fogalma körüli zavarkeltés nem új. Több mint száz esztendővel ezelőtt Karinthy Frigyes gúnyolódott az akkori pacifisták ellen használt „békeusztók” kifejezésen, egy másik nyugatos, Tóth Árpád pedig kecses hírlapi versben tűzte tollhegyre az 1912-es Balkán-háborút körülengő békefrázisokat: „Londonban végre meglesz a béke, / Jönnek a diplomaták s nézik, hogy a törökök háta elég kék-e. / És nem kell félni, hogy egyhamar vége / Lesz a heccnek, mert bár ő közbelépne, / Kezénlábán meg lesz kötve a béke.”

*

84

Balhé a Riviérán – könnyű nyári filmet nézünk A.-val a Westend mozikombinátban, tizedmagunkkal ülünk a kb. 180 főre berendezett teremben, megszokott arány. A sztori szerint az immár nyugdíjas házaspár életét feldúlja egy negyven évvel korábbi szerelmes levél, amelyet annak idején az asszony kapott hódolójától, aki történetesen a férj legjobb ifjúkori barátja volt. A hirtelen kitörő féltékenységi rohamban a férj elindul, hogy véresen leszámoljon az álnok csábítóval, aki, megint csak történetesen, a Riviérán lakik, Nizzában, ahol a házaspár gyerekei és unokái. Az asszony részben fékező szándékkal, részben kíváncsiságból vele tart. A kalandos úton mintegy újraélik bevallatlanul maradt hűtlenkedéseiket. A negyven évvel korábban felszarvazott férj a francia hadsereg tábornokaként ment nyugdíjba, és vetélytárskereső útját katonai akcióként értelmezi. A lezser vígjáték végül a bevált recept szerint hepiendbe torkollik, ám nem ad választ a filmben többször is feltett kérdésre, hogy a régi bűnök elévülnek-e pusztán az idő múlásával.

Pattogatott kukorica zizegésében, meghitt mozisötétben furcsán hatott rám az 1983-ban keltezett és többször is felemlgetett szerelmes levél. Az évszám aligha lehetett véletlen, a *Balhé a Riviérán* cselekményét az alkotók 2024-re időzítették, mégpedig lehetőleg őszebe forduló szezonvégére annak minden melankóliájával. Hadd érezzük magunkénak a szereplők jelenidejét, és pillantsunk vissza megilletődve negyven évvel ezelőtti történetükbe. Nos, 1983–1984-re nekem is van okom emlékezni, s levél is van a dologban, noha nem az intim műfajból: 1983 nyarán nyugat-berlini meghívást emeltem ki a levélszekrényből, egyéves ottani ösztöndíjra szólót. 1984 januárjában úgy hagytam ott irodalmi, közéleti és magánjellegű sikereim, majd kudarcaim színhelyét, mint aki csak egy kis szabad levegőre

vágyik, mintha a kék passzusomba pecsételt „ablak”, 360 napra szóló egyszeri kiutazási engedély csupán a szokásos 30 turistanap tévedésből vagy hanyagságból meghosszabbított változata lett volna. A mából nézve kisebb-nagyobb megszakításokkal és kitérőkkel egy másik, máig tartó életbe való „beutazás” volt az.

*

Hadd untassam még kicsit az olvasót Ausztria háború utáni történetével, ha már úgyszólván az 1980-as éveknél állapodtunk meg – kapóra jön, épp ott tartok a könyvben. Annak az évtizednek osztrák történései jórészt az energetikáról szóltak. Mint tudható, a kulcsrakész zwentendorfi atomerőmű ünnepélyes üzembe helyezését a környezetvédők 1978-ban megakadályozták. Tekintettel a későbbi katasztrófákra (Harrisburg/Pennsylvania, 1979 és Csernobil, 1986) ezt a kudarcot talán jó ómennek is lehetett volna tekinteni. Mindazonáltal egy olyan korszerű ipari társadalom, mint az osztrák, nagyon is rá volt utalva a biztos energiaforrásokra – adott esetben a kőszénre, amelyet a szűkös helyi készletekre való tekintettel Krakó-Katowice bányavidékéről importáltak. Az évi 1,2 millió tonnányi vasúti szállításmennyiség a Lengyel Népköztársaság az Osztrák Köztársaságtól felvett hiteletet igyekezett törleszteni. Ausztria voltaképpen a pénze után futott, amikor 1980 júniusában egy bankkonzorcium révén hárommilliárd schilling áthidaló kölcsönrel támogatotta meg a lengyel gazdaságot, hogy az tovább törleszthessen.

Két hónappal e szerencsés tranzakció létrejötte után fektette két vállra a Szolidaritás sztrájkmozgalma a pártállamot, és kényszerítette ki a gdański megállapodást, amely egyfajta kettős hatalmat hozott létre: egyik oldalon a tehetetlen pártapparátus és a parancs híján lefékezett erőszakszervek, a másikon a tízmillió taglétszámú legalizált szabad szakszervezet, amelynek egyetlen harci eszköze a sztrájk, illetőleg a sztrájkjal való fenyegetőzés volt. Komplet hideg polgárháború indult be, szinte teljességgel megbénítva a termelést, így az Ausztriának szánt fűtőanyag-szállítványokat is. Bécs nemcsak a közelítő téltől vacogott, hanem attól az eshetőségtől is, hogy a lengyelországi válságot a Szovjet Hadsereg fogja hagyományos módon megoldani, vagyis megismétlődhet 1956 és 1968 katasztrófája, s nehéz lesz „kimaradni” a fokozódó nemzetközi helyzetből. Ugyancsak ideges lehetett Bruno Kreisky szövetségi kancellár, a Szocialista Párt elnöke, amikor a linzi Voest Alpine konzern – a kihagyó lengyel szénszállítványok címzettje – 1981 őszi munkásgyűlésén imígyen üzent a lengyel sztrájkolóknak: „Mint egy munkáspárt elnöke, szeretném közölni a lengyel munkásokkal, hogy vannak kötelezettségeik az osztrák munkásokkal szemben is, akik készek voltak nekik hitelt nyújtani.” Arra nem tért ki, hogy alig akadt volna osztrák bányász, aki a lengyelországi munka- és életkörülmények között egy percre is hajlandó lett volna leereszkedni a tárnába. Történelemszempontból és kortársként is döbbenet érzékelem, hogy bölcs politikusok is mekkora botorságokat képesek összehordani.

A pokol tornácán

Nem hallgattunk az okos szóra – értve ezalatt a Fidesz beszélő fejeit és médiáját –, és bemelegedtünk a pokol tornácára. A földi pokol az említett órákulumok szerint Svédországban, azon belül is főleg Göteborgban, a második legnagyobb svéd városban van – migránsbandákkal, maffialeszámolásokkal, robbantásokkal és a bűn mindenfajta mocskával –, Örgryte pedig a szűkebben vett Göteborg északkeleti kapuja: hangulatos, inkább drága, mint olcsó kertváros sok fával, fából épült (azaz többnyire legalább százéves) házakkal, a házak között erdőfoltokkal, az erdőben időnként felbukkanó farkasokkal és medvékkel, meg vadmálnával, madárfütytel és a korán érkező skandináv ősz további ajándékaival, a szatyorban a kerítésekre kiakasztott, ingyenesen elvihető almától az áradás közben is kristálytisza patakokig, meg az égig, amely tündöklően kék, amikor néha egy-egy tenyérnyi foltja előbukkan a felhők mögül.

Közel harminc éve, 1996 óta vissza-visszajárunk Göteborgba. Akkor az apropó egy Svédországról szóló *Népszabadság*-melléklet volt, később egy svéd útikönyv, ma meg már semmilyen különösebb ok nem kell hozzá, inkább csak egy-egy alkalom. A család Európában sokfelé szórva él, és a Göta-parti metropolisz semmivel sem rosszabb találkozási hely, mint Koppenhága, Malaga vagy éppen Budapest. Az életünk úgy alakult, hogy a gyerekeinknek rengeteg göteborgi emlékük van; lassan már eltalálni is nehéz, hogy egyik-másik sztori melyik utazásunkhoz kapcsolódik. Azt viszont pontosan tudjuk, hogy a Lisebergben, a göteborgi vidámparkban hányszor és milyen körülmények között voltunk. A legemlékezetesebb természetesen az első alkalom volt, 2004-ben, húsz évvel ezelőtt. A kisebbik gyerek még óvodás, a nagyobbik is csak kisiskolás volt; a belépőket – ajándékba a készülő könyvünk kiadóján keresztül – csak este 9-kor kaptuk meg; az volt az utolsó éjszakánk a városban, de július elején fehérek a svéd éjszakák, és a park egészen éjfélig nyitva volt. Szóval szaladgáltunk a hatalmas, hegyes-völgyes csodaországban, mint Alice, versenyt futva az idővel, hogy minél több szórakoztató szerkentyűre felülhessünk, közben mindenfelé kigyulladtak a fények a fákon, a körhintákon meg a villanyoszlopokon, nyár volt, Svédországban voltunk, és még előttünk állt az egész utazás, meg úgy nagyjából az egész élet. Az ilyesmit nem felejt el az ember. Meg azt sem, hogy 2018-ban 250 kilométert utaztunk potyára (ennyi a Malmö–Göteborg-távolság), meg ugyanannyit vissza, egy csütörtöki napon, valamikor augusztus végén, amikor már egy hete elkezdődött a svédeknek az iskola, és csütörtökönként zárva volt a park. De aztán odamentünk pénteken is, a délutáni nyitásra, és akkor már a miénk volt az egész, mert alig volt ott valaki rajtunk kívül, csöpörgött az eső, és végső soron, mindent összeadva 1000 kilométert zötykölődtünk két napon belül a Lisebergért – simán megérte. Mindig megérte, és mindig meg fogja érni ezután is, sőt egyre többet ér, ahogy

egyre több a felidézhető emlék (például olyasmi, hogy azt a 2018-as vidámparkozást élő videóban közvetítettem anyunak, ami ma már objektív okok miatt lehetetlen lenne, de nem is kell, mert abban hiszünk, hogy mindent lát fentről).

Örgryte csak egy macskaugrásnyira van a Lisebergtől. Ha hegyezzük a fülünket, még az Airbnb-lakás csukott ablakán át is behallatszik, ahogy sikítanak a lányok a hullámvasúton. A környék előkelő, a domboldalra épült házak a parkra és a belvárosra néznek. Meg egy aprócska temetőre a Szent Szigfrid térnél, ahova valószínűleg nem temetnek már, de a gránitsírokat gondozzák, és a templomban is van még istentisztelet, minden héten egyszer, vasárnap délelőtt. A házak előtt drága autók állnak. Minden második elektromos, és legalább minden második házon van töltőszerkentyű. Ez még nem volt, amikor legutóbb, 2018-ban itt jártunk, de robbantások már akkor is voltak, az egyik egészen közel hozzánk, ugyanazon a lakótelepen, ahol akkor airbnb-ztünk; nem hallottuk, de az újságok írtak róla. Örgryte-ben ez az egész teljességgel elképzelhetetlen. Az örgryte-i napot úgy kell elképzelni, hogy reggel még esik az eső, aztán eláll, aztán megint újakezdi, mert Svédországban az őszi időjárásra leginkább az jellemző, hogy változatos. A napunk az 5-ös villamos vonala köré szerveződik, ahogyan maga a város is. Göteborg hatalmas – ha területre nézzük, közel akkora, mint Budapest, miközben „csak” 600 ezren élnek benne. Az 5-ös villamos keresztülszeli az egészet, mintha nálunk Budaörsről Soroksárig minden fel lenne fűzve egyetlen viszonylatra. Azt, hogy „minden”, szó szerint kell érteni: Göteborgnak szinte az összes nevezetessége vagy látszik az 5-ös villamosról is, vagy elérhető valamelyik megállóból 10-15 percnyi sétával. Ebbe még a Delsjön is beleértendő, ami egy hamisítatlan svéd tó, gránitsziklákkal, fenyőerdővel és átlátszóan tiszta vízzel; olyan, mintha kint lenne a vadonban, és félig-meddig kint is van: jobbra a város, balra a vadon. A rezidens vadkacsák unottan ejtőznek a parton, úgy kell őket odébb tolni, ha az ember ki akar menni a stégre – valószínűleg (ember)generációk sokasága óta nem fordult elő, hogy bárki bántotta volna őket, nincs benne a félelem a génjeikben. A stég hatalmas műanyag ballonokra szerelve úszik a vízen. A parton mentőcsónak és mentőöv: minden svéd tó fel van szerelve ilyesmivel, akkor is, ha csak akkora, mint egy nagyszoba, a Delsjön pedig, amely valójában két tóból, a Stora és a Lilla (azaz a nagy és a kis) Delsjönből áll, összesen majdnem három négyzetkilométer.

Amúgy ha Göteborgból bármilyen irányba elindul az ember, előbb-utóbb hasonló tavakba botlik, ezért a Delsjönnél nincs tömeg. Svédországban jellemzően sehol nincs tömeg, legfeljebb Stockholm és Göteborg belvárosában: 450 négyzetkilométernyi, azaz öt magyarországi területen 10 millió ember lakik, elférnek. Viszont ahhoz, hogy az ember maffiózókbá botoljon, nem tudom, hogy hol kellene leszállni az 5-ös villamosról. Mi szálltunk le többek között a pályaudvarnál, a kikötőnél, a történelmi városmagnál, a városnéző hajók beszállópontjánál (Kungsporsplatsen), a botanikus kertnél, a Lisebergnél, az Universeumnál (az utóbbi kívülről tipikus irodaház, belülről viszont egy komplett esőerdő krokodilokkal és kolibrikkel), éjjel és nappal is, meg keresztül-kasul bejártuk a szállásunk tágabb környezetét, rendszerint éjjel, de semmit nem láttunk, ami arra utalna, hogy Svédország vagy

azon belül Göteborg elesett. Ha valaki szeretné, hogy beszéljenek neki, azt szabályosan ki kell provokálni, például rossz kukába dobni az almacsutkát a pályaudvar mellett a Nordstan bevásárlóközpont szelektív szigetén, vagy a koedukált közvéce helyett a mozgássérülteknek szánt, pelenkázóval egybeépített alternatívát (handikapptoalett) használni – de hát azt magyarként is beláthatjuk, hogy mindennek van határa.

Szembesültünk azért megdöbbenő tapasztalatokkal is. A benzin például drágább volt, mint itthon, ami még soha nem fordult elő, mióta oda járunk. Az első utunk alkalmával, 1990-ben még nagyjából kétszeres volt az árkülönbség, aztán évtizedeken át jó másfélszeres, most meg azt kellett látnunk, hogy a 95-ösnek már 16 koronáért is be lehet szerezni literjét, ha találunk egy félreesőbb helyen lévő automata kutat, ami nagyjából 550 forintnak felel meg. És érték hasonló meglepetések a boltban is. Vásárolni a Liseberg főbejáratával szemben lévő ICA Focusba jártunk (az ICA olyasmi, mint nálunk a CBA, persze a politikai áthallások nélkül). A banán, az őszibarack, a nektarin, a szőlő és a sajt is olcsóbb volt, mint Budapesten; ez is olyasmi, amit nem tapasztaltunk még az elmúlt évtizedekben. Svédországban a havi átlagfizetés a 3500 eurót közelíti, nálunk meg az 1000-et – ha hiszünk a közgazdaságtannak, és az árakat tényleg a fizetőképes kereslet határozza meg, akkor itt valami nincs rendben. Ugyanez igaz a taxira is: 14 ezer forintnak megfelelő koronáért kivisz a reptérre, pedig a Landvetter Airport messzebb van Göteborg központjától, mint nálunk a Deák tértől Ferihegy.

88

Az egyetlen fontos hely, amit nem lehet megközelíteni az 5-ös villamossal, a Landvetter, de van busz (Flygbussarna meg Flixbus), és persze van taxi is. A sofőr leginkább bevándorló vagy nő; rengeteg a női vezető, különösen a tömegközlekedésben.

Most is azon a héten voltunk, amikor a svédeknél már elkezdődött az iskolaév. Mi pénteken érkeztünk, és a délelőttöt a Nordstanban töltöttük, ott vártuk össze a családtagokat; volt idő nézelődni. Ami feltűnt: azon az első héten a svéd iskolások 10-re mentek, és semmi más nem volt náluk, csak egy kis laptop- vagy tablettáska. A további heteken már 9-re járnak, de a felszerelésük nem változik. Ez is eltér a magyar gyakorlattól, meg az is, amit szintén megfigyeltünk, hogy az óvodások és a kisiskolások a nap nagy részét a szabadban töltik, tekintet nélkül az időjárásra: ha esik, akkor esőkabátban és gumicsizmában vannak, de mindenképpen odakinn. A gyerekek között is rengeteg a fenotípusos migráns, ami persze azt is jelentheti, hogy már az apja-anyja is ott született: Svédország az 50-es években kezdte megnyitni a határait, akkor még jórészt a vendégmunkások előtt. Mára viszont nagyjából be is zárta: a svédekhez ma jóval nehezebb bejutni – bármilyen jogcímen –, mint mondjuk Magyarországra, kivéve azt az egyszerű esetet, ha (mint ahogyan mi) valamely EU-tagállamból érkezünk.

Mindenesetre ha valaki az M1 híreiből tájékozódva esetleg azért mondana le egy tervezett svédországi programot, mert attól fél, hogy szitává lövik, vagy nemváltoztató műtetre kényszerítik, gondolja át: ezeket a sorokat már itthon írom, nincsenek rajtam golyónyomok, és a genderstátuszom is változatlan, ami azt bizonyítja, hogy a vizitet igenis meg lehet úszni épp bőrrel.

Száz év után...

Újabb zavargások Koszovóban, pontosabban a szerb többségű Kosovska Mitrovicában, ahol a szerb polgárok demonstrálnak a koszovói kormányzat újabb intézkedései ellen. A helyzet pattanásig feszült. Nem váratlan hír, hiszen immár rendszeresen ismétlődő jelenségről van szó. Az új konfliktus miéértje az, hogy a koszovói kormány illegálisnak minősítette az Észak-Koszovóban létrehozott, a koszovói közigazgatási rendszertől független szerbiai intézményeket, így például az önkormányzati irodákat, a szerbiai bankok helyi kirendeltségeit vagy a szerb postát.

Legutóbb azért tüntettek, mert a koszovói kormány nem tartotta többé hivatalos fizetőeszköznek a dinárt. Kizárólag az eurót ismeri el. Koszovóban ugyanis euróval fizettek az albán polgárok, a szerbek dinárral. Alighogy az egyik ügy lecsillapodott, és immár mindenki euróval fizet, fellángolt a másik. Úgy érzem, ennek a történetnek sosem lesz vége!

Időnként úgy tűnt, hogy a részkérdésekben való kiegyezéssel feloldható a feszültség, de mindez csak látszat, mert a részkérdések a legfontosabbhoz kötődnek: Koszovó függetlenségének elismeréséhez. Koszovó kikiáltotta a függetlenségét, amelyet Szerbia nem ismer el, továbbra is saját területének tartja az egykori déli tartományt. Ehhez tartják magukat a koszovói szerbek, akik ügyes-bajos dolgaikat nem hajlandók a koszovói közigazgatási intézményekben rendezni, mivel Szerbia állampolgárainak tartják magukat, ezért csakis a szerbiai közigazgatási intézmények szolgálatait veszik igénybe. Nem arról van szó, hogy vitába kerülnek a koszovói intézményekkel, hanem arról, hogy nem ismerik el a létezésüket.

A legutóbbi incidens alkalmával Szerbia mozgósította a hadsereget, Koszovó határának közelében repkedtek a MiG-ek, végül azonban lecsillapodott minden, és maradt az euró. Ezúttal Vučić elnök bejelentette Szerbia feltételeit, bizonyára az EU asszisztálásával megkezdődnek az újabb diplomáciai tárgyalások, amelyekben ezúttal Vučićnak jobb esélyei vannak, mint eddig, mivel a lítiumbányászat ügyében kiérdemelte az európai tőke rokonszenvét, ez pedig várhatóan megpuhítja az EU politikusait is, erre abból következtek, hogy legutóbbi belgrádi látogatásán Olaf Scholz német kancellár bölcsen mosolygott, nem feszegette a szerbiai korrupciót vagy a sajtószabadságot és a jogállamiságot. Őt követte Macron francia elnök, aki vidáman bejelentette, hogy Szerbia nagy barátjának tartja magát. Bizonyára születik valamiféle kompromisszum, amely pár hónap múlva felborul, és kezdődik minden előlről. Az utóbbi négy évtizedben a Koszovó-kérdés nem került le a napirendről. Hiába próbálkozok eltávolodni tőle, nem lehet, hiszen Koszovó meghatározza Szerbia hétköznapijait, az EU-hoz való csatlakozását, a demokratikus állapotokat, az emberek viselkedését és a politikai nézeteltéréseket is.

Személyesen csak az utolsó negyven év érintette a hétköznapjaimat, de kénytelen vagyok tudomásul venni, hogy a koszovói konfliktus nem most kezdődött, hanem több mint egy évszázaddal ezelőtt, vagyis 1912-ben, amikor a törökök feletti győzelem után a szerb hadsereg bevonult Koszovóba. Ez nem ment olyan simán, mint a Vajdaságban az első világháború után, amikor a magyar katonaság békésen távozott. Koszovóban a szerb katonaság ellenséges érzelmű albán polgárokkal szembesült, a szerb politikusok pedig megbotránkozva vették tudomásul, hogy a középkori Szerbia területén az albánok vannak többségben. Ahogy Branko Horvat akadémikus írja, ezeket az albánokat barbár és primitív népségnek kiáltották ki, akik nem érdemlik meg, hogy a belga alkotmány mintájára készült szerb alkotmány biztosította jogokat élvezzék. Eléggé elterjedt vélekedés szerint így kezdődött a koszovói konfliktus, mások szerint ekkor veszttette el Szerbia Koszovót.

Hogy nem légből kapott állításokról van szó, erről ír a koronatanú, a jugoszláv eszme egyik legihletettebb képviselője, Miroslav Krleža is, akinek műveit ezen a nyáron újra elővettem. Nagy élvezettel olvagattam naplóit, regényeit, drámáit és esszéit. Az újabb koszovói konfliktus fellángolásakor, éppen a legjobbkor, fellapoztam a *Balkáni impressziók* című, 1924-ben írt esszéjét, amelyben belgrádi látogatásáról számol be. Keserűen emlékezik vissza ifjúkori utópiájára, amikor az Osztrák–Magyar Monarchiában élő értelmiségiek, köztük ő is, a szerb „fehér sastól” várták a szabadságot, és úgy gondolták, hogy Belgrád felszabadító energiája menti meg őket. 1924-ben a „csevapcsicsa és a joghurt” városában azonban leszámol ifjúkori Belgrád-ábrándjaival, és lesújtó véleményt mond Petar Karađorđević királyságának fővárosáról. Arról a Petar Karađorđevićről van szó, akinek napjainkban szobrot emeltek Újvidéken is, meg Szabadkán is, mert felszabadította a városokat a magyar uralom alól. Egyébként ez a legmagasabb szobor Szabadkán. A szerb király Jadran mozi előtti szoborfigurája diadalittasan tekint a város főutcájára és a Szabadkán vendégszereplő magyarországi politikusokra.

A mai hivatalos álláspontoktól eltérően Krleža rendkívül kritikusan írt a királyi Jugoszláviáról és annak fővárosáról, amely az újdonsült gazdagok izléstelenül berendezett kocsmája lett. Dívott az izléstelenség kavalkádja! A bulvár-, illetve a revolveres hangú sajtó hazugságokkal ámítja a tömegeket. Tombol a giccs és az izléstelenség. Felidézi a nyugati, többek között a budapesti sajtó vélekedését is, amely szerint a Balkánon primitív, a békét veszélyeztető ösztönemberek élnek. Ez méltatlan – jegyzi meg Krleža –, de sajnos a belgrádi sajtó ugyanúgy ír az albánokról, mint a nyugati a Balkánról. Primitív „emberarcú vadállatoknak” nevezi őket, akik elfoglalták azt a területet, ahol a középkorban szerbek éltek. Emlékeztet a szocialista Dimitrije Tucovića, a balkáni konföderáció megálmodójára, aki a *Szerbia és Albánia* című könyvében Szerbia koszovói terjeszkedését imperialistának nevezte, és azt fejtegette, hogy Koszovónak Albániához kell tartozni. Manapság ritkán hangzik el Tucović neve, érthető, hiszen Petar Karađorđevićnek emelnek szobrokat.

Krleža békésebb utat javasolt, mint Tucović, hiszen 1924-ben már pusztán illúzióknak számított volna Tucović végkövetkeztetése. A balkáni viszályokat, írja a baloldali Krleža, csakis balkáni konföderáció létrehozásával lehet

csillapítani. Pontosán száz év után, vagyis ezekben a napokban kiderült, hogy erre sincs kilátás. Nincs többé tevékeny balkáni baloldal, vagy ha létezik is ilyesféle kezdeményezések, akkor a parlamenti választások során a legszegényebb rétegekben szenvednek sorsdöntő vereséget. Ezért erre ma-napság semmi esély, úgyhogy a balkáni konföderáció is Krleža egyik ifjúkori utópiájának nevezhető. Akárcsak Jugoszlávia.

Értem, hogy a kimondottan baloldali Krleža (akinek egyébként a baloldallal akadt elkeseredett vitája) miért ostromozta a belgrádi újjgazdagokat, hiszen nem volt elnéző az Osztrák–Magyar Monarchiában felcseperedő zág-rábi nagypolgársággal szemben sem. Ez a nagypolgárság azonban nem az egyik napról a másikra gazdagodott meg, hanem több mint száz év alatt. A *Glembay Ltd* című drámájában szatirikus éllel mutatja be a századelő oligarcháinak mentalitását, és kíméletlenül kimondja, hogyan tettek szert tetemes vagyponra. A kezük véres volt, erkölcsileg romlottak voltak, csaltak és loptak, de legalább művelődtek, és rangos európai újságokat olvastak. Németül vitakoztak a filozófiáról, tudták, hogy ki volt Kant. Ezeknek a kulturális sznoboknak volt minőségérzékük. Ezenkívül több nemzedék gyűjtötte össze a tetemes vagyont.

Nem úgy, mint a mai oligarchák, akik nem társalognak filozófiai kérdésekről, nem a *Le Monde*-ot olvassák, hanem a *Kurirt* vagy az *Informert*. Soha annyi giccsel nem találkoztam a kormányközeli újjgazdagok tulajdonában levő televízióban, mint ezekben az évtizedekben. A *Pink* televízió, amelyben a köztársasági elnök előszeretettel szerepel, a rendszerváltás gyimgyomja lett. És nincs szükség nemzedékek ügyködésére, az új oligarchák egy-két évtized alatt lettek milliárdosok. A bársonyos forradalom utáni új kleptokapitalista osztály nábobjai tehát inkább emlékeztetnek a Krleža-féle *Balkáni impressziók* belgrádi szereplőire, mint a *Glembay Ltd* hőseire.

Sajnos, el kell ismerni, hogy a mai Glembayok a bársonyos forradalom születményei. Ezzel kapcsolatban naplójában – Krleža legalább olyan szenvedélyes naplói-író volt, mint Márai – megenged magának egy gunyoros mondatot. A hatvannyolcas lázadó ifjúsággal kapcsolatban ironikusan megjegyzi, hogy minden nemzedék átéli utópiájának megvalósulását. Csakhogy ez nem úgy történik, ahogy megálmodta. Lehet ezt akár közvetett önvallomásnak is nevezni, a szocializmus sem úgy valósult meg, ahogy elképzelte, de újabban tanulságos síron túli üzenetnek tartom. 1968 után berzenkedtem Krleža mondatának olvasásakor, nyilván azért, mert a hatvannyolcas eszmék nem valósultak meg. A bársonyos forradalmak után azonban reméltem, hogy mégsem volt hiába. És mi történt? Megszülettek az új Glembayok. Egyelőre még nem róluk szól az irodalom, hanem egymást követik a szegényekről és a nincstelenekről, a kisemmizettekről szóló érzélgős művek. Pedig róluk kell szólni, akik a politikusok mellett díszellegnek.

A zsidó: a puhány okostojás

Az antiszemiták és filozemiták többnyire megegyeznek abban, hogy a zsidóknak jobban megy. Már amikor nem irtják, nem üldözik őket túlságosan, hanem hagyják, hogy a dolgok menjenek a maguk útján.

A filozemiták szerint a zsidóknak azért megy jobban, mert jobbak. Mert megérdemlik. Jobban tudják, amit csinálnak. Több köztük az okos, a zseni, a jó üzletember. Az antiszemiták szerint azért megy nekik jobban, mert a saját képükre alakítják a világot, a kapitalizmus is, a szocializmus is az ő képüket viseli, elszívják a levegőt a többiek elől, kizsákmányolják őket, uralkodnak rajtuk, már ha a többiek nem tesznek valamit ez ellen, hanem hagyják, hogy a dolgok menjenek a maguk útján. Ettől még az antiszemiták is gondolhatják, hogy a zsidók okosabbak, ügyesebbek, jobb üzletemberek és alkalmazkodóképesebbek. Jelentős részük gondolja is. Csak azt gondolják hozzá, hogy annál rosszabb. Annál kevésbé érdemlik meg, amiük van, és a helyet, amit a világban elfoglalnak.

Az antiszemita és a filozemita egymás tükörképe. Az antiakármi és a filoakármi egymást legitimálja. Ha lehet egy származási alapon meghatározott kollektívumot a többenél jobbnak gondolni, akkor lehet rosszabbnak is, és viszont.

Elég széles körű meggyőződés, hogy az ember köteles az identitásának megfelelő nép filójának lenni, és

az azzal ütköző, azzal érdekellentétben, konfliktusban, pláne háborúban álló nép antijának lenni. Ez lenne a nemzetteljesítmény – nálunk a magyarságteljesítmény – minimuma.

Aki nem ilyen, az nemzetidegen, gyökértelen, hazátlan bitang. Esetleg önmegtagadó, öngyűlölő zsidó.

Kérdés, mit kezdjen a zsidók – antiszemiták és filozemiták által egybehangzóan vélelmezett – jobban menésével az, aki az antiságot és a filóságot is elutasítja, szemitában is, másban is.

Mindenekelőtt le kell mondania arról, hogy a jobban menést valamilyen kollektív minőségnek tudja be. Hiszen ha van ilyen kollektív minőség, akkor van jobb nép és rosszabb nép, szeretetre méltóbb, megvetésre méltóbb, és akkor jogosult az anti is, a filo is. Az anti és a filo elutasítása éppen a kollektív minőség tételezésének elutasítását jelenti.

Ha ezt elutasítjuk, akkor nem marad más lehetőség, mint a személytelen (a kollektívum szintjén személytelen) történelmi-szociológiai tényezőkben, sajátosságokban keresni a magyarázatot.

Kezünkben van egy könyv, amely nagyon határozottan nem filo- és nem anti-, és a jobban menés árnyalásában és értelmezésében, valamint a magyarázó elméletek kritikai megközelítésében nagyon jól teljesít, de az új magyarázó tézis tekintetében nem annyira meggyőző. (Bolgár Dániel: *Miért éppen a zsidók? A zsidó siker és*

kudarc feltalálása Magyarországon, Corvina, Budapest, 2024, 544 o.)

A zsidókról, pontosabban a zsidónak tartottakról való tárgyyszerű beszéd esélyei nőnek, legalábbis Európában. A holokauszt távolodik, tetesei, nagykorú túlélői gyakorlatilag már kihaltak. Európában zsidók már sehol nincsenek jelen olyan számban és helyzetben, hogy a társadalom állapotára való erőteljes hatásuk széles körben elhithető legyen. Igaz, hogy az antiszemitizmushoz nem kell zsidó, de ahhoz azért mégiscsak kell, hogy az antiszemitizmus a társadalomban jelentős mozgósító erő legyen. A világi zsidópártiság, zsidóellenesség ma már nem egy európai társadalmon belüli viszonyokról szól, hanem általában kapitalizmusról (imperializmusról), kommunizmusról, globalizmusról, és mindezekelőtt a Közel-Keletről.

Arról tehát, hogy a mítoszokon túl egy ország, jelesen Magyarország életében milyen szerepet játszottak a zsidók, amikor még mennyiségileg is, minőségileg is számottevő mértékben voltak jelen – a magyarországi vészkorszak előtt –, egyre jobb eséllyel lehet tárgyszerűen beszélni.

Egyre többen vannak abban a lélektani és társadalmi helyzetben, hogy ezt megtehetik. Zsidók és nemzsidók, se-nem-zsidók-se-nem-nemzsidók, zsidók-is-nemzsidók-is egyaránt. Bolgár Dániel könyvének első értéke, hogy ezt a „se nem, se nem”, „is-is” állapotot a bevezetésben megjeleníti, amikor először leírja, hogy tekintse őt az olvasó zsidónak, majd azt, hogy ne tekintse őt annak, és hogy „végül is teljesen mindegy”.

A szerző idézi Isaac Deutscher szavait arról, hogy miként zsidó ő, miközben nem is hívő, nem is világi zsidó nacionalista, és nem is tekintti a zsidót vérségileg meghatározott fajnak: „Zsidó vagyok azonban annak erejénél fogva, hogy feltétlenül szolidáris vagyok az üldözöttekkel és elpusztítottakkal. Zsidó vagyok, mert a zsidó tragédiát a magam tragédiájának érzem.”

Én még ebben a deutscheri értelemben vagyok zsidó, a nálam nagyjából két évtizeddel fiatalabb szerző azonban erről már azt írja: „Ha azonban az én nemzedékem hivatkozik a zsidó szenvedésekre önmeghatározásakor, olyasmit használ arra, hogy regényes identitást nyerjen, ami nem történt és nem is történhetett volna meg velem. Azt hiszem, nekünk ez alapján zsidónak lenni inkább felfuvalkodottság, öntetszelgés lenne, mintsem együttérzés. Nem érzem magam a zsidó szenvedések letéteményesének.”

Bizony valamelyest találva éreztem magam, amikor ezt olvastam. Deutscherrel ellentétben velem sem történhetett volna meg az, ami a holokauszt zsidóságával megtörtént, viszont én legalább átérezhetem, hogy a létezésem egy nő ugyancsak valószínűtlen túlélésének köszönhető, s már születésem előtt elpusztíthattak volna. 1975-ben azonban, amikor Bolgár Dániel született, már nem nagyon voltak a túlélők között termékeny korban lévő nők, és ez a másodfokú érintettség is elhalványodott már. Neki már csak azért kell írnia arról, hogy éppenséggel zsidónak is lehet őt nézni, nehogy az a látszat keletkezzék, hogy valamit titkolni akar.

Nem véletlen, hogy az öntudatos zsidók ma Magyarországon vagy visszakapaszkodnak a hitbe, vagy legalábbis a felekezetbe, vagy/és Izrael távoli nacionalistái. Mi, deutscheri zsidók egyre kevesebben vagyunk. Ami nem is baj.

Mindenesetre Bolgár esetében ez a felemás érintettség éppen megfelelő mérték az érdekeltséghez is, az elfogulatlansághoz is.

Bolgár Dániel ugyan kimutatja, hogy a zsidóknak összességében nem ment annyival jobban, mint ahogy azt a nemzsidók és a történészek jelentős része gondolja (pár évvel ezelőtt vitába is keveredett e tárgyban Ungváry Krisztiánnal), de azt nem vitatja, hogy jobban ment nekik, és éppen ennek az okát kutatja. Arra az eredményre jut, hogy a zsidó sikerek oka „a róluk folytatott képzelgésben rejlett”. Azt képezelegtek a zsidókról, hogy Weöres kisfiújának szóhasználatával a seggükben is fejük van, észben erősebbek, testben viszont gyengébbek a nem zsidóknál. Ez az előítélet jelent meg az értékelésükben az iskolában, a munkaerőpiacon, ebből keletkezett az előnyük azokon a pályákon, amelyeken a fejüket használják az emberek, és így jutatta a többség, az erősebb fél előnyhöz önmaga rovására a gyengébbet, a megvetettet, a zsidót.

Még visszatérünk rá, miként és milyen eredménnyel igazolja a szer-

ző a téziséét, előbb azonban nézzük meg a könyv példáival, miként alakult a zsidókról alkotott kép.

A felvilágosodás a zsidóban mindekelőtt a felvilágosult polgár ellentétét látta. „Őn a zsidóságban nem fog mást találni, mint egy tudatlan és barbár népet, amely hosszú idő

óta a legpiszkosabb fősévnyiséget a legutálatosabb babonával és legyőzhetetlen gyűlölettel párosítja mindazokkal a népekkel szemben, akik megtűrik és gazdagítják őket.” Így ír Voltaire filozófiai szótárában a zsidókról, viszont a tolerancia erényét hirdető liberális gondolkodóként úgy véli – számos kortársával ellentétben –, hogy a zsidót, bármilyen undorító, nem elpusztítani, hanem felemelni kellene, hogy „számító állatokból” „gondolko-

dó állatokká” váljanak. Ennek esélyét illetően azonban Voltaire peszsimista volt. Ellentétben Eötvös Józseffel, aki *A zsidók emancipatioja* című 1840-ben keletkezett művében azt fejtegeti, hogy Voltaire-nek ugyan igaza van mindabban, amit a zsidókról ír, valóban, kellemetlen, visszataszító népség, mely az ostoba talmudi előítéleteihez ragaszkodik, s „becsülete nem vala”, de úgy véli, a zsidók nem önhibájukból ilyenek, hanem a keresztények miatt, akik kiteszítették és megtaposták őket. Ám ha a keresztények meglátják bennük a felkarolandó szerencsétlen nyomorultat, akkor a nemzetbe való

BOLGÁR DÁNIEL

MIÉRT ÉPPE A ZSIDÓK?

A ZSIDÓ SIKER ÉS KUDARC
FELTALÁLÁSA MAGYARORSZÁGON

CORVINA

Bolgár Dániel Miért éppen a zsidók? *Corvina Kiadó, 2024. 5192 forint.*

befogadásuk, az együttérzés megjavítaná őket, és beilleszkedhetnének a polgárosuló társadalomba.

Ez a beilleszkedési diskurzus volt az uralkodó, annak követelményeit támasztották – ki milyen arányban, ki mennyi reménnyel – a többséggel és a zsidósággal szemben egészen addig, amíg meg nem jelent a polgárosuló, iparosodó társadalomban a sikeresen, a többségnél – a többség többsége szerint – eredményesebben beilleszkedő zsidó polgár.

Ettől kezdve a diskurzus kettévált. A polgári világon kívül, a gettóban, a falvakban, a hászidok világában élő, a galiciáner, a pólisi zsidó maradt a tudatlan, barbár, бүдös, primitív módon nyereszkes kvázi állapotban, az integrálódott (vagy már eleve „integráltan” bevándorló) zsidó polgár körül pedig kialakult a térfoglaló diskurzus.

Ennek úttörői voltak az egységes Németország megszületése utáni években Heinrich von Treitschke és Wilhelm Marr, aki megalakította az Antiszemita Ligáját azzal a céllal, hogy megakadályozzák Németország teljes elzsidósodását, és a térfoglaló szemtelen szemitákat „a számarányuknak megfelelő helyzetbe” szorítsák vissza.

Velük egy időben Magyarországon is megjelent ez a diskurzus. 1875-ben fellépett az antiszemita politika első vezéralakja, Istóczy Győző azzal a tézissel, hogy a zsidók olyan hatalmas, támadó kasztot alkotnak, melynek törekvése „a vagyonaránytalanság napról-napra nagy dimenziókban növelésére” irányul, mely diktatori hatalomra tett szert közgazdasági téren, ezt más területekre is igyekszik kiterjeszteni, és ez a tendencia a többség elnyomásával

fenyeget. Nem Istóczy volt az első. A *Religio* című katolikus lap már egy évvel korábban megírta, hogy a zsidó „az úr a kereskedelemben, a sajtóban, ő uralkodik az egykori urak, a nemesek felett... nekik áll szolgálatukra az országban minden, mint ha csak ők ontották volna véreket a honfoglaláskor”. Magyarország „az alkotmányos aera” (vagyis a kiegyezés) óta „zsidó ország”.

Ekkor Magyarországon ez a térfoglaló diskurzus még marginális volt, de idővel a közvélekedés centrumába került.

A zsidó „addig hajlongott, míg görbe nem maradt a háta”, „gyakran kistermetű, vézna, gyöngé; alakja szárnalmas, vékony, elcsenevészett”. „Nincs faj, melyen ily kevéssé látzanának az erő jelei.” Ezt egy Anatole Leroy-Beaulieu nevű francia történész írta, aki nem anti-, hanem nagyon is filozemita volt, aki szenvedélyesen védelmezte a zsidókat az antiszemitákkal szemben, s amennyire lesújtó véleménye volt a fizikai adottságaikról, annyira nagyra becsülte a szellemi képességeiket: „És ha az embernek egyik fő sajátossága, hogy eszes, okos lény, akkor az emberek közül a zsidó a legemberibb.” Amennyire elgyöngítette a sok megpróbáltatás a testét, annyira „megedzette értelmét és finomította az agyvelejét”.

Bolgár Dániel idézetek tömegét hozza anti- és filozemitáktól, zsidóktól és nem zsidóktól annak bizonyosságául, hogy mennyire elterjedt volt az okos és nyamvadt zsidó képzelet. Trefort Ágoston is a zsidó éles eszét állítja párba a gyakorlatlan és piszkos testével, a fizikai munkától való idegenkedésével.

Arányi Lajos, a rudnói csodadoktor megállapította, hogy az általában koszfészekben élő zsidó „minden egyéb ember közt... a legrútabb”, ahol „torzarczot látunk, azt szentül zsidónak tarthatjuk”, viszont „általjában véve igen szép ésszel bír”, csak persze rosszra használja. Keleti Károly is, a millennium reprezentatív kiadványában az etnográfiai fejezetet író Hermann Antal is úgy vélte, hogy az eszesebb és gyöngébb zsidó és az erősebb, de kevésbé eszes magyar keveredésével, „a magyar és zsidó vegyülékével”, amelyet a polgári házasság intézménye lehetővé tesz, „olyan fajt nyernénk a hazának”, amelyben „értelem és erő, munkaképesség és mozgékonyág egyesül”.

A puhány okostojás zsidó képzete a térfoglalási narratíva, illetve problémaérzékelés keretében tett szert jelentőségre, de már a térfoglalási narratíva előtt, a 19. század első felében felbukkant. Széchenyi István például már 1844-ben azzal érvelt a zsidók emancipációja ellen, hogy „ki a nemzetiségét őszintén pártolja, lehetetlenség, hogy most olyan elemnek, melynek több intelligentiája, több szorgalma van... kedvezéseket nyújtson”. Bolgár szerint „Széchenyi a reformkor »szerencsétlen és elnyomott« bolygó zsidójában meglátta a későbbi bankigazgatót”.

Az idézetek tömegének súlya alatt el kell fogadnunk Bolgár tézisének azt az elemét, hogy a puhány okostojás zsidó képzete igen elterjedt volt és hatott a társadalmi folyamatokra.

De vajon képzet volt-e ez, vagy objektíven kimutatható szellemi fölény? Illedelmes, antirasszista

zsidó manapság tartózkodik attól, hogy egy származási csoportot ebben a tekintetben kollektíve mások fölé emeljen. Egyrészt azonban nem minden zsidó ilyen illedelmes (különösen ha arabok viszonylatában beszél a zsidókról), másrészt pedig az illedelmesek egy részében is ott rejtőzködik hallgatólagosan ez a meggyőződés, ami a zsidónak tekintett szellemi, kulturális eredmények demonstratív emlegetésével tör ki belőle.

Bolgár alapos áttekintést ad azokról a kísérletekről, amelyek akár a kiemelkedő intellektuális eredményeket elérő személyek, vagyis a zsenik vizsgálatával, akár a fajmérettel, akár IQ-tesztekkel igyekeztek kimutatni, hogy a zsidók okosabbak, mint a nem zsidók.

Úgy találta, hogy ezt semmi nem igazolja. A zsenik száma nem sokat mond az egész populációról. Ha például a zsidók felülreprezentáltságával érvelne valaki a Nobel-díjasok között, akkor arra az eredményre kellene jutnia, hogy az amerikaiak a legokosabbak a világon, a férfiak pedig sokszorta okosabbak a nőknél, és például sok nemzet férfi tagjai is okosabbak a zsidó nőknél. Czeizel Endre és munkatársai vizsgálatával kapcsolatban, miszerint a zsenik között a zsidók ötszörösen felülreprezentáltak, kimutatta a vizsgálat módszertani gyarlóságát. A Magyar Életrajzi Lexikonból vett névsorban például a zsidó szellemi kiválóságok negyede kommunista káder, illetve mártír volt, akik nem feltétlenül a kiemelkedő szellemi képességeik miatt kerültek bele a pártállamban szerkesztett lexikonba. Ráadásul nem is tartották magukat zsidónak.

Az IQ-mérések kulturális megha-

tározottsága közismert. Sokkal inkább a társadalmi alkalmasságot, a társadalomban való sikeres szereplés valószínűségét méri, mint az elme élességét, de a zsidókat megkülönböztető IQ-vizsgálatok egy részében nem is a zsidók mutatkoztak a legjobbnak, s ahol igen, ott sem olyan nagy a különbség, a mintavétel pedig egyébként is esetleges.

A fejméricskélésről ne is beszéljünk.

Röviden, nincs objektív bizonyíték arra, hogy a zsidók átlagosan okosabbak lennének vagy lettek volna a nem zsidóknál.

Az okossággal ellentétben az iskolázottság nagyon jól és teljesen objektíven mérhető, legalábbis az izraelita felekezettől ki nem lépett zsidók esetében a vészkorszakig, tehát abban az időszakban, amikor a tanulók felekezeti hovatartozását hivatalosan nyilvántartották.

Minden adat azt mutatja, hogy a zsidók az átlagnál sokkal iskolázottabbak voltak még a numerus clausus bevezetése után is. „A dualista kori Magyarországon több mint hatszor, a trianoni Magyarországon közel három és félszer nagyobb esélye volt a zsidó fiataloknak a középfokú iskolázásra, mint a keresztényeknek.” „A középiskolai leérettségizés valószínűségében valamivel annál is nagyobb különbség volt zsidók és nem zsidók közt, mint a középiskolába járásban.” Ami a felsőoktatást illeti, „1900-ban a hallgatók 28,4 százaléka, a numerus clausus bevezetése, majd 1928. évi módosítása után, az 1929/1930. tanév második félévében 9 százaléka volt az izraelita.” Ekkor a teljes lakosság kb. 5 százaléka volt izraelita. Ráadásul

nem kevés zsidó tanult a numerus clausus miatt külföldi egyetemeken, és ők nem szerepelnek a kimutatásokban, miként a kikeresztelkedettek sem, kiknek körében aligha volt alacsonyabb a magasabban iskolázottak aránya. „1930-ban a zsidó népesség 3,1 százaléka volt diplomás, a nem zsidóknak 0,9 százaléka.”

A szerző erre itt nem tér ki, de ez az adat jól mutatja, hogy milyen könnyű valós tapasztalatok alapján teljesen téves következtetéseket levonni egy kollektívumról. Az a tapasztalat, hogy sokkal gyakrabban ütközhetnek zsidóba az emberek, ha diplomás figurák között járnak, mint ha más közegben mozognak, arra a következtetésre vezethet, hogy ezek a zsidók bezzeg megszerzik a diplomát, amire a szegény kereszténynek oly kevés esélye van. Holott egy harminchárom fős reprezentatív zsidó mintába összesen egy diplomás zsidó fért volna bele a zsidótörvények előtti időszakban, a többi harminckettőnek nem állt módjában vagy/és szándékában diplomát szerezni.

Hasonló „érzéki csalódást” okozhat az értelmiségi és mezőgazdasági munkát végző zsidók aránya 1900-ban. Ebben az évben Magyarországon a szabadfoglalkozású értelmiségi keresők 27,3 százaléka volt zsidó. Ez többszörös felülreprezentáltságot jelentett. Az őstermelőknek viszont csak 0,6 százaléka volt zsidó, ami óriási mértékű alulreprezentáltságot jelent. Értelmiségi keresők között járva az ember igen gyakran bukkant zsidóra, az őstermelők között pedig csak igen ritkán. Holott a zsidó keresők között sokkal nagyobb arányban voltak őstermelők (9,7 százaléka), mint értelmiségiek (5,7 százaléka). Egy százfős reprezentatív zsi-

dó mintába bekerülhetett volna tíz őstermelő és hat értelmiségi. Csak éppen az a hat igen jól láthatóan „foglalt teret” a vékony értelmiségi rétegben, míg az a tíz őstermelő eltűnt a földet művelők hatalmas tömegében.

A „személyes tapasztalat” tehát azt mutatta, hogy a zsidó sokkal inkább értelmiségi, mint paraszt, holtly egyáltalán nem ez volt a helyzet.

Annak a kérdésnek, hogy miért ment jobban a zsidóknak, annyi a súlya, amennyivel tényleg jobban ment nekik. Ebben a tekintetben már lezajlott egy többfordulós vita Ungváry Krisztián és Bolgár Dániel között Ungváry A Horthy-rendszer mérlege című könyve kapcsán. A vita során mindkét fél álláspontja finomodott. Bolgár Dániel könyvének idevágó fejezetében hosszán foglalkozik azzal, mennyire megalapozatlanok azok a Horthy-korszak antiszemita szakembereitől Ungváry és mások által átvett becslések, miszerint a nemzeti vagyon 20-25 százalékát birtokolta volna a lakosság 5 százalékát kitevő zsidóság. Ungváry azonban már Bolgár Dániel kritikái megjegyzéseire adott válaszában (Múltunk, 2015/4.) sem ragaszkodott ezeknek a minden bizonnyal valóban túlzó becsléseknek az elfogadásához, viszont számos kritikái megjegyzést tett Bolgár állításaival kapcsolatban.

A részgazságok valamiképpen megoszlanak a vitatkozó felek között, de ezek elosztására kompetencia híján nem vállalkozom, csupán azt jegyzem meg, hogy a vitatkozó felek más célok szerint szelektálják, illetve értelmezik a rendelkezésre álló adatokat. Bolgárnak az a nagyon is

jogosult törekvése, hogy a leginkább szembevetendő valóságselemek mögött megkeresse a teljes zsidó népesség helyzetét árnyaltan jellemző tényeket, adatokat. Ungváry Krisztián, Kádár Gábor, Vági Zoltán figyelmének középpontjában viszont az áll, hogy a zsidók magyarországi üldözésének motívumai között a zsidótörvényektől a holokausztig milyen szerepet játszottak az újracszatható javak és pozíciók. Ebben a tekintetben pedig a zsidók számarányának a nagyon gazdagok, illetve a módosak, a kifosztásra leginkább „érdemesek” körében nagyobb súlya van, mint a szegény zsidók beszámításával előálló átlagnak. A zsidóüldözés társadalmi fogadtatásában is nagyobb szerepe van a látható vagyonnak, mint a rejtőzködő szegénységnek. Azt pedig Bolgár sem tagadja, hogy a nagyon gazdagok körében a zsidók igen jelentősen felülreprezentáltak voltak.

Végül is Bolgár úgy összegez, hogy „a zsidók tényleg nagyobb anyagi és biológiai jólétben éltek a nem zsidóknál”, csak nem annyival nagyobbban, amennyivel gazdagabbnak híresztelték és híresztelik őket ma is. Ez így stimmel. Bolgár a zsidó egzisztenciális siker okait keresi a könyvében, tehát nagy bajban is lenne, ha ennek a sikernek a létezését cáfolná.

A szerző sorra veszi a zsidó sikert magyarázó elméleteket, és valamennyit azzal az ambícióval bírálja, hogy megtisztítsa a terepet a saját elmélete előtt. Ez egyrészt hasznos törekvés, hiszen nincs tökéletes, végleges és önmagában elégséges magyarázat, s az eddigi elméletek bemutatásával, elemzésével a szerző igen értékes és tanulságos munkát

végez el, másrészt viszont az ambíció, amellyel ezt a munkát végzi, megfosztja a bemutatott elméletek arra érdemes részét a részgazságitól, s olykor erőltetett cáfolatokhoz vezet.

A magyarázó elméletek hosszú során nem tudunk végigmenni, csak néhány példát ragadunk ki.

A vallási intellektualizmus szerepének cáfolata például kifejezetten gyenge. Ennek az elméletnek az a lényege, hogy a zsidó vallási gyakorlattal, a hagyományos zsidó életmóddal, normákkal együtt járó alfabétizmus, szigorú tanulási kötelezettség összefügg a modern korban a zsidók magasabb iskolázottságával, szélesebb körű nyelvtudásával s mindezek egzisztenciális előnyeivel. Ezt elég snassz azzal cáfolni, hogy voltak, akik ennek az elméletnek elmentmondtak (ilyenek minden elmélettel kapcsolatban vannak), s hogy voltak, akik a hédert és a jesivát történelmietlenül hasonlították össze későbbi korok intézményeivel és leszólták, hogy voltak, akik nem látták meg a vallási és világi tanulmányok közötti összefüggést magának a tanulásnak a gyakorlatában.

Még kínosabb azzal cáfolni a legjelentősebb amerikai kultúrantropológusok kutatási eredményeit a közép-európai stettlök világáról, abban a tanult ember kiemelkedő értékeléséről, hogy a vészorkorszak után, a stettlök elnéptelenedése után már csak Amerikába került adatközlőkre lehetett támaszkodni. Bolgár föltételezi, hogy ezek az adatközlők a bevándorlást korlátozó jogszabályok előtt, több évtizeddel korábban kerültek Amerikába, s csak azért emlékeznek úgy, ahogy emlékeznek, hogy a zsidók értékeit az

amerikaiak értékeihez hasonlóknak mutassák. Azonban a korlátozások ellenére a vészorkorszak alatt és után is érkeztek zsidók az Egyesült Államokba, s bőven lehetnek ilyenek az adatközlők között.

Az is erőltetett érv a vallási intellektualizmus ellen, hogy a kevésbé vallásos vagy hitehagyott zsidók sikeresebbek, hiszen az évezredes tanulási kultúrájának hosszú távú, a világi életre adaptálható hatása van. A sokkal magasabb fokú iskoláztatásra Bolgár egyáltalán nem kínál alternatív magyarázatot a vallási intellektualizmus helyett.

Hasonlóképpen érvel a szerző azon elméletek ellen, melyek szerint az elvilágiasodott, a saját közegéből kiszakadt, de a többségi közegen is kívül álló zsidó mindkét közeg szellemi kötöttségétől, prekoncepcióitól, előítéleteitől szabadon használhatja az eszét. Lehet és muszáj neki elfogulatlanabban, tárgyyszerűbben és eredetibben gondolkodnia, képesebb és nyitottabb az innovációra, ezért sikeresebb. Bolgár szerint ebből az következne, hogy minél több idő telt el a gettót körülvevő kulturális válaszfalak leomlása óta, minél kevésbé számítanak outsidersnek ezek a „peremzsidók” a gettón kívüli világban, annál kevesebb eredeti gondolkodást, innovációt igénylő produktumot mutathatnának fel a zsidók, s mivel ez nem így van, ezt az elméletet is elvethetjük. Csak hát itt sem számol azzal, hogy a peremlében kifejlődött intellektuális magatartások átöröklődnek, az előítéletektől szabadulni törekvő, a kreativitást központi értékke emelő, a kritikai szemléletet megkövetelő intellektuális tradíció keletkezik, ami persze egyáltalán nem fogja át a zsidóság

egészet, messze túl is terjed a zsidóságon, de amelyben a zsidó jelenlét erős.

Természetesen a kereszténységből kiszekularizálódott nemzsidók is kerülhettek ilyen peremhelyzetbe, csak nyilván kisebb részt alkottak a nemzsidóságon belül, mint a peremhelyzetbe kiszekularizálódott zsidók a zsidóságon belül.

A zsidó eredményességre adott magyarázatok áttekintése után ezt az összegzést kapjuk: „Szemlénk végére érve láthatjuk, igazából fogalmunk sincs, hogyan keletkeztek a zsidó előnyök. A soktényezős magyarázatok szerzői ennek belátásából indulnak ki, és úgy próbálják menteni a menthetőt, hogy a bizonytalan érvényességű indoklásokból minél többet egybehalmoznak. Ötlettárakról van tehát szó.”

Így szólja le a szerző a kérdés egyetlen érvényes megközelítési lehetőségét.

Hiszen a Bolgár által elvetett magyarázatokról – nem számítva a faji és transzcendens alapúakat – azt mondhatjuk, hogy elégségesek ugyan nem, de részlegesek nagyon is lehetnek. Annál is inkább, mert zsidó siker alatt egymástól ugyancsak különböző jellegű, mértékű, sokféle helyzetben, helyen lévő zsidók sikerreit kell érteni és értelmezni. A részleges magyarázatok összegyűjtése pedig nem ötlettár, azért sem, mert kifejtett elméletekről és nem holmi ötletekről van szó, és azért sem, mert ezek kapcsolódhatnak is egymáshoz.

Feltűnő, hogy az utóbbi idők egyik jelentős elméletéről Bolgár tudomást sem vesz. Maristella Botticini és Zvi Eckstein könyvéről van szó (Kiválasztott kevesek. Hogyan formál-

ta az oktatás a zsidó történelmet? 70–1492., Napvilág, Budapest, 2021, 376 o.). Erről magam is írtam A zsidó sikertörténet eleje és vége címmel a Mozgó Világ 2021/12. számában.

Pedig Bolgár tud erről a könyvről (ha a magyar kiadásról nem is). A szerzőpáros több tanulmánya is szerepel az irodalomjegyzékében, de csupán egy helyen utal rá, s ott az egyik elmélet cáfolatához használja fel.

Holott ez a könyv éppen azt példázza, miként kapcsolódnak össze a zsidó sikert támogató egyes tényezők, és hogyan változik ezek hatása az időben.

Botticini és Eckstein éppenséggel úgy ír a vallási intellektualizmusról, a talmudi korban érvényesített taníttatási kötelezettségről, mint ami kifejezetten hátrányt jelentett a túlnyomórészt mezőgazdasági termeléssel foglalkozó zsidók számára, hiszen jelentős terheket rótt rájuk, miközben egzisztenciális haszna nem volt. Nem kis részben ez a kötelezettség volt az oka annak, hogy a zsidóság lélekszáma a töredékére esett vissza, és a zsidók többsége felszívódott abba a többségbe, amelyben ilyen kötelezettségek nem terheltek.

A tanulási gyakorlat, az írástudás, a nyelvtudás viszont hatalmas előnyt jelentett abban a korban, amikor kialakult a hatalmas, egybefüggő arab birodalom, amelyben a zsidóság előnyei érvényesülhettek. Nem pusztán az írástudás, hanem a szerződések rögzítése, a megállapodások kikényszeríthetősége, a fejlett(ebb) jogszolgáltatás, a kapcsolati rendszer fejlettsége, kiterjedtsége által. Korok és helyek szerint különböző mértékben érvényesülhettek vagy

éppen nem érvényesülhettek a zsidó előnyök, nőtt vagy csökkent a zsidóság jóléte és lélekszáma.

Botticini és Eckstein könyvéből az is kiderül, hogy a „zsidómegmaradás törvénye”, amelyről a könyv egyik fejezete szól, történelmi léptékben nem érvényes. Pedig Bolgár hosszan sorolja, milyen sok történész, közíró, életrajzíró erősíti meg a zsidómegmaradás törvényét, vagyis azt, hogy akármennyire integrálódik, asszimilálódik a zsidó, még ha át is tér, még ha nem zsidóval köti is össze az életét, még ha el is dobja zsidó identitását, akkor is meg lesz különböztetve zsidóként.

A többi kisebbség be tud olvadni a többségbe anélkül, hogy megkülönböztetnék, a zsidó pedig nem.

„A zsidók úgy néznek ki, mint »mi«, úgy beszélnek, mint »mi«, ugyanolyanok, mint »mi«, csak nem »mi«. Objektíve azonos, szubjektíve különálló.”

Ez valóban így van – és fontos, hogy így van – egy adott történelmi korban. De nincs így egyáltalán a zsidóság több ezer éves történetében, amelyben többször is a töredékre csökkent a zsidóság létszáma akkor is, amikor nem irtották őket, amikor a létszámcsökkenés nem erőszak, hanem identitásváltás, beolvadás révén következett be.

A zsidómegmaradás törvénye alighanem rohamosan gyengül azok körében, akik nem akarnak megmaradni zsidónak vagy legalábbis nem fontos nekik, hogy zsidó gyökereik vannak. Ahhoz, hogy a társadalmilag megkülönböztethetetlen zsidót a társadalom megkülönböztesse, valamilyen intézményes politika, valamilyen tömegesen ható érdek kell. Ilyen pedig manapság a világ nagy

részén nincs. A megkülönböztetők aránya csökken, a zsidók egyre nagyobb hányada pedig rész-zsidó, fél-, negyed-, nyolcad-. Valahogy Imrédy Béla is kikerült a zsidómegmaradás törvényének hatálya alól, a zsidó dédapa leszármazottai valamikor olyan helyzetbe kerültek, hogy már nem tekintették őket zsidónak, és a dédunoka már nyugodtan űzhette a zsidófaló politikát, amíg az ellenlábasai le nem buktatták.

A mi családukban valószínűleg én vagyok az utolsó, aki közéleti hatású ténykedésemre való tekintettel még a zsidómegmaradás törvénye alatt állok. Ha asztalos volnék, valószínűleg már senkit nem érdekelne a zsidóságom. Nekem és a szüleimnek már teljesen mindegy volt, hogy zsidóval vagy gójjal alapítok családot. A gyerekeinknek pláne. A gyerekeink életében, párválasztásában, társadalmi megjelenésében az ő „félzsidóságuknak” már végképp nincs semmi jelentősége. Soha nem tapasztaltam semmit, soha nem hallottam tőlük semmit, ami erre utalna. A felmenőik zsidó sorsa szubjektíve érinti őket, de őket senki nem nézi, nem tartja zsidónak, legalábbis nincs ennek a világon semmilyen nyoma. Így nem marad meg a zsidó.

Bolgár Dániel hatalmas munkát fektetett bele abba, hogy bizonyítsa tételét, miszerint a puhány okostojás zsidó képzete jelentősen meghatározta a zsidók iskolai értékelését. Ennek a képzetnek a hatása alatt a tanárok a zsidókat felülértékelték a szellemi képességeket igénylő tárgyakban, és alulértékelték a testnevelésben. Azt, hogy a zsidók, pontosabban az izraelitaként bejegyzett diákok előnyét a szellemi

tárgyakban és hátrányát a tornában nem a teljesítmények különbsége, hanem az előítéletes értékelés okozta, a szerző azzal bizonyítja, hogy ez az előny eltűnik vagy legalábbis lecsökken, amint a zsidókat nem vegyes környezetben, hanem tiszta zsidó környezetben értékelik, ahol tehát a zsidókat és a nemzsidókat megkülönböztető előítélet nem hat. Ehhez egyrészt a vallástant lehet tekintetbe venni, másrészt a zsidó iskolák, zsidó osztályok és vegyes iskolák, vegyes osztályok eredményeit lehet összevetni.

Valóban kimutatható, hogy a zsidó előny vegyes környezetben nagyobb. A szerző tézise tehát igazolható, csak az a kérdés, hogy mekkora magyarázó ereje van ennek a zsidó siker tekintetében.

A kimutatható különbségek ugyanis féljegnél nemigen nagyobbak a legkirívóbb esetekben sem, az esetek többségében pedig sokkal kisebbek. És ebből is megmarad egy rész a tiszta zsidó környezetben, tehát csak a maradéka vélhető az előítéletes osztályozás hatásának. Fölöttébb kétséges, hogy az előítéletes értékelésből származó nem túl nagy különbségnek komolyabb magyarázó ereje lenne az egzisztenciális sikerekre nézve. Kivált, hogy a munkaerőpiacon, a kinevezéseknél születő döntésekben nem feltétlenül érvényesül ez az előítélet. Ott ugyanis más szempontok működhetnek, mint az iskolai értékelésnél.

Kutatásait summázva már Bolgár is csak részben tulajdonítja a zsidó iskolai sikerét az okos tojás képzetnek: „a zsidó sikert nem (csak) a zsidók és a keresztények eltérő színvonalú tehetsége vagy igyekvése hozta létre, hanem a közeg (is), amely a

teljesítmények értékelés közben a zsidók felsőbbrendű képességeiről ábrándozott.” (Kiemelések tőlem – RS.) Mindenesetre a könyv vége nem egészen harmonizál az elejével, hiszen a Bevezetőben még olyan kategorikus állításokat olvasunk, miszerint „a zsidók előnye a keresztényekkel szemben nem olyasmi, amire a zsidók és a keresztények rászolgáltak, hanem olyasmi, amit feltaláltak, tehát ami a fejükben az egymásról folytatott képzelgés során jött létre”. (Kiemelés az eredetiben.)

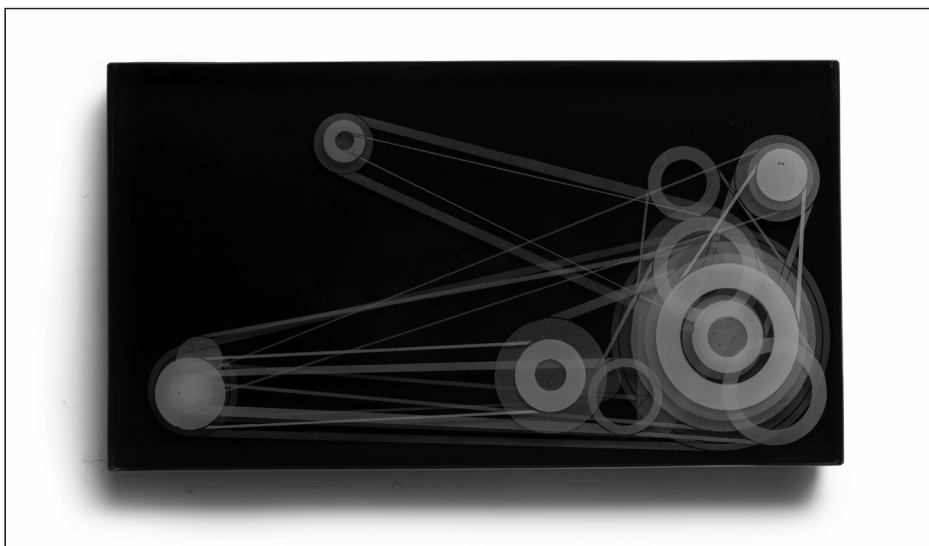
Az iskolai értékelésben nem volt legitim szempont az, amely a társadalompolitikában igen. Meglehetősen széles társadalmi támogatottsága volt, kiváltképp a Nagy Háborús a forradalmak után, annak, hogy a zsidó „térfoglalást” jogi, politikai, közgazdasági eszközökkel ellensúlyozzák, visszafogják, és ennek megfelelő személyi döntéseket hozzanak. Különböző érdekvédelmi szervezetek, az orvosoké, a mérnököké, a köztisztviselőké, a diákoké stb., azért harcoltak, hogy a különböző pozíciók elosztásában a nemzsidókat előnyben részesítsék a zsidókkal szemben képességeiktől függetlenül. Ezek a harcok meglehetősen durva formában folytak a húszas-harmincas években. Azt azonban nem gondolta senki, hogy a nemzsidókat az iskolai értékelésnél is előnyben kellene részesíteni. Az iskolában működhetett a puhány okostojás zsidó képzete, de az egzisztenciális harcokban nem. Ennek megfelelően szorultak ki vagy szorultak háttérbe a közhivatalok betöltésénél a megfelelő képzettségű zsidók, ezért voltak kevesen a köztisztviselők és az állami, hatósági szerepet betöltő orvosok, mérnökök között.

Bolgár Dániel kutatásai és elemzései a holokauszt előtti időszakra korlátozódnak. Arra a korszakra, amikor a származás, felekezeti hovatartozás szerinti kollektív jellemzés, értékelés magától értetődőnek számított. Amikor a individualizáció még messze volt attól a mértéktől, amelyet mára elért. Amikor még nem merült fel kétség azzal kapcsolatban, hogy lehet-e zsidó sikerről beszélni és annak okait kutatni annak alapján, hogy a zsidónak minősülők a sikeresség, eredményesség mértéke szerint másképp oszlanak el egy képzeletbeli skálán, mint a nem zsidók. Amikor még egyértelmű volt, hogy az a vagyon, amelyet egy zsidó birtokol, zsidó vagyon. Az a tér, amelyet egy zsidó elfoglal a társadalomban, a gazdasági életben, a kultúrában, a zsidóság által elfoglalt tér. A zsidó térfoglalás része. Az a befolyás, amellyel egy zsidó rendelkezik a közéletben, a politikában, zsidó befolyás.

De éppen ez a felfogás vált tarthatatlanná vagy kellett volna tarthatatlanná válnia legalább a vészidőszak után. Nemcsak az én kis házam nem zsidó vagyon, hanem Soros György hatalmas vagyona és befolyása sem az. Az én helyem a magyar sajtóban és történetírásban nem zsidó pozíció, hanem csak az enyém, amellyel semmilyen zsidó instancia nem rendelkezik, és nincs is rá befolyása. Sikereim nem zsidó sikerek, kudarcaim nem zsidó kudarcok.

Izraelben-Palesztinában persze ez nem így van. Ott a zsidó háza zsidó vagyon, a palesztin háza palesztin vagyon. Nem nézhetnek rájuk másképp, pláne nem Kelet-Jeruzsálemben vagy a ciszjordániai telepeken. De nincs is az úgy jól! És ameddig az olthatatlanul lángoló Közel-Kelet tragédiája szétsugárzik a világba, vissza is veti a belső és külső zsidó képet a sötét múltba.

De azért emellett mégiscsak érvényesül az individualizáció tendenciája a nagyvilágban.

Gáspár György: Love Machine (2022)

Jutalomjáték

Alan Bennett *The Uncommon Reader* című kisregénye vagy hosszabb elbeszélése – angolul: *novella* – szeptember elején jelent meg magyarul *A királynő olvas* címmel, és az, hogy most ilyen hamar beszámolhatok róla, a Covidnak köszönhető.

Más könyvről akartam írni, de a betegség miatt nemcsak a szaglásom nagy részét vesztettem el már megint, hanem a munkakedvemet is. A könyv, amelyet eredetileg választottam, tetszik, és érdekes is, de komolyabb odafigyelést követel, lassan indul, és majdnem ötszáz oldal. Jegyzetelni, felrajzolni magamnak a szereplők kapcsolati hálóját, utánanézni a részleteknek – egyszerűen nem volt erőm ezekhez. Az a gyanúm, hogy olyan állapotban, amelyet az ingerlékenység és a levertség egyszerre jellemez, különben sem feltétlenül érdemes kritikai tevékenységet végezni.

Rá kellett ugyanis jönnöm, hogy csak olyan könyvet tudok olvasni, amelyhez nemcsak valamilyen szakmai természetű kíváncsiság köt, hanem amely a szó legközségesebb értelmében szórakoztat. És ez azért leszűkíti a mozgásteret. De Kissinger *Diplomáciája* például épp ilyen: napok óta ez volt a kezemben, és az ezer oldal felénél jártam, amikor már nem hazudhattam tovább magamnak, és be kellett ismernem, hogy a kitzűött regény helyett tulajdonképpen ez a főolvasmányom. De hát régen jelent meg, és nem is szépirodalom: csak nem írhatok róla.

Ekkor láttam, hogy a *Litera* részletet közöl Alan Bennett *A királynő olvas* című könyvéből. Beleolvastam, és azonnal tudtam, hogy megvan a megoldás. Azt hiszem, ritkaság, hogy részletekbe menően meg tudjuk indokolni, miért veszünk meg valamit, különösen, ha úgynevezett impulzusvásárlásról van szó, de ez most ilyen helyzet. Először is kellett hozzá az, hogy a fotelomban ülve beleolvashassak a könyvbe. Rögtön nagyon érdekesnek találtam az alapötletet, és tetszett a humora is. A fordító neve is meggyőző: Rakovszky Zsuzsa. Ráadásul vasárnap este is meg lehetett szerezni egy szempillantás alatt, e-bookban, ezenfelül a könyv százötven oldalas terjedelme azt is lehetővé tette, hogy határidőre megírjam a kritikát. Ha a kötet papírtárgyként került volna a kezembe, a szellemes borító is az érvek közé tartozna: II. Erzsébet profiljának árnyképén a korona könyvek kontúrjaiból van kirakva.

A szerző, Alan Bennett, úgy tűnik, legalábbis íróként otthonosan mozog az angol királyi udvarban, ami művei fogadtatásában is tükröződik: a *King George's Madness* című színdarabjából készült, magyarul *György király* címmel bemutatott film 1995-ben a legjobb látványtervezés kategóriájában Oscar-díjat is nyert. A magyarul frissen megjelent könyvet angolul tizennyolc éve adták ki. Nem világos, miért vártak a magyar kiadással ilyen sokáig, talán *A korona (The Crown)* című té-

vésorozat nagy sikere is kellett hozzá, illetve a néhai királynő két évvel ezelőtt bekövetkezett halála és az új király tavalyi koronázása is olyan esemény volt, amely növelhette a téma iránti érdeklődést. Egy másik szórakoztató kamufházsról sajnos már végleg lekéstünk: tíz éve állították színpadra – és ekkor volt igazán érdekes, amikor a királynő még javában élt – Mike Bartlett *III. Károly* című darabját, amely shakespeare-i jambusokban, Diana hercegnő szellemét is megidézve mutatja be Károly elképzelt uralkodásának első napjait. A mű, amelyet több kritika is az év színdarabjának nevezett, a királynő temetése után, Kamillának ezekkel a szavaival kezdődik: „Én csodás Károlyom, milyen nyugodt / voltál végig, ő büszke lenne rád, / épp így akarta volna: azt, mi fáj, / palástoltad, méltósággal, szilárdan, / kiismerhetetlenül, mint a kő.”

Az ilyesmi legalábbis szórakoztató marhaságnak ígérkezik, ha pedig az ember még covidos is, akkor tökéletesen megfelel annak az olvasmányeszménynek, amelynek befogadói attitűdjét Takáts József ezekkel az – e rovatban nemrég már idézett – szavakkal jellemezte: „Én olvasás közben némelykor megvagyok mélység és súlyosság nélkül is.”

A könyv főszereplője, a királynő mindenesetre majdnem nyolcvanéves koráig olvasás nélkül is megvolt. Hiszen az olvasás hobbi, márpedig az uralkodónak e téren is semlegesnek kell lennie, mert különben óhatatlanul megsértené azokat, akik más szenvedélynek hódolnak: „Neki az a munkája, hogy minden iránt érdeklődjek, nem pedig az, hogy valamit érdekesnek találjon.” Ráadásul az olvasás idejére az em-

ber értelemszerűen visszavonul a nyilvánosságtól, ezért az uralkodó titkára némi habozás után önző tevékenységnek is minősíti.

A könyv elején azonban az irodalom iránt addig különösebben nem érdeklődő királynő már olvas. Az elbeszélés a francia elnök tiszteletére adott díszvacsorával kezdődik, amelynek során őfelsége – akire a fordításban olykor, helytelenül, az uralkodócsalád alacsonyabb rangú tagjainak kijáró „őfensége” címmel is hivatkoznak – az e téren teljesen tájékozatlannak bizonyuló vendégtől Jean Genet-ről érdeklődik: „Tisztában vagyok vele, hogy homoszexuális volt, és börtöntöltelék, de csakugyan olyan sötét alak lett volna, amilyennek lefestik? Vagy ami sokkal fontosabb (...), csakugyan olyan ragyogó író?” A megszólalás szellemessége mellett érdemes külön felhívni a figyelmet az író ritmusérzékére is: a színpadi szerző az előbb csak három ponttal jelölt, hatásszünettel felérő színpadi utasítással – „a királynő kezébe vette a kanalat” – árulja el ez irányú képességeit.

A meleg szál egyébként végighúzódik a könyvön: az uralkodó újszülött bizalmasa, a konyhai kiségitőből egyfajta belső tanácsadóvá előléptetett fiatalember meleg (és általában előnyben részesíti a meleg szerzőket), ahogy a palota személyzetének egy meghatározó része hagyományosan a valóságban is az: annak, hogy az értelmes fiú nem került magasabb, látványosabb beosztásba, az az oka, hogy „nem elég szemrevaló”. De ez az egész valahogy mégsem utal valamiféle helyeslendő társadalmi érzékenységre – ez nem az a könyv. Illetve éppen az az érdekes,

hogy a fontos társadalmi kérdések boncolgatásának szándéka nélkül, ennyire magától értetődő érintőlegességgel is lehet ilyen témához nyúlni.

Ami Norman beosztását illeti, sajátos problémát jelent az angol „amanuensis”, aki a királynő indoklása szerint „olyan személy, aki diktálás után ír és kéziratokat másol. Irodalmi asszisztens”. A magyar fordításban itt a „szekretárius” kifejezés olvasható, amely kissé másrt jelent, hiszen az olvasó ezt fejben könnyen „titkár”-nak fordíthatja. Kíváncsiságból megnéztem más fordításokat. A német megtartja az angol eredetiben olvasható latin szót. Ez az olaszban is létezik („amanuense”), de az ottani fordító mégis a – magyarban „tótumfaktum” formában ismert – „factotum” kifejezést használja, amelyhez aztán persze kénytelen új indoklást is írni: „persona che svolge varie mansioni godendo della piena fiducia del datore di lavoro”, azaz: „a munkaadó teljes bizalmát élvező, különböző feladatokat ellátó személy”. Mindent egybevetve jó megoldás.

A fordításban többször előfordul a „szolgálattévő kamarás” kifejezés, csak hogy a kamarás angolul a sokkal magasabb beosztású „chamberlain”-nek, a személyzet főnökének felel meg, nem pedig annak az „equerry”-nek, azaz lovassági tisztnek, aki az uralkodó körül szolgálatot teljesít, például bejelenti Rishi Sunakot, és kinyitja előtte az ajtót. A német „Hofbeamte”-t („udvaronc”-ot) mond, az olasz „attendente”-t, azaz „tisztí szolgát”.

A vékony könyv cselekményét híven fejezi ki a magyar cím: a királynő tényleg olvas, és ez különböző

bonyodalmakhoz vezet. Angolul a könyv címe: *The Uncommon Reader*, amely egyrészt Virginia Woolf *The Common Reader* (Az átlagolvasó) című esszékötetére utal, másrészt arra, hogy a királynő nem közrendű („commoner”). A cím magyar fordítása jól sikerült, mert egyszerre idézi fel az olvasóban mondjuk Szerb Antaltól *A királynő nyakláncát* vagy *A királynő nyakéke* című filmet és Victor Hugótól *A király mulat*ot (ez a színdarab szolgált Verdi *Rigolettó*-jának alapjául).

Egy szép napon a Buckingham-palota egyik kapujához mozgókönyvtár érkezik, amelyet megugatnak a királynő welsh corgijai. A gazdi benéz a teherautóba, hogy bocsánatot kérjen a zajért. Rögtön ezen a ponton már feltehetőleg minden brit olvasó tisztában van vele, hogy kitalációval van dolga, a palotaszerte közutálatnak örvendő kutyák ugatása ugyanis aligha szerepelt azoknak a jelenségeknek a listáján – ha egyáltalán létezett ilyen jelenség –, amiért a jószágait különben is imádó II. Erzsébet bocsánatot kért volna. Mindenesetre, ha már ott van, kikölcsonöz egy könyvet, amihez Norman Seakins, a már említett konyhafőú segítségét kéri.

Az alkalmi segítségből tartós munkakapcsolat lesz, amíg a miniszterelnök környezetéből eredő nyomás következtében a fiút el nem távolítják az intrikáról mit sem sejtő királynő környezetéből. Tulajdonképpen ez a könyv egyetlen hagyományos értelemben vett konfliktusa, ami abból a szempontból érthető, hogy a királynővel magával sem elvileg, sem gyakorlatilag nem lehet konfliktusba kerülni. Az udvaroncok is legfeljebb helytelenítik

az olvasás újonnan felvett szokását, és azt is leginkább azért, mert számunkra kényelmetlen következményei vannak: az éppen olvasott könyvétől a hivatalos teendők idejére megfosztott királynő figyelmetlenné válik, és gyakran elkésik. Fülöp herceget, a férjet már teljesen hidegen hagyja a dolog, és feleségének arra a közlésére, hogy a palotához minden szerdán mozgó könyvtár érkezik, úgy felel, hogy az már-már Wodehouse szórakozott arisztokrata hőseinek teljes debilitását idézi, miközben a néhai herceg közmondásos krakélerségével is összhangban van: „Pompás, pompás. Vannak még csodák.” Ugyanilyen jellemző az a későbbi megjegyzése, amellyel arra reagál, hogy a felesége éppen olvas: „Már megint?” (A canterbury érsék bezzeg a *Dancing with the Starst* nézi...)

A királynő ízlése lassan pallérozódik. Elsőre a Magyarországon alighanem teljesen ismeretlen Ivy Compton-Burnett egyik könyvét kölcsönzi ki, bár Norman felvilágosítja, hogy a – különben a mi Füst Milánunkhoz hasonlóan korszakon átívelő életpályájú szerző – „manapság nem túlságosan népszerű”. A uralkodó e szavakkal ad hangot csodálkozásának, nem tudván, hogy „nem feltétlenül ez a legbiztosabb út közönség szívéhez”: „Nem értem, hogy lehet ez. Bárónői címet adományoztam neki.”

Az olvasással a királynőnek nemcsak a műveltsége gyarapszik, de a magatartásában, sőt a személyiségében is változások következnek be. Munkaköri kötelességeinek gyakorlása során atlétikabemutatót tekint meg, tűzoltóállomást ad át, számítógépalkatrész-gyárat látogat,

és közben elbeszélget az emberekkel. Ők az udvaroncok előzetes tájékoztatása alapján általában olyan kérdésekre készülnek, hogy például honnan érkeztek, vagy hogy sokat utaztak-e. A királynő azonban egy idő után az olvasmányélményeik felől kezd el érdeklődni, ami kiváltja az udvar rosszallását, minthogy a hivatalnokok szerint a téma nem demokratikus. De az udvar alkalmazkodik: idővel a könyvekre vonatkozó kérdésekre készítik fel az embereket, aminek következtében aztán a királynőnek „teljességgel alaptalan elképzelései lettek Andy MaNab [egy katonai tematikában alkotó szerző] népszerűségének mértékéről”.

A könyv szerint egyébként a királynő az országban az egyetlen demokrata: mivel mindenkinek felette áll, egyáltalán nem befolyásolja beszélgetőtársának társadalmi helyzete. Szerencsére az ifjú Norman sem fesheng a jelenlétében: a fiatalember korábban öregek otthonában dolgozott, nem tart tehát az idősektől, márpedig II. Erzsébet esetében „her royalty obliterated by her seniority”, vagy ahogy Rakovszky Zsuzsa kiválóan fordítja: „öregsége, mondhatni, semlegesítette a királynőséget”.

A királynő először még csak azt fejtegeti a titkárának, hogy „a könyvek nem arra valók, hogy agyonücsük velük az időt, hanem hogy többet tudjunk meg az életünkről vagy más világokról”. Idővel arra is rájön, hogy a könyv zavarba ejtően demokratikus jelenség: „a könyvek fütyülnek rá, hogy ki olvassa őket, vagy hogy olvassák-e őket egyáltalán. Számukra minden olvasó egyenlő, őt, a királynőt is beleértve.” Majd megfogalmazza: „Minden könyv

gyújtószerkezet, arra való, hogy felgyújtsa a képzeletünket.” A fellobbantott képzeletet gyújtószinórja végén pedig ki tudja, hol robban a bomba: egy idő után a királynő feljegyzéseket kezd készíteni, ilyesféle aforizmákat vet papírra: „Lehet, hogy az etikett rossz dolog. De a zavarba ejtő helyzetek még rosszabbak.”

Ennél azonban érdekesebbek azok a tömör, frivol kis jellemzések, amelyeket különböző írókról ad. Az *eltűnt idő nyomában* szerzőjét például ezekkel a szavakkal mutatja be a külügyminiszternek: „Borzasztó élete volt szegény embernek! Valósággal mártírja volt az asztmájának. Tudja, az a fajta, akire az ember legszívesebb ráripakodna: »Jaj, szedje már össze magát!« De hát az irodalom tele van ilyen figurákkal. És az a fura dolog történt vele, hogy amikor egyszer belemártott egy teásüteményt a teájába (elég visszataszító szokás!), az egész múltja hirtelen visszatért az emlékezetébe.” És hogy az olvasás örömét az írás előzte meg, az abból is látszik, hogy Bennett még tudja fokozni: „Ami azt illeti, én is megpróbáltam, de nálam nem működött a dolog. Amikor gyerek voltam, a Fuller-féle püspökkenyérért voltunk oda. Gondolom, ha abból megkóstolhatnék egy szeletet, az talán működne”, és így tovább.

A könyv cselekménye, bár érdekes és bizonyos mértékig szükségszerű végkifejlet felé tart, nem túl fordulatos. Mint szó volt róla, Normant eltávolítják az udvarból, de az író becsületére legyen mondva, hogy a félrevezetett királynő ezt nem különösebben nehezményezi, hiszen hozzá van szokva a személyzet változásaihoz. De persze nem ezt a könyvet

olvasnánk, ha a fiatalember végül is nem jelenne meg ismét, és a bűnösök nem nyernék el méltó büntetésüket. Ez az egész azonban kevésbé fontos: nyugodtan kifecseghettem. Ami lényeges: a királynő karakterének a fejlődése, amely persze szinte csak annyira vehető komolyan, mint egy operettben. És ezen az „szinté”-n fontos hangsúly van, mert a könyv a komolytalanságban nem ismer tréfiát, és a maga világát logikusan, ha nem is mindjárt hihetően építi fel.

Tulajdonképpen még az irodalomtudósok is eljátszhatnak vele, amennyiben Alan Bennett kisregénye megtestesülése annak, amit a tudomány „olvasásjelenetnek” nevez, és amelynek kutatói a mentalitáskutatási és recepciótörténeti szempontból azt vizsgálják, hogy hogyan működnek az egyes könyvek olvasását megjelenítő szépirodalmi leírások. A királynő például Jane Austen olvasójaként egészen speciális helyzetben volt. Eleinte ugyanis csalódást okoztak neki az író regényei, amelyeknek „egyik fő tárgyát éppen azok az apró-cseprő társadalmi különbségek” alkották, amelyek iránt a királynő mintegy teljesen süket volt: úgy tűnik, még a legmagasabb beosztásban dolgozók sem mentesülnek bizonyos szakmai ártalmak alól.

Alan Bennett: A királynő olvas. Fordította **Rakovszky Zsuzsa.** Budapest, 2024, Magvető. 152 oldal. 4499 forint.

Múltkreálás

2024. augusztus 20., annak a Szent Istvánnak az ünnepe, aki a kereszténység felvételével – mai kifejezéssel – integrálta Magyarországot Európába, közelebről a nyugati kultúrába. Az ország éppen az EU soros elnöke, de nyilvánvaló, hogy vezetői önmagukat a Nyugat ellenfelének tekintik, és ennek nyomán az európai ország, valamint az USA, mondjuk így, az ország szövetségeseinek legtöbb jelenlegi kormánya is hasonlóan vélekedik. A magyar kormány Kelet felé törekvését, a diktátorokkal, autokratikus rendszerekkel barátkozást egy ideje történelmi jellegű közlésekkel alapozza meg. Kipcsák vér is folyik a magyarság ereiben, nyelvünk török eredetű – jelentette ki a miniszterelnök. Hivatalosságok, illetve közpénzből működő intézmények beszélnek, gyártanak a szakemberek szerint zagyvaságokat az eredetről, egyebek között a hunmagyar kontinuitásról. A Kurultaj című rendezvényt szervező Magyar–Turán Közhasznú Alapítvány támogatása önálló költségvetési sort kapott. Az ország lakosságának eredetét emlegetve a türk országok szövetségében villog a magyar miniszterelnök, a szervezet képviselőt állított fel Budapesten – sok-sok költségvetési pénzzel támogatva. Ebben a milióban nem pusztán szakmai kérdés, hogy mi az, ami tudható a magyarság őstörténetéről.

A modern nemzetek megteremtésének és mindenkori összetartásának elemi része a minél régebbre

visszanyúló, egykori nagyságot felmutató hősi múlt. Ha a jelen nem feltétlenül biztató, a nemzet, az ország éppen kevéssé látszik sikeresnek, már csak a kompenzációs mechanizmusok miatt is növekszik az igény a régi dicsőségre. Sajátos változat a jelentéktelen finnugorok helyett a türknek nevezettek hatalmas családjába tartozni. A személyes és nemzeti identitás építésének nincsenek korlátai. Bármit képvisel is a tudomány a nemzet múltjáról, ki-ki úgy vélekedik, ahogy akar. A bizonyítható tények makacs dolgok, de a fantázia szárnyalhat. Jelentőségre a magán- vagy társas fantázia akkor tesz szert, ha az elképzelések a hivatalos politika szintjére emelkednek. Minősített eset, ha nem is egy magánmeggyőződés kap politikai hátszelet, hanem a kitalációkra vagy féligazságokra épülő történelmi múltat valamilyen kormányzati politikai szándék megalapozására használják.

A politika a történelmet többnyire meghatározott célokhoz használja, az emóciókat veszi célba, szemben a tudomány racionalizmusával. A tudományos nézetek olykor bonyolultak, ugyanakkor tartalmuk nem feltétlenül alkalmas a romantikus, érzelmi szempontból jól hasznosítható, egyértelműen dicső, hősi múltat kereső igények kielégítésére. Ráadásul a tudományos állásponthez a nemtudás vállalása is hozzátartozik, márpedig az ilyesmi a közönség egy részénél versenyképtelen a tárgyi

értelemben megalapozatlan magabiztossággal.

A tudományban domináns álláspont szerint a 18–19. század előtt a népek Európában nem társadalmi vagy kulturális, etnikai, nyelvi, hanem földrajzi és politikai alapon szervezett, területhez, államalakulathoz kötődő csoportként léteztek. Idővel aztán a más tartalmú címkék kezdtek etnikai jelentést fölvenni. A modern nemzetek nem a történelem elemi, időtlen struktúrái, hanem részben kitalált, illetve a múltba belátott közösségekre épülő, teremtett konstrukciók. Más aspektusból: pusztán a ráció alapján a jelenben nem jogosítanak fel és nyújtanak vigaszt semmire a néhány évszázaddal vagy ezer évvel ezelőtti viszonyok, az akkor történtek. De a világ nem eszerint működik. A valóságos és a teremtett múlt egyaránt lehet hagyomány, részévé válhat egy nemzet kultúrájának.

Egy nemzet számára mi a fontosabb: a génnek, a nyelvrokonság vagy a kultúra? – tette fel a kérdést e lap hasábjain Nagy József Maróth Miklós akadémikusnak. A tudományosan korrekt válasz így hangzott: „Egy nemzetet két dolog tarthat egyben: a közös eredet vagy a közös eredet fikciója, tehát a kultúra.” Ugyanakkor, amikor Nagy arról érdeklődött, hogy a miniszterelnök tanácsadója tudományos álláspontját hogyan egyezteteti össze Orbán Viktorral a magyarság eredetéről hirdetett szövegeivel, a válaszadó az utóbbiakat a politika hatáskörébe utalta (*Mozgó Világ*, 2020. 2.).

A *Mozgó* visszatérően foglalkozik a magyar őstörténet 2016 utáni kormányzati „hasznosításával”. Az imént említett interjú túl érintette

a témát Klaniczay Gábor egy írása, és Gyáni Gábortól is megjelent egy dolgozat a hunok új keletű „használati értékéről”. Ablonczy Balázs turanizmusról szóló könyvéről e hasábjakon írva (2017. 4.) jeleztem, hogy a szerző úgy véli, Orbán (és Vona Gábor) beszédmódja lehet ugyan hasonló a két háború közötti turanista szövegekhez, de neveltetésük, világképük a nyugati világhoz köti őket, nem hinné, hogy ez politikai koncepciót is jelent. Az elmúlt évek mást mutatnak.

Nem szorul különösebb magyarázatra tehát, hogy a magyar múltról folyamatosan publikáló *Válasz Online* szerkesztősége miért látta indokoltnak, hogy nyomtatott, igen tetszetős formában, jelentős terjedelmű kiadványt tegyen közzé *Eltagadott igazság* címmel, *Tények és hazugságok a magyarság őstörténetéről* alcímmel. Ez a *Válasz Offline* megnevezéssel indított sorozat második darabja. (Az első a *Válasz online* első öt évében megjelent, legjobbnak tekintett írásokat, valamint a lap történetét tartalmazza.) A kiadvány *bookazine*-nak nevezi magát, annak megfelelően, hogy könyv méretű és magazin formátumú, illetve műfajában is köztes, a tudományos szövegeknél közérthetőbb, ugyanakkor igényes. (Korábban az ilyesmit tudományos ismeretterjesztésnek nevezték.) A kötet célja, hogy sokoldalú megközelítéssel világítsa meg a magyar őstörténetről, tehát a honfoglalásig tartó időszakról tudni érdemes ismereteket. Ennek megfelelően egy fejezet az úgynevezett eredetpolitikával foglalkozik, egy másik a magyarok eredetéről meglévő, tudomány által hitelesített tudással, illetve a „rivális” teóriák-

kal. Egy további szakasz a régészet eredményeiből levonható következtetéseket tárgyalja, egy másik pedig a genetikai kutatásokból származó ismereteket. Végül *Újraalkotott múlt* cím alatt a szerkesztők szerint világszínvonalra fejlődött történelmi életmód-rekonstrukciókról, más néven a hagyományörzés különböző formáiról esik szó.

A szerkesztői előszó azt írja: az *Eltagadott igazság* kötet cím fricska a kilencvenes években felszínre bukkant, az „őstörténelmi alvilág és a bulvár peremén” leledző, úgymond elhallgatott, betiltott, eltitkolt igazságot ígérő mindenféle kiadványoknak, amelyek „hihetetlen távolságokba és mesés vidékekre vezették vissza a magyarság őstörténetét, nem sokat törődve tudománnyal, forráskritikával, de sokszor a józan ésszel se”. Ugyanakkor a szerkesztők úgy látják, létezik valóban elhallgatott igazság is, a tudományos alapokra épülő életmód-rekonstrukció és a genetikai kutatások jelentősége. Megjegyzem, az ezekkel foglalkozó fejezetek alapján inkább arról van szó, hogy e témák kevesebb nyilvános figyelmet kapnak, mint amennyit a szerkesztők elvárának, de azért az „elhallgatás” nem áll. Úgy vélem, az ilyesmi iránti érdeklődés erősen limitált. Indokolt azzal is számolni, hogy a genetikai kutatásokra hivatkozva sok zavaros szöveg kerül forgalomba. Nem volna kétségbe a hagyományörzők egy részének kiemelkedő mesterségbeli tudását, nem felejtendő, hogy termékeik egy része a jobboldali, sőt szélsőjobb identitás megjelenítője lett (pl. a tarsolylemezes övtáska), valamint tevékenységük a laikus számára alig választható el az évek óta a

kormány által is erősen támogatott, új turanizmus Kurultaj jellegű özszejöveleteitől.

A magyar őstörténet sokoldalú megközelítésének eszközeként, az öt tematikus egységre tagolt kötet, az információk szempontjából is érdekes fényképekkel, a szó szoros értelmében igen színes, de műfajilag is változatos. Publicisztikai jellegű írások mellett szerepelnek interjúk, illetve az utóbbinak az a változata is, amikor az újságíró foglalja össze a megkérdezett mondanivalóját, és mindezek mellett szakértői cikkek is helyet kaptak. Erénye a kötetnek a sokféle szöveg egységesnek mondható, színvonalas tartalmi és stiláris minősége. Egyetlen írás „lóg ki” némileg a többi közül, a leghosszabb magyar családfáról beszámoló. Ebből az tűnik ki, hogy egy Amerikában élő családnál DNS-teszt alapján elindulva ritka kelet-ázsiai származási vonalra találtak, és innen eljutottak egy 1100 éves magyarországi őshöz. Megtudjuk, az amerikaiakon kívül a Tuzsér közelében korábbi ásatások során előkerült egykori honfoglaló vitéz számos leszármazottja ma is a település kicsit tágabb környékén él. A kelet-ázsiai származás is fura, de önmagában a részben online működő, DNS-vizsgálatra építő üzleti vállalkozások megítéléséről is talán indokolt lett volna kívülálló szakemberek véleményét kikérni.

A kötet egészének szemléletét jól jelzi az a néhány sor, amelyet a magyar őstörténetről feltett, egy-egy szakértő által megválaszolt hét alapkérdés elé felvezetőként írtak a szerkesztők. „Nyitott hasi műtétet, fogbeültetést, hídépítés statikai felmérését vagy gépjármű motorcseréjét sem bízánk kóklerekre és

dilettánsokra [...] Miért lenne ez máshogy a magyar őstörténet alapkérdéseinek megítélésénél?” A blokk egy, másfél nyomtatott oldalon összefoglalt kutatói válaszai rövidek, közérthetőek, világosak. Finnugorok vagyunk? – hangzik például az első kérdés. A válasz egyértelmű: a magyar nyelv eredete szempontjából igen, genetikai vagy kulturális értelemben már más a helyzet...

És ha már genetika, az egyik e témában megkérdezett kutató fejt ki a kötet más helyén: „Korábban is lehetett sejteni, de most már rengeteg adattal igazolható, hogy a Kárpát-medencébe érkező honfoglalók – akik genetikailag ténylegesen különböztek a helyiektől – egyszerűen nem tették ki a populációnak akkora százalékát, hogy biológiai értelemben átformálják az alapnépességet.” Egy másik interjúból kitűnik: a kutatások alapján, a korábbi feltételezésekkel szemben, genetikai szál is felmutatható a finnugorság irányába. A manysi (sokan még mansiként vagy az oroszok által használt vogulként tudnak róluk) populációból vett minták alapján létezik obi-ugor–magyar genetikai komponens, amely kis arányban előfordul a mai magyarok között, de nincs a környező népek génkészletében.

Említettem, egy fejezet foglalkozik közvetlenül a téma politikai elemével, *Magyar eredetpolitika* címmel. (Az „eredetpolitika” kifejezés a történész Ablonczy Balázstól származik, említett, turanizmusról szóló könyvében használta.) Ezen belül a kötet szerkesztőinek dolgozata bemutatja, hogy 2006-ban a Jobbik által politikába emelt eredetügyet, a maga mel-

lé állított „ősmagyar klubot” hogyan nyúlta le a kormányra került Fidesz. A rendszerváltás óta az Orbán-kormány az első, amelynek „a külpolitikát befolyásoló, költségvetési sorokban testet öltő eredetpolitikája van – mondják a szerzők, hozzátéve –: a keleti gyökereket, a vérségi kapcsolatokat középpontba helyező beszédmódot a politika színterén már csak a Fidesz használja.” Felvethető, hogy nem az eredetpolitika befolyásolja a külpolitikát, hanem inkább az utóbbi szolgálatába állították az előbbit. De ettől függetlenül, a közölt szövegek alapján is világos, akár-hogy alakul is az úgynevezett keleti nyitás politikája vagy egészében az Orbán-rendszer jövője, szinte bizonyos, hogy az utókor az időszak jellegzetes elemeként emlegeti majd a kormányzat bornírt eredetpolitikai megnyilvánulásait. Tegyük ehhez hozzá az őstörténet egyik kutatójának kötetben olvasható véleményét: nem mindegy, hogyan gondolkodunk a múlttól, „[...] hogy tényalapon teszszük-e, vagy hiedelmekből építünk magunknak történelmet. Ahogy a múlthoz viszonyulunk, úgy fogunk viszonyulni a jövőhöz is. Ha becsapjuk magunkat a múlttal kapcsolatban, az törvénytörően csalódásokhoz vezet majd jövőbeli feladataink során is.”

Eltagadott igazság. Tények és hazugságok a magyarság őstörténetéről. Szerkesztette **Ablonczy Bálint, Borbás Barna**. Válasz Offline, No 02. Bookazine. 192 oldal, 3990 forint.

A selyemút szerelmesei

A globalizáció egyidős az emberiséggel. Akár Darwinnak, akár a Bibliának hiszünk, az bizonyos, hogy a földi karrierjét valahol Kelet-Afrikában elkezdő ember káprázatos gyorsasággal került el a földkerekség távol első pontjaira. A sokasodó és szaporodó emberiség a nyelvek, kultúrák, testformák páratlan gazdagságát létrehozva megállíthatatlanul haladt előre a járatlanba tört utakon. Az egyik leghosszabb s a mában új életre kelő irány a selyemút volt, melyen nemcsak a névadó selymet, hanem sok más fontos és kevésbé fontos árut szállítottak évezredek át. A pézsmát, a rubint, a gyémánt, az igazgyöngyöt vagy a rebarbarát a selyemúton át jutott Európába, kielégítve a gazdagok luxuscikkek iránt sosem apadó éhségét. Az út gazdasági jelentőségét nem lehet alábecsülni, de látni való, hogy az áruforgalom mellett a kulturális és a technológiai információk kontinensközi forgalmát is lehetővé tette az út globalizációs küldetését is betöltött. A Kína és a Földközi-tenger között több mint 8 ezer kilométeren át húzódó útvonalon folyamatosan mozogtak a kereskedők, hittérítők, zarándokok és kalandvágyók, akarva-akaratlan testközelbe hozva az egymástól távoli kultúrákat, értékeket, normákat.

A Kínai Népköztársaság elnöke, Hszi Csin-Ping a hajdani selyemút hagyományát felvállalva 2013-ban jelentette be a 21. Századi Tengeri Selyemút programot. Magyar szempontból nem közömbös tény, hogy az

új selyemút egyik szárazföldi állomása a kínaiak kezébe került pireuszi kikötőből induló, kínai hitelből épülő szupergyors vasútvonal mentén Budapest lesz.

Abderrahmane Sissako, a mauritániai születésű, Maliban felnőtt rendező filmje, *A tea illata* Kantonban játszódik. A film szereplői az új selyemút programban kulcsfontosságú Afrikából érkezett feketék és honos kínaiak, fehér bőrű szereplő nincs közöttük. A rendező-forgatókönyvíró a kulturális antropológiai kliséket tagadva nem a lelki távolságot, hanem annak ellenkezőjét, a lelki közelséget állítja középpontba.

A kulturális antropológusok a testek, a nyelvek, a kultúrák páratlan sokféleségét tapasztalva a világban e tudomány létrejöttének hajnalán, a 19. és 20. század fordulóján úgy gondolták, hogy a sokféleség az érzelmi életet is meghatározza, s nincs bennünk semmi, ami az emberek között a csoportközi távolság okán keletkező idegenségérzetet áthidalhatná. Darwin viszont eredetileg nem így gondolta. Szerinte az alapvető érzelmeket kinyilvánító arckifejezések veleszületettek, ami azt jelenti, hogy azokat a világon mindenki megérti, függetlenül attól, hogy születése kit melyik kultúrába vetett.

Darwin gondolatát Paul Ekman a múlt század közepe táján végzett gondos vizsgálatokkal be is bizonyította. A világtól elzárt új-guineai törzseknek nyugati fehér emberek fényképeit mutatta, arra kérve a törzsek tag-

jait, hogy mondják meg, mit éreznek a fényképeken látható személyek. A világ más helyein is megismételt kísérletek eredményeként kiderült, hogy az öröm és ellentéte, a szomorúság mindenkiben egyetemlegesen jelen van.

A Kantonban játszódó történet az Ekman-hipotézis fényes igazolása. A rendező a világ minden országában mindmáig népszerű bestsellerszerző, Hedwig Courths-Mahler jól bevált dramaturgiai fogásait alkalmazva adja elő a kínai teaüzlet-tulajdonos, Cal (Chan Hang) és a Nyugat-Afrikából menekült Aya édes-bús szerelmének történetét, mely csak egy lenne a mai globális tömegkultúrában gombaszerűen burjánzó giccek sorában, ha nem Kantonban, nem egy kínai férfi és egy afrikai fekete nő között zajlana. A történetben ott van minden, amit egy ember a másik ember iránt érezhet, függetlenül, hogy kínai vagy afrikai.

Aya, a nyugat-afrikai nő undort érez a rá kényszerített kövér, gögös, bár gazdag férfi iránt, s a fényes esküvőt felborítva hangos nemmel válaszol a polgármester kérdésére, aki hivatalánál fogva tető alá akar ná hozni a frigyét. Legközelebb már Kantonban, a teaüzletben látjuk, ahol Cal avatja be a teaféleségek titkaiba, miközben ha kezdetben tétován is, de kibontakozik kettőjük között a szerelem. A férfi azonban nős, ráadásul fia is van, aki gyanút fogva faggatja titkolózó apját. Az üzletben vele dolgozik egy rokonszenves kínai nő is, akinek képei láttán Ekman kísérleti személyei azt mondanák, hogy hol szomorú, hol boldog. Egyszer csak a nő eltűnik. Megtudjuk, hogy a szeretője rendszeresen látogatta, talán Afrikából, de a látogatások elmaradtak,

mert a szerető meghalt. A néző szívének akkor kell megszakadnia, amikor kiderül, hogy a szerető egyben a nő apja is volt.

A film egyik csúcspontja, amikor az Ayával való szerelmi viszonyát titkoló Cal feleségének mit sem sejtő szülei jönnek el váratlanul vacsorára a házaspárhoz, akik eljátsszák, hogy minden rendben van közöttük, miközben Aya a szomszéd szobában kénytelen meghallgatni az após afrikaiak elleni előítéletes kirohanásait. Az após feketéket becsmélró szavai, gyűlölettől eltorzult arca, mint cseppben a tenger, azt mutatja, hogy a gáléptékben szaporodó afrikai népesség és a demográfiailag stagnáló Kína közötti szinergiák kihasználását célzó ambiciózus elnöki terv elfogadtatása a kínai társadalommal nem lesz könnyű.

A globalizációs kontextusba helyezett történetről talán maga a rendező is érezte, hogy közhelyes és giccses, ezért megbolondította a ma már szinte minden művészfilm kötelező tartozékaként alkalmazott flash back szerkesztéssel. Mire vége a filmnek, addigra világosan kiderül, hogy amit láttunk, az a múlt. Aya otthagyta Kanton, visszatért Afrikába, megszülette félvér lányát, akit egy rendkívül könnyfakasztónak szánt jelenetben apja is meglátogat, majd visszamegy Kínába, és éli a konvencionális kínai középosztályi polgárok életét.

A rendező szemét dicséri a főszerepeket játszó két színész kiválasztása. Az Ayát alakító Nina Melo kirobbanó szépség, akinek teste, arca, érzelmei legapróbb rezdülését is kifejező szeme a vége főcíme után is sokáig megmarad a néző emlékezetében. Nina Melo egyenrangú partnere a Cal szerepét alakító sármos Chan Hang, akin lát-

szik, hogy ha visszafogja is magát, de nem bír a vággyal, amit a fekete bőrű szépség ébreszt benne. Kettőjük játéka a film igazi értéke.

Mindez azonban az operátor, Aymerick Pilaraski képei nélkül nem működne. Aya lenyűgözően szép, vágykeltő testét az ő szemével látjuk, az ő kamerája mutatja Cal szemérmes, visszafogott viselkedését, mely férfias, de cseppet sem agresszív. A két szereplő között a szerelem a teaüzlet misztikus környezetében bontakozik ki, s van egy feledhetetlen jelenet, mely a szabadban játszódik, megmutatva a teaföld szinte földön túli szépségét.

Ma egyre több filmet készítenek a streamingpiacra szánva, ahol nem számít a látvány káprázata, a színek, hangok kavargása, a testek érzéki közelsége, mivel a nézők ezeket a filmeket otthon, jobb esetben házi mozi-
ban, rosszabb esetben kis képernyőn nézik, magányosan vagy családi körben. Sissako filmjének különös erénye, hogy filmvászonra készült, moziba kell menni ahhoz, hogy átéljük Cal és Aya interkulturális akadályo-

kat nem ismerő, egyébként százszor látott, hallott, olvasott szerelmének történetét. Az együgyű üzenetért kárpótol a képek gazdagsága, a színek kavargása, a kínai enteriórok fegyelmezett szépsége, a kültéri kantoni élet hétköznapjainak látványa.

Másrészt talán nem fölösleges újra elmondani, hogy az emberekre nemcsak a sokféleség, de az azonosság is jellemző. Tudjuk, hogy az ember természettől fogva az őt meghatározó nyelv, kultúra, társadalom foglya, ami az emberek közötti idegenségérzet, a távolságtartás, a bizalmatlanság szakadékait nyitja meg az etnikai, nyelvi, kulturális, vallási, nemi, osztály jellegű különbségek mentén, de ez a film arra emlékeztet, hogy a szív selyemútja minden embert mindeki más embertársával összeköt.

A tea illata. Francia–tajvani–luxemburgi–mauritániai filmdráma, 111 perc, 2024. Rendező: **Abderrahmane Sissako**. Forgatókönyvíró: **Abderrahmane Sissako** és **Kessen Tall**. Operátor: **Aymerick Pilarski**. Szereplők: **Nina Melo, Chan Hang, Ke Xi-Wu, Michael Chang**.

115

Csengery Kristóf

Szaltóval és szaltó nélkül

Yuja Wang korunk egyik legsikeresebb zongoraművésze. 1987-ben látta meg a napvilágot a Kínai Népköztársaságban – az államformát nem árt nyomatékositani, ha érzékeltetni kívánjuk a fényévnnyi távolságot gyermekéveinek színhelye, az ázsiai kommunista diktatúra

és későbbi karrierjének állomásai, Bécs, Berlin, London, Párizs, New York (mai lakhelye) között. Egy pekingi házaspár: egy ütőhangszeres muzsikusz és egy balett-táncosnő egyetlen gyermekeként, eleinte úgy látszott, anyja kívánságára táncolni kell tanulnia. Tehetsége

azonban másfelé terelte: hatévesen zongorázni kezdett, hétéves korától már a Pekingi Központi Konzervatóriumba járt, tizenegy esztendősen a kanadai Calgaryban a Mount Royal College Konzervatóriumának növendéke lett, tizenöt éves korától pedig a legendás hírű philadelphiai Curtis Institute falai között tanult tovább egy hasonlóképpen legendás zongoraművésztől, Gary Graffmantól.

A klasszikus zenei megasztárok fiatal kori életrajzai hasonlítanak egymásra. Jobbnál jobb iskolákba járnak, jelentős nemzetközi versenyeket nyernek, ezek teszik őket ismertté, ezeknek köszönhetően kapnak újabb és újabb koncertfelkéréseket, hanglemezszerződéseket, így válnak világhírűvé. A többség életútjától a Yuja Wangé sem sokban különbözik, annyiban azonban talán mégis, hogy meglepő módon pályakezdőként nem vett részt sok zenei versenyen, és még csak nem is szerepelt ezeken átütő sikerrel: tizenegy esztendősen, 1998-ban a németországi Ettlingenben, a Fiatal Zongoristák Nemzetközi Versenyén ért el harmadik helyezést, három évvel később pedig ismét a harmadik díjat és a zsűri különdíját kapta Japánban, a Sendai Nemzetközi Zenei Versenyen. A jelek szerint nem is ezek keltették fel iránta az érdeklődést, inkább a beugrásai. Először a 2005/2006-os évadban lépett fel Ottawában Radu Lupu helyett, majd 2007-ben Bostonban négy egymást követő estén volt a fellépéseit lemondó Martha Argerich „pótléka” a Charles Dutoit vezényelte Bostoni Szimfonikusok szólistájaként Csajkovszkij *b-moll zongoraversenyében*. Úgy tartják,

ez a beugrás hozta meg az áttörést az akkor éppen húszéves zongoraművészno karrierjében.

A folytatás már végképp szokványosnak mondható. Az utóbbi tizenhét évben Yuja Wang sikereket aratott Európa, Ázsia és az amerikai kontinens legtöbb nagyvárosában Párizstól Washingtonig és Londontól Tokióig, fellépett a legtöbb fontos koncertteremben a New York-i Carnegie Halltól a bécsi Konzerthausig, hangversenyei kivételes eseménynek számítottak a legelegánsabb fesztiválokon Salzburgtól Verbier-ig. Olyan zenekarokkal működött együtt, mint a Bostoni és a Chicagói Szimfonikusok, a Clevelandi és a Philadelphiai Zenekar, a New York-i és a Los Angeles-i Filharmonikusok, az Amszterdami Concertgebouw Zenekara, a Londoni Szimfonikusok, az Orchestre de Paris, a Staatskapelle Berlin, a Berlini és a Bécsi Filharmonikusok, versenymű-produkcióit olyan karmesterek vezényelték, mint Kurt Masur, Claudio Abbado, Gustavo Dudamel, Simon Rattle, Yannick Nézet-Séguin, Michael Tilson Thomas, Esa-Pekka Salonen. Ritka kamarazenei együttműködései egyikén nem kisebb hegedüssel muzsikált együtt, mint Leonidas Kavakos. Már 2009-ben szerződést kötött vele a világ legnagyobb presztízsű lemezcége, a Deutsche Grammophon – azóta is a kiadónál jelennek meg a felvételei.

Mégsem mindenben igazodik a klasszikus zene körülrajongott hangszeres előadóművész dalos sztárjainak sablonjához Yuja Wang világa. A különbözés egyik területe az előadásmód: a zongoraművészno kezdettől elsőrendűen fontos he-

lyet szán értékrendjében a szikrázó-csillogó, lehengerlő virtuozitásnak, érzékelhetően fontos számára, hogy briliáns játékaival rekordokat döntson, s hogy ez a játék mutatóként legyen értelmezhető. Ez a leplezetlenül érvényesülő hajlama persze nem alakulhatott volna ki, ha nem lenne kivételes hangszeres felkészültsége és páratlan állóképessége. A csupán keveseket jellemzően magabiztos hangszeres tudás, a sérthetetlennek tűnő technikai vértet tehát adott, Yuja Wang pedig évek óta következetesen keresi az alkalmat arra, hogy fellépéseinek és hanglemezeinek a hangszeres bravúrt helyezhesse előtérbe. Mindez értelemszerűen vezet el „külön utas” gondolkodásának másik jellegzetességéhez: a repertoárhoz fűződő viszonyához, amelyet meghatároz a technikai *tour de force*-ok iránti előszeretet. Amikor ő játszik Prokofjevét, Lisztet, Szkrjabint, Messiaent, Ravelt, sőt, Glasst vagy Ligetit, nem kétséges, hogy a darab kiválasztásakor nem csupán a kompozíció esztétikai tartalma, mondánivalója kap szerepet, hanem az is, hogy milyen hangszeres csúcsteljesítményt lehet a mű tolmácsolásakor felmutatni.

Yuja Wang diszkográfiájában régóta megfigyelhető a határozott vonzódás a koncertfelvételek iránt. Lemez született a Verbier-i és a Luzerni Fesztiválon adott hangversenyéből, máskor ferrarai vagy caracasi koncertjét örökítették meg. Még a kínai Wuhanban is hangrögzítők jelenlétében muzsikált – nem akármilyen partnerekkel: a Simon Rattle vezényelte Berliini Filharmonikusok 2017-es ázsiai turnéjának egyik koncertjén. Az a CD-je,

amely a közelmúltban jelent meg, egy korábbi kiadvány testvére: *The Berlin Recital* címmel 2018-ban került a boltokba a német fővárosban adott szólóestjének teljes hangzó anyaga. Most *The Vienna Recital* címmel hozta forgalomba a Deutsche Grammophon Yuja Wang új albumát. A helyszín tehát Bécs, az időpont 2022 áprilisa – ekkor lépett a zongoraművész női közönség elé a Konzerthaus pódiumán.

A műsor zavarba ejtő. Olyan művek követik egymást, amelyek között nehéz stiláris, műfaji, esztétikai vagy akár földrajzi közös nevezőt találni. A magasztaló recenziók elnézően „eklektikusnak” becézik az összeállítást, amely azonban kevésbé udvarias értelmezésben logikátlanul összedobált, diffúz zenehalmaz, egyetlen tényleges vörös fonállal, amely természetesen nem más, mint a játszanivaló extrém technikai követelményrendszere. Albéniz *Ibéria-szvitjének Málaga-tétele* (4. fűzet) után Szkrjabin monumentális, négytételes *3. (fisz-moll) szonátája* szólal meg, ezt a szovjet korszak egy alig ismert orosz szerzője, Nyikolaj Kapusztjin (1937–2020) *Két jazzprelűdje* követi. Visszatérünk Albénizhez: ezúttal az *Ibéria* 3. fűzetéből hangzik fel a *Lavapiés-tétel*, majd hajmeresztő váltással, teljesen logikátlanul egyszer csak belecsöppenünk a bécsi klasszikába, Beethoven op. 31/3-as *Esz-dúr* („Vadászat”) szonátáját hallgatva. Beethoven után mi más is jöhetne, mondjuk szörnyülködő iróniával, mint Ligeti György két etűdje, az *Automne à Varsovie* és a *L'escalier du diable*. Újabb elképesztő logikai és esztétikai bakugrásként Philip

Glass a stiláris ámokfutás következő állomása: a 6. etűd. A mexikói Arturo Márquez *Danzón no. 2* című opusa közbevetésével elérkezünk Brahms op. 117-es *cisz-moll intermezzójához*, hogy végül Gluck *Orfeuszából* a *Boldog lelkek tánca* zárja az antológiát. A zongoraművésznek méltóságul legyen mondva, hogy az utolsó néhány darab már a ráadás kategóriájában hangzott el – de hát a ráadásokat is úgy illik válogatni, hogy legyen kapcsolatuk az est műsorával.

Az egész program, úgy, ahogy van, hajmeresztően értelmetlen zagyvaság, amelyet ráadásul egy körülrajongott világsztár állított össze – aki, úgy látszik, nem képes a stílusok, műfajok logikája szerint gondolkodni. Nagyon érdekes viszont a válasz, amelyet a lemez a „hogyan” kérdésére ad. Miként játssza e találomra összelapátolt műveket Yuja Wang? Nos, az összes bravúrdarabot – és ez a műsornak legalább a háromnegyede – abszolút perfekt technikával, fölényes hangszeres kivitelezésben, szikrázó arpeggiókkal és trillákkal, sistergő futamokkal, hatalmas szimfonikus akkordokat megzengetve tolmácsolja, ráadásul még azt is elmondhatjuk, hogy a virtuozitás, a hangszeres bravúr nem öncélú, mivel érzelmeket hordoz, hevületet szít, az indulatok felszabadítását szolgálja, vagyis *funkcionális*. Wang Albéniz-víziói színgazdagok, hajlékonyak és bódítóak. Szkrjabinja hol eksztatikus, hol tépelődő, hol meg a tombolásig fokozódik benne a feszültség. Csak lelkesedhetünk

ezért a tolmácsolásért! Nagyszerű a Kapusztyn-jazzprelűdök sok aszimmetrikus ritmusa, off-beates hangsúlya – a zongoraművész zsigerből „hozza” a tételek fanyarságát. A Glass- és a Márquez-értelmezést sem illetheti bíráló szó: olyanok, amilyennek lenniük kell. Tökéletes, méltó tolmácsolások, a szerzők stílusának és a művek hangulatainak pontos leképezései.

Csakhogy, mint a fenti felsorolásból már kiderült, a lemezen megszólal egy Beethoven-szonáta, egy Brahms-intermezzo és egy Gluck-tétel is. A klasszikus és romantikus repertoár néhány alapvetően fontos, nevezetes műve. Yuja Wang ezeket is hibátlanul lejátssza, a hangok a helyükön vannak, jók a tempók, megfelelőek a dinamikai arányok, korrekt a hangsúlyozás – csak éppen a lélek, a személyes jelenlét hiányzik ezekből az előadásokból. Nincs szellemi involváltság. Úgy tűnik, ezek a zenék nem érdeklik, nem villanyozzák fel, nem hozzák lázba Yuja Wangot, mert „csak” költőiek és mély értelműek, de nem lehet előadásuk közben pianisztikus dupla szaltókat csinálni. Nem játssza e műveket érdekesen, nem feledkezik beléjük, nem varázsolják el a lehetőségek – és ettől aztán hallgatnivalóként is unalmasakká válnak ezek a tolmácsolások. Kijózanító tapasztalat.

Yuja Wang: The Vienna Recital. Deutsche Grammophon

Egymás nélkül nincsenek

Vannak színházi rendezők, akik csak szórakoztató előadásokat tudnak rendezni. (Úgy, ahogy.) De akadnak olyanok is, akik egyszerűen képtelenek csak szórakoztató előadást rendezni. Amikor pusztán ez lenne a cél, akkor is feszíti őket a többit vagy nagyobbat mondhatnék. (És ezt nem panaszképpen hozom fel.) Olyan lelki és művészi alkattal bírnak, hogy minden körülmények között az ember- és társadalomábrázolással van dolguk. Tehát az ún. könnyű darabokat is lesúlyozzák, vagy nyakon öntik iróniával, máskor egyenesen szarkazmusba hempergetik. Az 52 éves vajdasági rendező, Urbán András jellegzetesen ez a típus, ráadásul lételeme a provokáció. Színháza egyszerre személyes és közéleti töltetű, indulatú. (Az Átriumban bemutatott *A trianoni csata* című előadásáról a *Mozgó Világ* 2022. áprilisi számában írtunk.)

Jellemző eset, hogy amikor Urbán András három évvel ezelőtt a szabadkai Kosztolányi Dezső Színház vezetőjeként színre vitte társulatával a *Csókos Asszony Lovagjai* című „szindikalista operettgálát”, a színészei felhánytorgathatták, mennyire elégük van igazgató-rendezőjük előadásaiból: a sok meztelenkedésből, trágárságból, földtúrásból, vérből, ordítózásból és egyéb posztmodern színházi eszközökből. (Mélyen megragadt bennem az egyik felháborodott színésznő fájdalmas jajkiáltása: amikor egyszer végre Csehovot visznek színre a Kosztolányiban, akkor férfiszínészekre osztják a három nővér

szerepeit, Olgát, Mását és Irinát!) A *Csókos Asszony Lovagjaiban* aztán megkapták a kárpótlást a szebbre, jobbra, halhatatlanabb műfajokra vágyó színészek: volt ott operett, primadonna, bonviván, flitter, tollboa, fejdísz, huszármente, rámás csizma, paszomány rogyásig. Meggyőző műfajismerettel, egyben groteszkül adták elő – ettől volt ellenállhatatlanul mulatságos a játékuk.

Mostanra Urbán András áttette igazgatóiszék-helyét Szabadkáról Újvidékre, és nyugodtan tekinthetjük székfoglalónak a *Történt egyszer Újvidéken* című előadását. Idén januárban mutatták be, aztán nyertek vele vagy fél tucat díjat a 69. alkalommal megrendezett, rangos szerb színházi fesztiválon, a Sterija Játékokon. (Ugyanakkor nem nyertek egyetlen díjat sem a Magyar Színházak 36. Kisvárdai Fesztiválján, talán nem véletlenül.) Nyár végén vendégszerepelt a produkció Budapesten is, a Városmajori Szemlén, ahol szintén díjazta a társulat munkáját a szakmai zsűri.

A *Történt egyszer Újvidéken* alaphelyzete az, hogy az ötvenéves Újvidéki Színház megülte kerek születésnapját, ünnepi gálaműsort adván a protokollközönségnek. A színészek kötelező részvétele az utolsó vendég távozásáig tartott. Utána pedig már nem érdemes vagy nincs is mivel hazamenni, így bent maradnak az épületben a reggeli társulati ülésig. Az éjszakai üres színház jó terepe annak, hogy a gálába öltözött, lestrapált színészgárda kitárulkozzon, illetve rá-

kérdezzen önmagára vagy másokra. A partnerekre, a munkatársakra, a direktorra vagy a közönségre. A színházra, a közegre, a kisebbségre, a többségre. Mindezt olyan formában, mint ha a kora este ünnepi revüje tovább folytatódna. Hiszen áll még a díszlet: lógnak-libegnek a színpadot szegélyező arany-ezüst partifüggönyök, színesre világítva szépen piroslanak, kéklenek vagy zöldellnek. A zenészek is éberen szunyókálnak, úgyhogy bár mikor készségesen a húrok közé csapnak, ha valamelyik színész rágyújt egy-egy musical- vagy operettszámra.

Az előadás jószerével a teljes társulatot felvonultatja. Valamint befogad még öt újvidéki akadémistát, nem utolsósorban azért, hogy a befogadás nehézségét is megmutassa. A produkció jó alkalom arra, hogy az igazgató-rendező és a színészcsapat ki- és megpróbálják egymást, mennyi a hajlandóság és a képesség bennünk a közös munkára. Persze Urbán András ismer itt mindenkit. A délvidéki színházi szakma egy akolból való: az Újvidéki Művészeti Akadémián tanult mindenki, és a Vajdaságban működő négy-öt magyar színház átjárható, közlekedhetnek közöttük az alkotók. Urbán András is dolgozott már korábban az Újvidéki Színházban, például a Végel László *Neoplanta* című regényéből készült adaptációt vitte színre, amely hosszú, sikeres szériát futott be.

De ez a munka most mégis más. Megalapozó és iránymutató. Tudjuk meg egymástól és egymásról, hogy mire vállalkozunk – gondolhatta az új színházvezető. Mi lehetne alkalmasabb induló felmérés, mint egy önvallomást és társadalomrajzot is forszírozó zenés-táncos előadás. A fiatal Szalai Bence például a *Hair I* got Life-jával készíti tombolásra a

csapatot, a középkorú Huszti Dániel pedig a *Csárdáskirálynő* Jaj, cica számával forgatja meg az akadémistákat, akik néma kötelességteljesítésükkel és szijas bórszerelésükkel szinte rabszolgák benyomását keltik. De a változatos stílusú szólók közé az is befér, ahogy Kőrösi István a Kicsit szomorúság a hangulatom *mámma* című slágert adja elő körülbelül olyan modorban, ahogyan Korda György csinálta volna 1970-ben valami tévés esztrádműsorban. Megtalálja a helyét az előadásban a Rocky Horror Picture Show Sweet Transvestite-je is Mészáros Árpád és tettestársai dinamikus elővezetésében. A *West Side Story* lendületes Amerika-számának ránk zúdulását rögtön ellenpontozza a Katyusa-dal Krizsán Szilvia ugyancsak markáns interpretációjában, félmeztelen indiántollas férfitáncokkal.

A zenés betétek közül a *Chicago* musical Cella-tangója a telitalálat, amelyben a színésznők – a hagyományosnak mondható, székes tánc-koreográfia lebonyolításán túl – egyéninek, sőt már-már személyesnek ható szövegváltozatokkal teszik magukévá a dalt. Itt muszáj kitérnem a női gárdából László Juditra, aki – ha már Chicago – alighanem Velma Kelly szerepére született. Ami persze nem jelenti azt, hogy ne lenne elementáris akkor is, amikor a *Szomorú vasárnapot* süvölti el, vagy amikor ezüstoffüggönyparókat viselő kolléganői társaságában elénekli a *Voulez-vous coucher avec moi*-t. Utóbbival arra utalnak, azt jelenítik meg, hogy az Újvidéki Színház épületében valaha kupleráj működött. Más források szerint viszont mozi, ahol általában western-filmeket vetítettek, tehát öldösték az indiánokat. Így aztán joggal bukkanak fel a már említett indiánok,

akik a színház – mint virtuális indián tömegsír – bezárását követelik. Van azonban némi mentsége a teátrumnak: egyszer régen játszották itt a *Winnetou és a puhaszőrű őzgida az Ezüst-tó partján* című multikulturális operettet. (Talán nem annyira az előadást minősíti, mint engem, hogy ez volt a kedvenc részem. A Kőrösi István, Ferenc Ágota és Mészáros Árpád által előadott, szellemes dalszövegű, frenetikus jelenet a *Winnetou és a puhaszőrű őzgidából*.)

A *Történt egyszer Újvidéken*-ben kulcsszerepet játszik Gergye Krisztián koreográfus, aki olyan csoportos táncokat talált ki igen leleményesen, amelyek megengedik, hogy azokat minden szereplő végrehajtsa, ugyanakkor a koreográfia láthatóvá teszi a képességekben és a képzettségben mutatkozó eltéréseket. Mondhatni, tudatosan érzékelteti egy színpadi közösség tagjainak különbözőségét is.

Ahogy írok a kisebbségi extravaganza sok zenével, tánccal, szellemekkel és indiánokkal alcímmel ellátott bemutatóról, felmerülhet a kérdés, hogy miről is szól ez. Mi az értelme? Egy kedves kritikuskollégám, a vajdasági színházakat jól ismerő Proics Lilla így fogalmazta meg: lehet rendkívül vidám estének látni, vagy slágvortokban felidézett problémahalmaznak. Netán dilemmának, hogy mit is jelent most és itt színházat csinálni, mit képvisel az ötvenéves Újvidéki Színház társulata és egyáltalán a léte, továbbá mit is várhatunk a most kezdődő Urbán-érától.

És volt itt még valami. A színészek menet közben többször fordultak prózában és dalban a közönséghez, amelyről – a sztori szerint – tudják is meg nem is, hogy ott ül velük szemben. Eléneklük azoknak a dalát is,

akik nincsenek itt. „Ebbe a színházba nem járok, mert a színészek és rendezők trágárok. Ebbe a színházba nem járok, meztelenek benne a királyok. Ebbe a színházba be se lépek, nincs már jó, ízes történet. Nekünk jár a szórakozás, fergeteges visítozás. Lásunk történelmi drámát, szép ruhát és melódiát!” És így tovább. A színészek ebbe nem nyugszanak bele: „Nélkületek nem is vagyunk. De ti sem vagytok nélkülnk. Mi addig leszünk, ameddig ti is, ti addig lesztek, ameddig mi is.” A nyelven, amin dalolok, s ti értetek, nem lesz, ki szóljon, beszéljen értetek – éneklj Figura Terézia.

Az előadás vége igazi gyomros. Jugoslovenka-dal, balkáni bulihangulat. Majd felsorakozik a rivaldánál, felénk fordul a huszonöt szereplő. Szerbül énekelnek nagy erővel a képünkbe. Eredetileg francia dal ez, amit harsognak, a szerb változatát 1965-ben vitte sikerre a népszerű jugoszláv énekes, Dragan Stojnić. De itt nem az szól, hanem a *Pekinška Patka* (Pekingi kacsa) nevű, újvidéki szerb rockzenekar által punkosított verzió. Bila je tako lijepa – üvöltik a színészek. Lehet, igen, hogy ez lesz végül. „Olyan szép volt” – csak szerbül.

121

Történt egyszer Újvidéken. Az Újvidéki Színház előadása. Szerző: **Urbán András**. Főbb szereplők: **Banka Livia, Crnkovity Gabriella, Szalai Elor Emina, Faragó Edit, Ferenc Ágota, Figura Terézia, Giricz Attila, Gombos Dániel, Huszta Dániel, Kőrösi István, Krizsán Szilvia, László Judit, Magyar Attila, Mészáros Árpád, Német Attila, Oszvár Róbert, Pongó Gábor, Sirmer Zoltán, Szalai Bence**. Az Újvidéki Művészeti Akadémia hallgatói: **Sadiković Marijo, Bagi Natália, Dedovity Tomity Lea, Greguss Lilla, Gusztony Endre**. Dramaturg: **Oláh Tamás**. Zeneszerző: **Szerda Árpád**. Koreográfus: **Gergye Krisztián**. Díszlet: **Marija Kalabić**. Jelmez: **Senka Ranisavljević**. Rendező: **Urbán András**.

A Kalmopyrin háza táján

A fejem szerencsére sose fáj, inkább a torkom szokott kényeskedni, nekem arra jó a Kalmopyrin. Utazáskor is mindig viszek magammal. A népszerű gyógyszer Richter Gedeon kísérletezte ki száztizenkét évvel ezelőtt abban az 1906-ban létesített kőbányai gyárban, amely ma is üzemel, és amely változatlan sikerrel forgalmazza – nem csupán itthon, hanem az egész világon. Sok más, nem kevésbé népszerű és eredményes termékkel együtt. Az alapító nevét viselő cégóriás tizenkétezer alkalmazottjával Magyarország egyik nagyvállalata közé tartozik. Nyolc termelőüzemmel, tizenkilenc képvisleti irodával rendelkezve, ötven országba exportálja termékeit. A legutóbbi (még nem hivatalos) jelentés szerint árbevétele 2023-ban megközelítette a hétszázötven-, az adózott eredmény a százhatvanmilliárd forintot. Ez a háttere, pénzügyi bázisa annak a hovatovább több évtizedre visszanyúló szisztematikus telepfejlésnek, amelynek immár a hazai építészeti kultúrában is figyelemre méltó emlékeiről számolhatunk be. Friss példája a csak néhány hónapja, a nyár elején átadott hatalmas új központi fogadóépület. Az ország egyik vezető építészeti irodája tervezte Zoboki Gábor irányításával.

Különleges az elhelyezkedése: a körzet beépítési rendjére fittyet hányva srégen indul befelé; az üvegezett főbejárat így szintén oldalról vezet a portához. Hogy annál teljesebben tárulkozhasson fel a látogató

számára az épület főhomlokzatának finoman hullámzó hosszanti tömbje. Formájának egy-egy hurkot vető betonpárkány ad díszítőelemként nyomtatékat, miközben felületének domborzatát árnyékoló lamellák katonás sora hangsúlyozza. Jelezve már a távolból is észrevehetően, közelről pedig annál egyértelműbben érzékelhető megkülönböztetett szerepét a gyártelepen. Benne kapott helyet ugyanis a cég öt világrészre kiterjedő hálózatát négyszázötven fővel kézben tartó és irányító szervezet, a második emeleten a vezérigazgatósággal. Szokatlan telepítése már csak azért is feltűnő, mivel a vállalat szinte minden más épülete homlokzatával mintegy követi a hatalmas komplexum területét kettészelő, forgalmas Gyömri utat.

Ezt a fegyelmezett összképet leginkább az objektumok különböző életkora és abból fakadóan eltérő stílusa menti meg az egyhangúságtól: múlt századfordulós régi ház mellett egyaránt akad itt példa a szocreál téglalapépítészetének hatvanas évekbeli folytatására (Callmeyer Ferenc) és a hetvenes évtized hevenyészett modernizmusára (Juhász Jenő, Garay Lajos) vagy éppen a raktárblokk merőben dekoratív, friss keletű becsomagolására. Szintén díszburkolatban, rajta a cég nevével – akárha főbejárat volna – halad át a termelést éltető közművek vaskos csősora az út fölött az üzem egyik feléből a másikba. Akaratlanul is azt szimbolizálva, hogy ezt a leplezni igyeke-

zett kavalkádot hasonlóan álságos történelmi szituáció hívta életre. A Kőbányai Gyógyszerárugyár mint államosított vállalat ugyanis az innovációt nem különösebben támogató tervgazdálkodás keretei között, külföldön azonban továbbra is Richter Gedeon nevével próbálta legalább megtartani, lehetőség szerint erősíteni is az alapítója által örökségként rá hagyott nemzetközi pozícióját. Elvégre nem akármilyen értéket képviselt a devizaínséges szocialista időkben, hogy a cégnek a második világháború kitörésekor majd tucatnyi leányvállalata volt és harmincvalahány országban rendelkezett bizományi raktárral. (Monogramos logóját is abból a korból örökölte.)

Az új igazgatósági épület fő attrakciója – belépve derül csak ki – mindazonáltal a belső. A két oldalról bőségesen özőnlő természetes fényben hatemeletes csarnok tárul eléink, közepén kürtöbe fordulva. Lentről felfelé nézve egyre szűkülő, nyitott teraszokkal és szabálytalanul kanyarodó mellvédekkel, amelyek között kellemes lépcsősor teremt kapcsolatot. Mintha csak fényűző szállodában járnánk – csak-hogy ebben az elegáns átriumban emberek dolgoznak, asztalokkal berendezett magas paravánok mögött teammunkában vagy épp a laptopjukkal egyszemélyes fülkébe húzódva. Értekezletnek zárható különtermek szolgálnak. Nem pusztán az elkerített bokszok miatt uralkodik szinte teljes csönd ebben az ugyancsak visszafogott, pasztelles koloritra, szürkére, tojásbéj tónusára, halványbarnára hangolt enteriőrben. Hangelnyelő párnázott felületek és talajszondák gondoskodnak

arról, hogy a légkondicionálók surrogása se okozzon zavart. A rendezett látvány már önmagában megnyugtató; az alkalmazottak relaxációját mindezen felül kellemes pihenősarok támogatják növényekkel és puffokkal. Az alagsorban, ahogy tudom, mélygarázs van, a földszinten tágas étterem, illetve egy konferenciaterem, a fentiekhez képest meglepően és rokonszenvesen puritán. Az ablakon kitekintve tűnik szembe az új idők zöld szellemeiként a szomszédhoz is kapcsolódó parkosított vízmedence.

Akár az épület külsejét próbáljuk metaforába foglalni, akár a furfangos belsőben indulunk felfedező útra, a Richter Központ nem egyszerűen az építész Zoboki Gábor jelentős alkotása, azt is megkockáztatnám, hogy a kortárs magyar építészet egyik plasztikai remeke. Jóval egységesebb és kifinomultságában is rafináltabb alkotás, mint a sokak által ismert, a televízióban is gyakran látható Müpa. Egyszerűsége pedig a rangos tervezőiroda és a patinás gyógyszergyártó cég több mint két évtizedes partneri kapcsolatának produktuma; sajnálhatjuk, hogy a publikum legfeljebb fényképen tud majd szembesülni az erényeivel, amelyek nem kis részben egy koncepciózus elképzelés megvalósulásának köszönhetőek. A rendszerváltást követően nevét viszszerző vállalat ugyanis fennállása centenáriuma telekvásárlással összekötött hosszú távú fejlesztési tervekbe fogott, hogy felszámolja a megelőző évtizedek improvizatív intézkedéseinek buherálásként jellemezhető megoldásait, az államosítás korszakának az eklektikus utcaképben konzerválódott hektikusságát.

Zobokiékhoz fordultak, akik arculat-tervükben az üzem területét sávokra osztották, azt javasolva, hogy a főútra nézzenek az irodaépületek, a hátsó frontra kerüljenek a termelőegységek, a kettő közé tágas parkok kívánkoznak. (Ez utóbbiakból az új telekrészen egyelőre viszonylag keveset érzékelttem.)

A fenti koncepció jegyében épült meg még 2005 és 2007 között a kémiai kutatóintézet a Gyömrői út vonalában, harmincvalahány méterrel hátrább húzva azonban, hogy ott munkatársi parkolónak és a már említett vízmedencének adjanak vele helyet. Ez a gyógyszer-gyár tulajdonképpeni lelke, amely az alapítói hagyomány szellemében a központi épületből az első emeletnél csatlakozó üvegezett folyosón át immár közvetlenül is megközelíthető. Elvégre Richter Gedeon nem elsősorban szervezőképességeivel emelkedett ki kortársai közül, mindenekelőtt gyógyszerészként alapozta meg fantasztikus karrierjét, amikor vállalkozását elindítva, 1901-ben megvásárolta az Üllői út és Márton utca sarkán ma is működő Sas patikát. A múlt század elején már rohamtempóban fejlődő kémia szintetikus eljárásaival szemben az úgynevezett organoterápiás (állati szervek feldolgozásával készült) medicinát részesítette előnyben. Ekként született a vérzéscsillapító Tonogen, az első világháború idején különösen jelentős szerepet kapó Hyperol fertőtlenítő, a Kalmopyrin, az 1923-tól már családi részvénytársaság inzulin és vitamin gyártásába is fogott. Mivel nem szakmám, és nem értek hozzá, ennyi elég is talán az orvostechológiai előzményekből. Richter mai utódainak azt a felelős

döntését méltatnám inkább, hogy a rendszerváltást követően először éppen a cég kutatóbázisának teremtettek a kor színvonalának megfelelő és ezzel versenyképességét hosszabb távon biztosító méltó környezetet. Egészen más felfogású épületegyüttes ez, mint amilyen a központ, noha ugyancsak Zobokiék (egészen pontosan a Zoboki–Demeter és Társai) tervezték. Cour d'honneur-ös alaprajzával alapvetően horizontális a megjelenése, a fogadócsarnok organikusnak is mondható megformálásával szemben szabályos hasábokból áll az együttes. Az U alak egyik (háromemeletes) szárnyában található a laboratóriumok, a másik (négyemeletes) részben vannak az irodák. Homlokzatuk is különböző: az előbbi sötétszürke alumíniumburkolatán a fal síkjából kiemelkedő ablakok plasztikaként hatnak a széles parapettel, az utóbbi sima homokkő felületén a szalagablakok ritmikusan tagolt kompozíciója ellenben konstruktivista festményre emlékeztet. Üvegezett előcsarnok köti össze őket; ebben található az épület fő attrakciója, a húsz-egynéhány méter magas fehér feljáró, jobban mondva, lépcsőszobor, ahogy egyik méltatója találóan elnevezte. Mivel kívülről is jól látható, mozgalmasan tekeredő organikus motívumként üdítően hat az egészében szögletes mérnöki konstrukcióban.

Aki figyelmesen olvassa a gyár új létesítményeiről hírt adó publikációkat, különösebben nem csodálkozik ezeken a jelentős teljesítményeken: Szabó Miklós személyében a gyárnak saját főépítésze van, nagyjából húsz éve. Nem ismerem, sosem találkoztam vele; a PR-részleg fiatal munkatársa kalauzolt az üzemlátogatáson.

Feltételezhetően szerepet van/volt abban, hogy más fejlesztéseikhez ugyancsak rangos építészeti irodákat választottak. A Cserkesz utcai egykori gyárépület revitalizációját (2012) a Vikár és Lukács, a központi raktárépület nemzetközi feltűnést keltő új köntösét (2013) az Archikon tervezte, a gyár történetének dokumentumait őrző látogatóközpont feltűnően szálkás minimalizmusa talán csak hozzájuk képest halványabb teljesítmény (KetteS műterem, 2021). Ennek ellenére a telepről az összbenyomás némiképp vegyes. Ennek okaként a kortárs építészeti kiváló ismerője, Wesselényi-Garay Andor már korábban felhívta a figyelmet a kémiai kutatóintézetről publikált elemzésében az urbanisztikai kontroll hiányára. Zobokiék díszletező dramaturgiájával (az utcafrontra telepített irodák mögött a termelőrészlegek elbújtatása ellenére) sem sikerült egyelőre, pusztán ennyivel nem is volt realitás élhető főutcát varázsolni a Gyömrői útból a fővárosnak ebben az eredendően ipari negyedében, ahol a lakóövezetek szintén terjeszkedésnek indultak. Sok más (például átfogó városrendezési terv) mellett rengeteg pénz is kellene hozzá; csak amiről olvastam: a kutatóintézet kilenc és fél, az új

központ húszmilliárdba került. Hiába tartozik a Mol, az OTP, az MBH, a Telekom, a 4iG társaságában a Richter is az ország egy kézen megszámolható vezető nagyvállalatai közé, nem biztos, hogy zavartalanul folytatni tudja elképzeléseinek valóra váltását, ameddig kiszolgáltatott az abszurd központi pénzpolitikának. Nem én mondom ezt, különadókkal ellehetetlenített társai nevében legutóbb Hernádi Zsolt, a Mol vezére panaszkodott erről július derekán a *Mandiner* hasábjain, azt kérdezve: „Mikor lesz újra normalitás? Mikor nyúlunk újra a jól bevált eszközökhöz az unortodoxia helyett?” Még egy bölcsész számára is meggyőzően érvelve fakadt ki az extra terhek ellen: „Az államnak előbb teret kell hagynia az iparnak, és nem szabad elvinnie a beruházásra szánt pénzt, hogy holnap is legyen mit adóztatnia.”

Az új Richter Központ. Tervező: **ZDA – Zoboki építésziroda (Zoboki Gábor, Csiszér András, Oláh Éva, Besey Judit, Arian Choroomi)**. Belsőépítészet: **Lab5 Építésziroda (Erdélyi Linda, Gáspár Virág Anna)**. Tájépítészet: **OBJEKT Tájépítész Iroda**.

Egy letartóztatás margójára

2024. szeptember 24-én, Párizsban, a Le Bourget repülőtéren, miután földet ért magánrepülőgépével, a hatóságok letartóztatták és őrizetbe vették Pavel Durovot, a jelenleg 950 millió ember által használt, Telegram nevű internetes üzenetküldő alkalmazás alapító-főszerkesztőjét és vezérigazgatóját.

Durovot tizenkét bűncselekménnyel, köztük drogkereskedelemmel, pénzmosással, terrorizmus támogatásával, pedofiliával és online zaklatással összefüggésben gyanúsítják. Az üzenetküldő Telegram vezetőjével szemben alapvetően az a vád, hogy az általa irányított online felület lényegében nem moderálják, és ezért korlátlan teret nyújt a pedofil, a terrorizmussal összefüggő, államtitkot jelentő, zaklató háborús uszító tartalmak és a gyűlöletbeszéd számára. A Telegramon mindenféle korlátozás nélkül kommunikálhatnak egymással terrorista bűncselekmények előkészítői és más erőszakos bűnözők, kontroll nélküli fórumot jelent kábítószere- és emberkereskedők, egyes becslések szerint ma már a világon a legtöbb pedofil tartalmat a Telegramon osztják meg.

A Telegram évek óta a világpolitikát közvetlenül befolyásoló, sőt alakító médium. Szívesen használják diktátorok politikai céljaik megvalósítása érdekében, természetesen nem közvetlenül, saját nevük alatt üzenetnek, hanem az általuk felbérelt trollok, rémhírterjesztő bérkommentelők útján terjesztenek

propagandát, hazugságokat, álhíreket, téveszméket.

Ugyanakkor fontos fóruma a zsarnokság és elnyomás ellen harcolóknak is. A Telegramon kommunikálnak Putyin oroszországi ellenfelei, az iráni vagy a fehéroroszországi ellenzék hazai és külföldi aktivistái, de például az ukrán elnök, Zelenszkij is napi rendszerességgel üzen ezen a fórumon honfitársainak és külföldi támogatóinak.

Számos tény bizonyítja, hogy a Telegram aktív világpolitikai szereplő. Ennek a közösségi oldalnak a segítségével szervezték az augusztusi angliai rasszista megmozdulásokat, ezen keresztül is kommunikáltak egymással az ISIS terroristái, de a Telegram segítségével üzentek egymásnak az iráni és a fehéroroszországi diktatúrák ellen lázadó tüntetők. A Telegram révén üzent Navalnij a híveinek, és ez a csatorna tudósított a meggyilkolt ellenzéki vezető temetéséről is.

Sajnálatos módon lendületet adott a Telegram elterjedtségének az orosz-ukrán háború kirobbanása, 2022 óta újabb százezrek csatlakoztak a platformhoz, hogy követhessék az ukrán, illetve az orosz helyzetről szóló, a hivatalos felületeken nem olvasható igaz és hamis híreket.

A Telegram egyszerre hasznos és végtelenül káros szereplője a globális világnak. Támogatja az elnyomottakat, a zsarnokság ellen lázadókat, de ugyanígy segíti a zsarnokokat és a bűnözőket is. Ez a kettős szerep állítja csaknem megoldhatatlan feladat

elé a demokratikus világ szereplőit is. Hiszen ha elnémítják, akkor nemcsak cenzort kiáltanak a korlátlan szólás-szabadság hívei, hanem azoktól is megvonják a szabad kommunikáció egyik fontos terepét, akik a diktatúra elleni küzdelem hatékony eszközeként használják a Telegramot. Ráadásul egy demokratikus jogállamban a szólásszabadság korlátozását jogilag nagyon nehéz indokolni. Még akkor is, ha a szabadság már sokkal inkább szabadosság, és sokkal többet árt a demokráciának, mint amennyit használ, és legalább annyira szolgálja a törvényességet, mint a törvényteleniséget.

A Telegram abban különbözik más globális közösségi platformoktól, hogy működése áttekinthetetlen, belső szabályairól semmit nem lehet tudni, és legfőképp, hogy ezen a felületen gyakorlatilag nem moderálják az oldalakra felkerülő tartalmakat. Míg a többi hasonló médiánál moderátorok ezrei dolgoznak, és minden országban speciális, az adott nyelvet használó csoportok kontrollálják a megjelenő tartalmakat, a Telegramnál semmit nem lehet tudni arról, hogy egyáltalán alkalmaznak-e moderátorokat. Mindenedig csupán Durov egyetlen elejtett megjegyzéséből lehet következtetni arra, hogy maximum 20-30 moderátor dolgozik az üzenetküldő szolgáltatónál, szemben például a Metánál alkalmazott több mint 15 ezerrel. Ráadásul a Telegram esetében egy-egy beszélgetőcsoportnak nagyságrendekkel több tagja lehet, mint amennyit a Facebook, a Meta vagy az Instagram engedélyez.

Tovább növeli a bizonytalanságot, hogy a Telegramhoz anonim módon lehet csatlakozni, csupán egy tele-

fonszámot kell megadnia annak, aki üzenetet akar küldeni a felületen. Az üzenetek végponttól végpontig történő titkosítása sincs megoldva, a platform működtetői könnyűszerrel hozzájuthatnak a tartalmakhoz. Éppen ez a korlátlan szabadság, illetve szabályozatlanság, az illegális tartalmak anonim megosztásának és terjesztésének lehetősége teszi vonzóvá a felületet a bűnözők számára.

Franciaországban a hatóságok már a Bataclan Klub elleni szörnyű terrortámadást követően megpróbálták rávenni a 40 éves Durovot, hogy működjön együtt velük a terrorizmus elleni harcban, eredménytelenül. Úgy tűnik azonban, hogy mára megelégtették az üzenetküldő teljesen szabályozatlan, kontrollálhatatlan és egy demokratikus jogállamban destruktív, kártékony tevékenységét. Fellépésüket megkönnyítette, hogy hosszú vajúdas után, 2023-ban az EU elfogadta a digitális szolgáltatások szabályozására vonatkozó jogszabályt, amely minden nagy szolgáltatóra kötelezően vonatkozik.

A törvény folyamatos tartalomszabályozásra és ellenőrzésre kötelezi a szolgáltatókat, tételesen felsorolja, hogy melyek az illegitim tartalmak, és kötelezővé teszi az átlátható, ellenőrizhető belső működést a nagy közösségi platformok számára, valamint azt, hogy alkalmazzanak olyan jogi képviselőket, akik a hatóságokkal tartják a kapcsolatot, akik képviselik a szolgáltatót vitás ügyek felmerülése esetén.

Talán bízhatunk abban, hogy a francia ügyészség komolyan gondolja a Durov által működtetett orgánium megrendszabályozását, hiszen négy nap vizsgálati fogság után szabadlábra helyezték ugyan, de a

vizsgálat lezártaig nem hagyhatja el Franciaországot.

A letartóztatás az egész internetes világot meglepte, mivel közismert, hogy Durov személyes kapcsolatot ápol Emmanuel Macron francia elnökkel, a hírek szerint több alkalommal együtt vacsoráztak, sőt Durov 2020-ban, mindmáig tisztázatlan körülmények között, „megbecsült külföldiként” francia állampolgárságot is kapott, és nehéz elhinni, hogy ebben nem volt benne Macron keze.

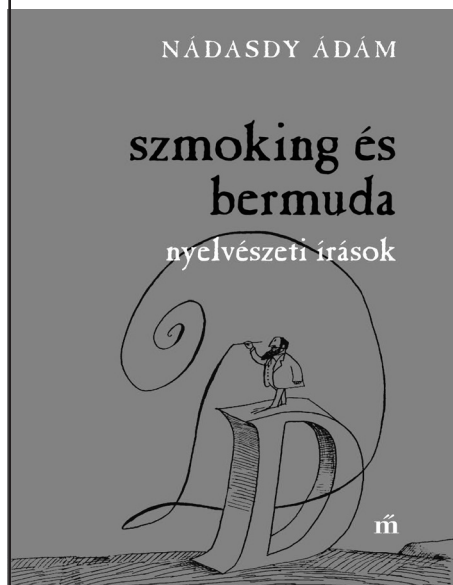
Ugyanakkor az is nehezen képzelhető el, hogy Macron tudta nélkül tartóztatták le a Telegram vezérigazgatóját.

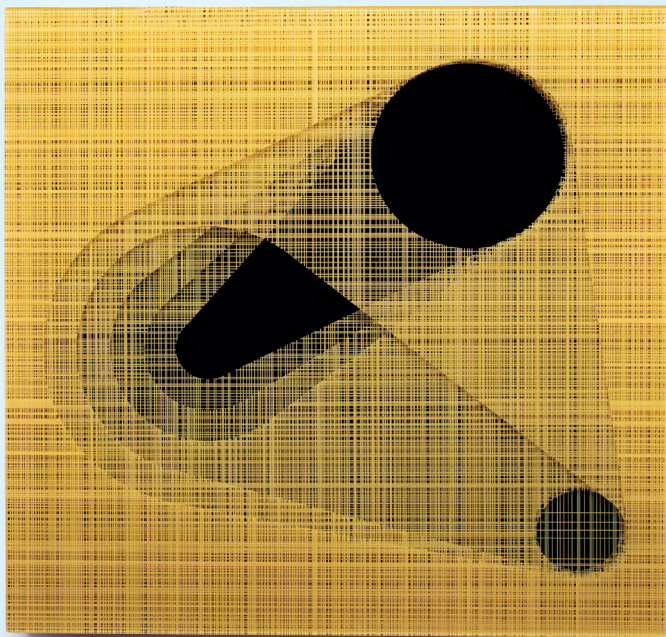
Amint a fejlett világban, úgy Magyarországon is nagyon változatos reakciókat váltott ki a letartóztatás híre. Paradox módon a liberális demokrácia hívei inkább helyeselték, az illiberális rendszer támogatói viszont hevesen támadták és a véleményesza-

badság elleni merényletként értékelték az eseményt. A hazai propaganda zászlóshajói az állami televíziótól a *Magyar Nemzet*en át – ha egyáltalán beszéltek erről – egytől egyig a szólás-szabadság elleni merényletként kommentálták a történeteket, ami nem meglepő, hiszen a propaganda interpretációiban rendre összemosódik a szabadság és a szabadosság fogalma, és míg az előbbinek harcos ellenfelei, addig az utóbbinak nemcsak védelmezői, hanem gyakorlói is. A propagandamédia legfontosabb fegyvere ugyanis éppen az illegitim tartalmak, a hazugságok, az álhírek, a tévhitek terjesztése, amelyek segítségével lejáratják politikai ellenfeleiket és félelemben tartják az ország lakosságát.

Pavel Valerjevics Durov, a Telegram-vezér letartóztatása, 2024. szeptember.

Szerzőink könyvei

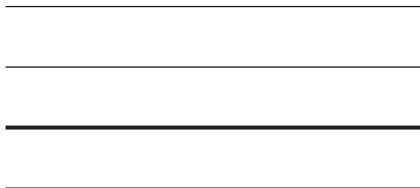

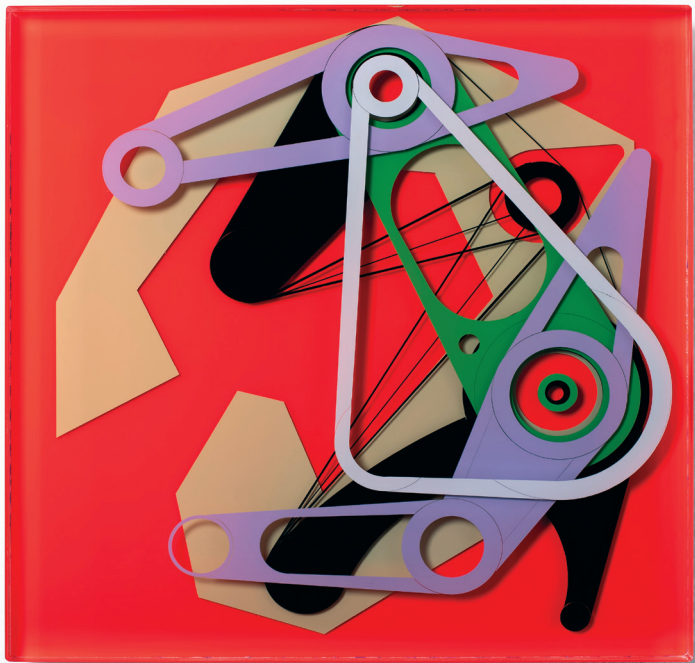

Gáspár György (1976)
Tensioner III. (2022)
ragasztott, polírozott üveg, akril
60 x 60 x 5 cm
magángyűjtemény
fotó: Kóródi Zsuzsanna

MOZGÓ VILÁG

1051 BP. NÁDOR U. 26.

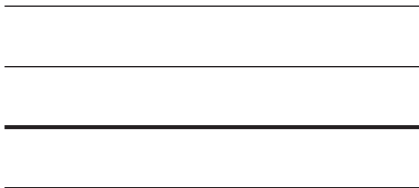

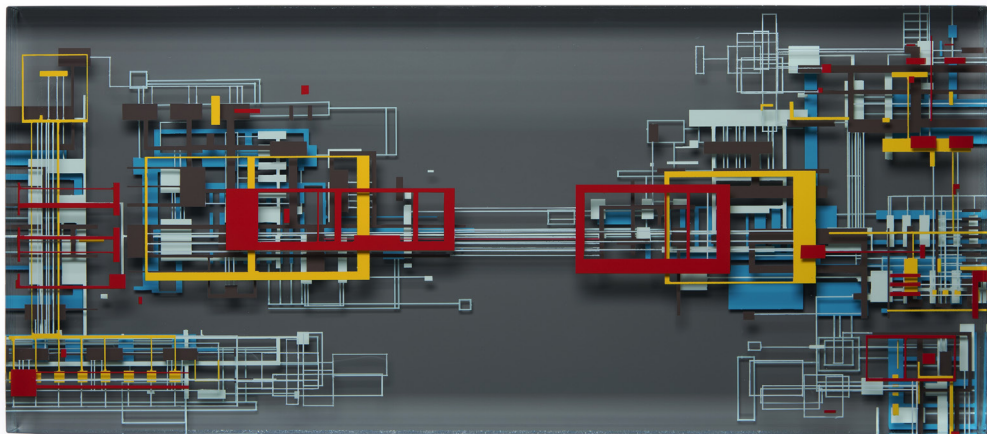

Gáspár György (1976)
Rolemodel II. (2024)
ragasztott, polírozott üveg, akril
50 x 50 x 4 cm
a művész tulajdona
fotó: Kóródi Zsuzsanna

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

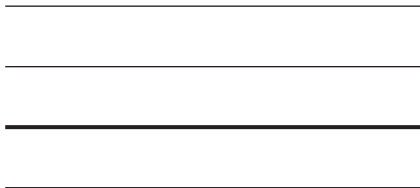
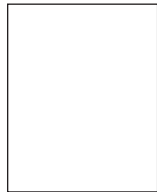

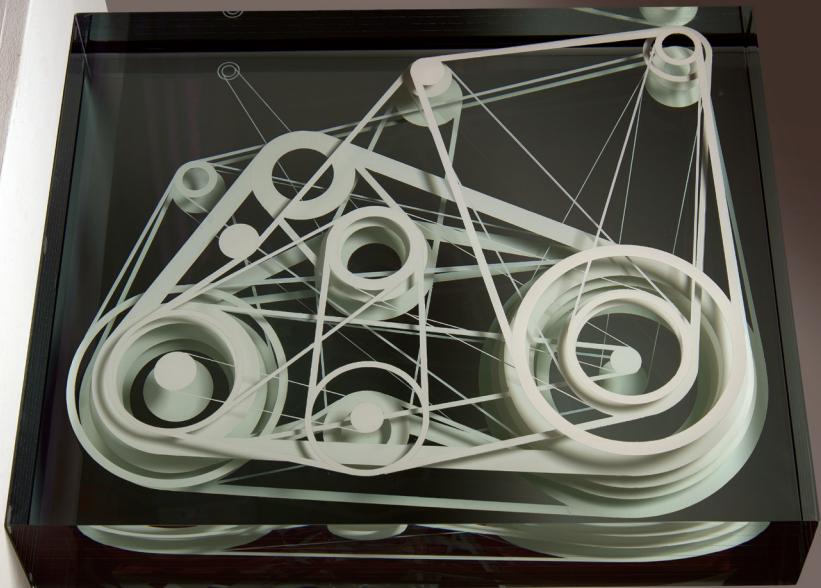

Gáspár György (1976)
Tug of War (2021)
ragasztott, polírozott üveg, akril
30 x 60 x 6 cm
magángyűjtemény
fotó: Kóródi Zsuzsanna

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

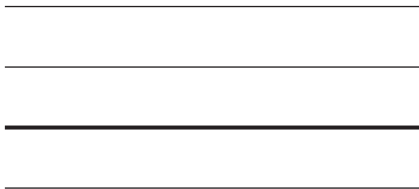

Gáspár György (1976)
Turning (2021)
ragasztott, polírozott üveg, akril
60 x 48 x 12 cm
magángyűjtemény
fotó: Kóródi Zsuzsanna

Mozgó világ

1051 BP. NÁDOR U. 26.

**Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a Mozgó Világ folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41**

*Mozgó-lexikon
A–Z*

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Értékek ébresztése* (2023).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Három Berlin – Barangolások a Fal körül* (2023).

FARKAS ZOLTÁN 1952-ben született Budapesten. Bossányi Katalin-díjas újságíró, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Egy gyűjtő arcképcsarnokából – 13 portré* (2020).

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bezárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsásd meg véteinket* (2018).

HERSKOVITS ESZTER 1976-ban született Budapesten. A Klubrádió munkatársa.

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, középiskolai tanár. Legutóbbi könyve: *Egy nőalak szürke kontúrja* (2017).

KŐRIZS IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *Poeta.doc. Versek-ről prózában* (2022).

KÜRTI LÁSZLÓ 1976-ban született Vásárosnaményban. Költő, szerkesztő, tanár. Legutóbbi könyve: *Apajegyek* (2022).

LIPOVE CZ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Közgazdász, újságíró. Tizenhét éven át volt a HVG főszerkesztője. Legutóbbi könyve: *Tízek társasága* (2019).

MOLNÁR KRISZTINA RITA 1967-ben született Budapesten. Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Hosszú utazás* (2022).

ODZE GYÖRGY 1949-ben született Budapesten. Író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Kísértés* (2024).

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

RÉVÉ SZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főszerkesztője, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplóról. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

SÜMEGI ISTVÁN 1948-ban született Pékúton. Filozófus, egyetemi docens. Legutóbbi munkája: *Személytelen megjegyzések a személyességről* (2024).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VÁSÁRHELYI MÁRIA 1953-ban született Budapesten. Szociológus, az MTA tudományos főmunkatársa. Legutóbbi könyve: *Valahogy megvagyunk* (2019).

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kosuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Gáspár György munkái.

fonté
NATURA

Természetes ásványvíz

**100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN**

